

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Diplomová práce

Bc. Michaela Ducháčková

Vývoj jordánského politické režimu po roce 1989

The Evolution of Jordanian Political Regime After 1989

Praha 2015

vedoucí práce: PhDr. Radek Buben PhD.

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat PhDr. Radku Bubnovi PhD. za vedení mé práce, za jeho připomínky k textu a rady. Dále bych ráda poděkovala všem, kteří mi umožnili strávit tři měsíce v Jordánsku, což v mnohém ovlivnilo text této práce. Poděkování patří také mým přátelům a známým, kteří se nachází v zahraničí a pomohli mi sehnat některé v České republice nedostupné knihy.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 6. května 2015

Bc. Michaela Ducháčková

Abstrakt

Cílem této diplomové práce je analyzovat fungování politického režimu Jordánského hášimovského království a najít možné vlivy působící na jeho stabilitu a přežití v posledních 25 letech. Jordánský politický režim prošel ve zkoumaných letech několika krizemi ohrožujícími jeho přetrvání. Všechny přestál a dokonce z nich vyšel posílen. Jaké faktory působily ve prospěch přežití režimu? Text se v první části zabývá typologizací režimu ze tří možných perspektiv (institucionální, formalistická a legitimizační). V druhé části práce dochází k analýze faktorů, které umožňují přežití jordánského politického režimu. Důraz je kladen na roli institucí.

The aim of this master thesis is to analyze political regime of the Hashemite Kingdom of Jordan and to find out some possible effects, which could have had an influence on its stability and survival in the last 25 years. The Jordanian political regime had gone through several crises in the examined years. Not only did it survive all of them but also became stronger. Which factors caused the survival of the regime? In the first part of the thesis we typologize the regime from three possible perspectives (institutional, formalistic and legitimation). The second part deals with an analysis of factors, which enable the survival of Jordanian political regime. The emphasis is given on the role of institutions.

Klíčová slova: Jordánsko, Hášimovci, 1989, ekonomická transformace, politická transformace, nástupnictví, král Husajn, král Abdalláh, arabské jaro, nedemokratický režim, monarchie, instituce, stabilita, přežití

Key words: Jordan, Hashemite, 1989, economic transformation, political transformation, succession, king Hussein, king Abdullah, Arab spring, non-democratic regime, monarchy, institutions, stability, survival

Obsah

Poděkování.....	2
Prohlášení.....	3
Abstrakt.....	4
Obsah.....	5
Použité zkratky	6
1. Úvod.....	7
1.1 Operacionalizace hlavních pojmů	11
2. Typologizace jordánského režimu	13
2.1 Institucionální perspektiva	13
2.2 Formalistická perspektiva	19
2.3 Legitimizační perspektiva	23
3. Co zapříčiňuje stabilitu jordánského režimu?	27
3.1 Modernizační přístupy	27
3.2 Geostrategická perspektiva	28
3.3 Rentiérská perspektiva.....	31
3.4 Legitimizační perspektiva	34
3.5 Institucionální perspektiva	35
4. Role institucí	37
4.1 Ustavování jordánského režimu v padesátých letech.....	42
4.2 Krize na přelomu 80. a 90. let.....	46
4.3 Král zemřel, ať žije král	53
4.4 Arabské jaro.....	59
5. Závěr.....	68
Literatura	71

Použité zkratky

GCC	– Rada pro spolupráci arabských států v Zálivu
IAF	– Fronta islámské akce
MENA	– Blízký východ a severní Afrika
MMF	– Mezinárodní měnový fond
SNTV	– systém jednoho nepřenositelného hlasu

1. Úvod

Jordánské hášimovské království je jednou ze dvou zemí světa, které ve svém názvu nesou jméno panovnické dynastie.¹ Hášimovci panují v oblasti dnešního Jordánska od roku 1921. Tehdy byl ustaven emirát Zajordánsko jako britské protektorátní území. Teprve v roce 1946 bylo vyhlášeno nezávislé Transjordánské království a došlo ke korunovaci Abdalláha I. králem. Po první izraelsko-arabské válce získalo království Západní břeh Jordánu a země se přejmenovala na Jordánsko.

Království se dlouhou dobu potácelo na hranici mezi chaosem a stabilitou. Král Abdalláh I. byl v roce 1951 zavražděn a po krátké vládě krále Talála nastupuje na trůn sotva zletilý král Husajn. Za jeho panování země ztrácí Západní břeh Jordánu a potýká se s velkými nepokoji a přílivem migrantů v důsledku dalších izraelsko-arabských válek. V době Husajnovy vlády dochází také k reorientaci zahraniční politiky z upadajícího Spojeného království na nového světového hegemonu – Spojené státy americké.

Právě období dlouhé Husajnovy vlády je v mnohém formativní pro režim, který funguje dodnes. Vzniká ústava a další důležité instituce, jsou upravena pravidla následnictví. Země ale funguje v jakémsi provizoriu až do roku 1989, kdy je formálně vzdán nárok na Západní břeh Jordánu. V té době se plně ukazuje jordánský zásadní problém, kterým je nedostatek zdrojů. Vypuká ekonomická krize, která vede k obnovení politického života v zemi a k částečné liberalizaci. Po liberalizaci ovšem nenásleduje demokratizace. Naopak, ústavou dané instituce, které se dostávají ke slovu, pomáhají udržet nedemokratický režim.

(Ne)možnost nastolení demokracie v zemích Blízkého východu² a otázka stability a přežití autoritářských režimů jsou velmi diskutovaná témata. Za posledních zhruba dvacet pět let prodělalo Jordánské hášimovské království tři klíčové krizové okamžiky: 1) ekonomickou a politickou krizi v letech 1989-1994, kdy došlo nejprve k liberalizaci a poté k jejímu zvrácení po podepsání mírové smlouvy s Izraelem; 2) změnu na jordánském trůnu v roce 1999 a 3) arabské jaro, které vypuklo v Jordánsku nejintenzivněji v roce 2011.

¹ Tou druhou zemí je Saúdská Arábie, již vládne dynastie Saúdů.

² Blízký východ je v této práci používán jako synonymum pro anglický výraz Middle East. Na mysli máme oblast, jejíž centrum se nachází mezi Egyptem a Íránem. Nejedná se o čistě islámskou, ani o čistě arabskou oblast. V této práci pracujeme s Blízkým východem v jeho užším pojetí, jak ho definuje D. Šanc (Šanc, David: Blízký východ jako politicko-geografický region. In Burgová, Helena; Ježová, Michaela (eds.): *Současný Blízký východ. Politický, ekonomický a společenský vývoj od druhé světové války do současnosti. 2011*, s. 9-22). Tzn. pojem Blízký východ zahrnuje Levantu, historickou Mezopotámii, Izrael a palestínská území, Arabský poloostrov, Turecko a Írán.

Jordánsko mělo ze všech zemí v regionu k žádoucímu cíli (nastolení demokracie) na počátku zkoumaného období nejbližší, přesto došlo ke zvrácení nastoleného trendu a k přežití i několika dalších potenciálních krizí. Režim krize nejen překonal, ale vyšel z nich posílen, nikoliv oslaben.

Předkládaná práce má za cíl odpovědět na následující dvě zásadní otázky: Jak funguje politický režim Jordánského hášimovského království a jaké vlivy působí na jeho stabilitu a přežití? První otázku můžeme rozdělit ještě do několika podotázek: 1. Kdo jsou klíčoví aktéři? 2. Jakým způsobem vládou? 3. Jak legitimizují svou vládu?

Při hledání odpovědí bude nutné jít i do historie – především do začátků vlády krále Husajna, kdy si režim vybudoval svou základnu podpory mezi kmenovými vůdci. V padesátých letech vznikly klíčové instituce. Způsob, jakým vznikly a následně byly udržovány, je pro pochopení stability režimu důležitý.

V první části práce bude režim analyzován za pomoci dostupných vhodných typologií. Inspirujeme se přístupem Paula Brookera.³ Nejprve se zaměříme na institucionální podobu režimu. Vyjdeme z dnes již klasického díla studia nedemokratických režimů *Paradigms and Sand Castles* od Barbary Geddes, která rozlišuje tři základní typy režimů.⁴ S mnohem propracovanější typologií navazuje na Geddes Beatrice Magaloni.⁵ Jak si ale ukážeme, pro naše účely je nejvhodnější klasifikace Gandhi a Przeworského, která se zdá jako nejlepší shrnutí obecných rodin nedemokratických režimů.⁶ S pomocí těchto autorů je možné Jordánsko typologizovat na základní úrovni. O krok dále jdou například Samuel Huntington, Michael Herb či Linz, Stepan a Minoves, kteří představují typologii monarchií.⁷ V případě Herba se jedná výlučně o typologii nedemokratických monarchistických režimů v oblasti

³ Brooker, Paul: *Non-democratic Regimes*. New York: Palgrave Macmillan, 2009, 312 s.

⁴ Geddes, Barbara: *Paradigms and Sand Castles. Theory Building and Research Design in Comparative Politics*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2003, 314 s.

⁵ Magaloni, Beatriz: *Comparative Autocracy*. Příspěvek přednesený na konferenci Research Frontiers in Comparative Politics, Duke University: 27-28. dubna 2007, 48 s.; Magaloni, Beatriz: *The Comparative Logic of Autocratic Survival*. Working paper. Stanford University: 2007, 42 s.

⁶ Gandhi, Jennifer; Przeworski, Adam: Authoritarian Institutions and the Survival of Autocrats. *Comparative Political Studies*. Vol. 40 (2007), No. 11, s. 1279-1301.; Gandhi, Jennifer: *Political Institutions Under Dictatorship*. New York: Cambridge University Press, 2008, 232 s.

⁷ Herb, Michael: *All in the Family. Absolutism, Revolution, and Democracy in the Middle Eastern Monarchies*. Albany: State University of New York Press, 1999, 352 s.; Huntington, Samuel P.: *Political Order in Changing Societies*. New Haven: Yale University Press, 1974, 488 s.; Linz, Juan; Stepan, Alfred; Minoves, Juli F.: Democratic Parliamentary Monarchies. *Journal of Democracy*. Vol. 25 (2014), No. 2, s. 35-51.

Blízkého východu a severní Afriky (dále jen MENA), proto mu bude věnováno více pozornosti.

V druhé fázi se zaměříme na formalistickou podobu režimu. Vyjdeme z Linzovy definice autoritářského režimu, na níž navážeme vhodnějšími novějšími koncepty dalších autorů.⁸ Jedná se především o „volební autoritářství“ Andrease Schedlera a „kompetitivní autoritářství“, s nímž pracují Levitsky a Way či Larry Diamond. V třetí části druhé kapitoly se zaměříme na legitimitu režimu respektive na způsob vnitřní legitimizace režimu.

Ve zbylých dvou kapitolách se budeme věnovat různým vysvětlením toho, jak je možné, že jordánský režim přežil několik krizí v posledních pětadvaceti letech, zatímco jiné režimy, které měly zdánlivě lepší podmínky pro přežití, byly smeteny vlnou arabského jara. Zaměříme se především na institucionální vysvětlení, s nímž přichází Jennifer Gandhi v knize *Political Institutions Under Dictatorship*. Našlo by se i mnoho dalších autorů, kteří s rolí institucí pracují. Většina z nich se ale zabývá republikánskými režimy a staví své vysvětlení na existenci politické strany či na míře represe. O tyto teorie se v případě Jordánska nelze opřít. Jedině institucionální přístup tak, jak ho formuluje Jennifer Gandhi, lze použít i v případě monarchií. Pozornost bude v menší míře věnována také rentiérské teorii, geopolitickým faktorů a legitimitě. Všechny tyto čtyři faktory patří mezi klasické přístupy k otázce stability monarchií na Blízkém východě.⁹ Naším cílem bude ukázat, že zatímco renta, mezinárodní vztahy a způsoby legitimizace hrají určitě svou podpůrnou roli, bez vhodných institucí by jordánský režim stěží přežil dodnes.

Tématu stability arabských monarchií se věnuje několik základních autorů. V potaz budou vzaty hlavně různé články pocházející z časopisu *Journal of Democracy* a publikace German Institute of Global and Area Studies. Jedná se primárně o díla Seana L. Yoma, Ellen Lust-Okar, Olivera Schlumbergera, Andrého Banka, Thomase Richtera, Michaela Herba či Giacoma Lucianiho.¹⁰ Bez znalosti jejich základních tezí by nebylo možné napsat o

⁸ Diamond, Larry Jay: Thinking About Hybrid Regimes. *Journal of Democracy*. Vol. 13 (2002), No. 2, s. 21-35.; Levitsky, Steven; Way Lucan: *Competitive Authoritarianism. Hybrid Regimes After the Cold War*. New York: Cambridge University Press, 2010, 517 s.; Linz, Juan J.: *Totalitarian And Authoritarian Regimes*. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, 2000, 343 s.; Schedler, Andreas: The Logic of Electoral Authoritarianism. In Schedler, Andreas (eds.): *Electoral Authoritarianism*. Boulder, Colo.: Lynne Rienner Publishers, Inc., 2006, s.1-23.

⁹ Bank, André; Richter, Thomas; Sunik, Anna: *Long-Term Monarchical Survival in the Middle East: A Configurational Comparasion, 1945-2012*. 2013, s. 8.

¹⁰ Viz například Schlumberger, Oliver (ed.): *Debating Arab Authoritarianism. Dynamics and Durability in Nondemocratic Regimes*. Stanford, California: Stanford University Press, 2007.; Luciani, Giacomo: *Oil and*

jordánském přežívání a stabilitě kvalitní práci. Jordánským reáliím se pak ve větším měřítku věnuje především Curtis R. Ryan z Appalachian State University.¹¹ Velmi zajímavý pohled zevnitř poskytuje také dílo Marwana Muashera, bývalého jordánského premiéra.¹² Vhodným zdrojem informací o jordánských reáliích jsou dále různé politické biografie krále Husajna II.¹³ Jejich nevýhodou z našeho pohledu je, že se zaměřují většinou hlavně na zahraničněpolitické aspekty Husajnovy vlády. Méně se již věnují domácí politice a institucím. Pro dotvoření celkového obrázku jordánského režimu jsou klíčové také projevy a jmenovací dopisy panovníků a paměti členů jordánské královské rodiny.¹⁴ Tato část zdrojů totiž nabízí skvělý náhled na to, jak se režim respektive monarcha sám prezentuje, legitimizuje a chápe.

Z českých autorů věnujících se arabskému světu stojí za zmínku tři: Irena Kalhousová, Ondřej Beránek a Eduard Gombár.¹⁵ Právě z Gombárovy knihy *Kmeny a klany v arabské politice* budeme většinou vycházet také v případě přepisu arabských jmen a názvů. Pro lepší orientaci čtenáře bylo využito zjednodušené transkripce. Tzv. hamza je zaznamenána jako ´.

Political Economy in the International Relations of the Middle East. In Fawcett, Louise L'Estrange (ed.): *International Relations of the Middle East*. Oxford: Oxford University Press, 2005.; Lust-Okar, Ellen: *Structuring Conflict in the Arab World. Incumbents, Opponents, and Institutions*. New York: Cambridge University Press, 2005, 279 s.; Albrecht, Holger; Schlumberger, Oliver: "Waiting for Godot". Regime Change Without Democratization in the Middle East. *International Political Science Review*. Vol. 25 (2004), No. 4, s. 371–392. Bank, André; Richter, Thomas; Sunik, Anna: Durable, Yet Different: Monarchies in the Arab Spring. *Journal of Arabian Studies*. Vol. 4 (2014), No. 2, s. 163-179.; Bank, André; Richter, Thomas; Sunik, Anna: *Long-Term Monarchical Survival in the Middle East: A Configurational Comparison, 1945-2012*. Working paper 215. Hamburg: German Institute of Global and Area Studies, 2013, 34 s.; Lust, Ellen: Competitive Clientelism in the Middle East. *Journal of Democracy*. Vol. 20 (2009), No. 3, s. 122-135.; Lust, Ellen; Hourani, Sami: Jordan Votes. Election or Selection? *Journal of Democracy*. Vol. 22 (2011), No. 2, s. 119-129.; Yom, Sean: Jordan. The Ruse of Reform. *Journal of Democracy*. Vol. 24 (2013), No. 3, s. 127-139.; Yom, Sean L.; Gause III, Gregory: Resilient Royals. How Arab Monarchies Hang On. *Journal of Democracy*. Vol. 23 (2012), No. 4, s. 74-88.; Yom, Sean L.; Al-Momani, Mohammad H.: The International Dimensions of Authoritarian Regime Stability: Jordan in the Post-Cold War Era. *Arab Studies Quarterly*. Vol. 30 (2008), No. 1, s. 39-60. A další díla týchž autorů.

¹¹ Ryan, Curtis R.: *Jordan in Transition. From Hussein to Abdullah*. Boulder, Colo.: Lynne Rienner Publishers, 2002, 159 s.

¹² Viz např. Muasher, Marwan: *A Decade of Struggling Reform Efforts in Jordan. The Resilience of the Rentier System*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 2011, 32 s.

¹³ Tu nejlepší politickou biografii zatím napsal Nigel Ashton: Ashton, Nigel John: *King Hussein of Jordan: A Political Life*. New Haven: Yale University Press, 2008, 431 s.; Velmi dobrý je také například životopis Shlaim, Avi: *Lion of Jordan. The Life of King Hussein in War and Peace*. London: Penguin Books, 2008, 697 s.

¹⁴ Abdullah II.: *Our Last Best Chance. The Pursuit of Peace in a Time of Peril*. New York: Viking, 2011, 346 s.; Její Veličenstvo královna Núr: *Skok víry. Paměti jordánské panovnice*. Praha: Ikar, 2005, 380 s.

¹⁵ Beránek, Ondřej (ed.): *Arabské revoluce. Demokratické výzvy, politický islám a geopolitické dopady*. Praha: Academia, 2013, 304 s. Do tohoto sborníku přispívala právě i zmíněná Irena Kalhousová.; Gombár, Eduard: *Kmeny a klany v arabské politice*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2004, 273 s.

V případě velmi známých jmen a názvů (např. Bašár Asad, kefíja, Jarmúk) byla použita převažující ustálená forma přepisu v tisku a médiích.

1.1 Operacionalizace hlavních pojmů

Mezi základní pojmy, s nimiž bude v diplomové práci pracováno, patří politický režim, demokratický režim, nedemokratický režim a stabilní režim. První pojem, který je třeba vyjasnit, aby bylo zřejmé, čím se diplomová práce zabývá a co analyzuje, je pojem politický režim. *Politický režim* bude v této práci definován jako soubor vzorců, které v rámci státu definují formy a strategie přístupu k rozhodovacím procesům, akceptaci/vyloučení aktérů a pravidla, jak činit legitimní rozhodnutí. Patří sem tedy metody výběru vlády, formy reprezentace a způsoby represe. Velmi zjednodušeně tedy můžeme říci, že režim je formální a neformální organizací centra politické moci a jejího vztahu k širší společnosti. Tato definice vychází z článku R. Fishmana *Rethinking State and Regime: Southern Europe's Transition to Democracy* a z knihy Terry Karl *The Paradox of Plenty*.¹⁶

Stabilitou režimu je pak myšlena situace kontinuální sebe-reprodukce režimu. Situace, kdy nedochází k nahrazení nedemokratického režimu demokratickým, nebo jiným typem nedemokratického režimu. Nemění se zásadně nastavené vzorce formální a neformální organizace centra politické moci.

Práce bude operovat s minimální definicí *demokracie*, tedy takovými znaky, které je třeba splnit, aby země mohla být označena za demokracii. Základní definice demokracie, ze které bude v diplomové práci vycházeno, staví na Morlinově článku *Are There Hybrid Regimes? Or Are They Just an Optical Illusion?*¹⁷ Demokracie je podle Morlina taková země, kde 1) existuje všeobecné volební právo pro muže a ženy; 2) se konají svobodné, soutěživé, opakující se a férové volby; 3) existuje více než jedna strana; 4) jsou k dispozici odlišné a alternativní zdroje informací. *Nedemokratický režim* je pak takový režim, který nesplňuje alespoň jedno z výše zmíněných kritérií. Zvolená definice nedemokratického režimu je negativní. Důvodem pro tuto negativní definici je fakt, že budeme pracovat s režimem, který používá nominálně demokratické instituce, ale demokratický není. Naopak tyto instituce slouží k udržení nedemokratického režimu.

¹⁶ Fishman, R.: *Rethinking State and Regime. Southern Europe's Transition to Democracy. World Politics*. Vol. 42 (1990), No. 3, s. 422-440.; Karl, Terry Lynn: *The Paradox of Plenty. Oil Boom and Petro-States*. Berkeley: University of California Press, 1997, 380 s.

¹⁷ Morlino, Leonardo: *Are There Hybrid Regimes? Or Are They Just an Optical Illusion? European Political Science Review*. Vol. 1 (2009), No. 2, s. 273-296.

Nemá smysl pro účely této práce rozlišovat různé typy demokracie, protože Jordánsko nespĺňuje základní podmínky pro označení jeho režimu za demokratický, tudíž je zbytečné dále demokracii definovat. To bude naopak nutné u nedemokratického režimu – rozčleníme si ho na různé typy dle vybraných typologií, které jsme zmínili výše v přehledu struktury práce. Definice různých typů nedemokratických režimů včetně nástrojů pro jejich konceptualizaci a rozeznání v realitě budou vycházet přímo od autorů, kteří s danými typologiemi přicházejí.

2. Typologizace jordánského režimu

V knize *Non-Democratic Regimes* Paul Brooker upozorňuje na to, že k nedemokratickým režimům existují různé teoretické přístupy. Někteří autoři se zaměřují na typ režimu, jiní se věnují více formě režimu, která je nejčastěji vyjádřena nějakým -ismem. Paul Brooker je zastáncem smíšeného přístupu k nedemokratickým režimům¹⁸, který bude použit i v této práci.

Jedná se o přístup, který kombinuje tři základní otázky: 1. Kdo vládne? (institucionální perspektiva zaměřená na typ režimu); 2. Jak se vládne (formalistická perspektiva); 3. Proč se vládne? (legitimizační perspektiva, zaměření na legitimizaci režimu a právo vládnout). Třetí otázka se bude velmi prolínat i do další části textu věnované stabilitě režimu.

2.1 Institucionální perspektiva

V této části si představíme několik obecnějších typologií nedemokratických režimů (s důrazem na konkrétní typy, do nichž spadá jordánský případ) a tři detailní typologie monarchistické rodiny. Začít je třeba typologií, s níž přichází Barbara Geddes, neboť její práce je v současném studiu nedemokratických režimů přelomová. Kniha *Paradigms and Sand Castles* oživila studium nedemokratických režimů a vedla k iniciaci velkého množství výzkumů.

Barbara Geddes klasifikuje nedemokratické režimy na základě odpovědi na otázku, kdo kontroluje přístup k politické moci. Rozlišuje vojenské režimy, jednostranické režimy, osobní režimy a hybridní režimy, které kombinují znaky předchozích typů. Ve vojenských režimech rozhoduje skupina důstojníků, kdo bude vládnout a mít vliv na politiku. V jednostranických režimech kontroluje přístup k moci jedna strana. V osobních režimech vše závisí na vůdci. Ten sice může stát v čele politické strany či to může být důstojník, avšak armáda, ani strana nejedná nezávisle na vůdci.¹⁹ Režimy lze tedy považovat za osobní, pokud vůdce zkonsolidoval moc ve svých rukou. Je to on, kdo rozhoduje o politikách a lidech. O tom, kdo bude mít vliv, jaký a jak dlouho.

Podle Geddes má každý typ režimu svou vlastní logiku přežití. V případě vojenských režimů je zde napětí mezi těmi, kdo chtějí udržet moc, a těmi, kteří se chtějí vrátit do kasáren.

¹⁸ Více viz Brooker, Paul: *Non-democratic Regimes*. 2009, s. 44-45.

¹⁹ Geddes, Barbara: *Paradigms and Sand Castles. Theory Building and Research Design in Comparative Politics*. 2003, s. 51.

Dilema v rámci vojenských režimů je velmi podobné souboji pohlaví.²⁰ I proto je životnost těchto režimů nejkratší. Jednostranné režimy se nachází v klasickém dilematu honu na jelena, zatímco osobní vlády potřebují potlačit opozici, která se je silou snaží sesadit.²¹

Osobní režimy bývají institucionálně velmi slabé. Vůdci takových režimů se spoléhají častěji na příbuzenské, etnické či regionální vazby. Z toho také plyne, že osud jednotlivců spojených s režimem závisí na osudu samotného vůdce.²² Padne-li vůdce, padnou i jeho lidé. „*Jde-li loď ke dnu, pravděpodobně půjdou s ní.*“²³ Osobní režimy nepatří mezi ty nejstabilnější. V průměru se dožívají 18 let.²⁴ Osoby v takových režimech často rotují z jedné pozice na jinou. To je velmi typické pro Jordánsko. Cílem je „...zabránit jim rozvinutí autonomních základů podpory...“²⁵ To by totiž mohlo ohrozit pozici vůdce.

Fungování osobních režimů Geddes vykresluje jako hru mezi různými frakcemi.²⁶ Iniciativa začíná u vůdčí vládnoucí frakce. Na ní je, aby se rozhodla, zda bude s opozicí sdílet benefity, či nikoliv. Na zvolenou strategii následně reaguje opozice. Může buď přistoupit na nabízené a kooperovat, nebo nikoliv. Jak si ukážeme v dalších částech této práce, právě jakási úspěšná vzájemná hra mezi skupinami zajišťuje stabilitu jordánského režimu. Někdo je vyloučen, někdo zahrnut a jsou nabízeny určité benefity. Režim dokáže reagovat tak, aby jeho strategie přiměly opozici ke kooperaci, protože je to pro ni racionální volba.

Zajímavé je, že když se podíváme na případy, s nimiž Geddes ve své knize pracuje, nenachází se mezi nimi ani jedna monarchie²⁷. Mohlo by se tedy zdát, že je mezi osobní režimy neřadí a celkově je chápe nejspíše odděleně od autoritářských režimů. To je ovšem zavádějící pohled, neboť Geddes výslovně říká, že neevropské monarchie jsou autoritářské režimy.²⁸ Jakou ale mají pozici v její typologii, není úplně zřejmé. Nicméně vzhledem k tomu, že v Jordánsku nelze mluvit o moderních politických stranách v klasickém slova smyslu²⁹ a že armáda do politiky výrazně nezasahuje, má Jordánsko rozhodně nejblíže k osobnímu typu v

²⁰ Geddes, Barbara: *c.d.*, s. 65.

²¹ Interpretace B. Geddes dle Magaloni, Beatriz: *Comparative Autocracy*. 2007, s. 8-9.

²² Geddes, Barbara: *c.d.*, s. 60.

²³ Geddes, Barbara: *c.d.*, s. 63.

²⁴ Geddes, Barbara: *c.d.*, s. 78.

²⁵ Geddes, Barbara: *c.d.*, s. 53.

²⁶ Viz graf 2.3. Game between factions within personalist clique. In Geddes, Barbara: *c.d.*, s. 61.

²⁷ Viz přehled případů a jejich zařazení k jednotlivým typům In Geddes, Barbara: *c.d.*, s. 227-232.

²⁸ Geddes, Barbara: *c.d.*, s. 69.

²⁹ Jordánské strany jsou velmi omezené, co se členské základny týče. V roce 2009 měly strany v průměru okolo 1000 členů. (Burgová, Helena; Ježová, Michaela (eds.): *Současný Blízký východ. Politický, ekonomický a společenský vývoj od druhé světové války do současnosti*. 2011, s. 138) Strany odrážejí spíše klanové a kmenové vazby, než ideologii. Jedinou stranou, kterou bychom v západním slova smyslu označili za moderní politickou stranu, je Fronta islámské akce.

typologii Geddes. Režim je založen na osobních vazbách, využívá strategii rotace elit a kooptace opozice.

Na Geddes navazuje ve svých příspěvcích *Comparative Autocracy* a *The Comparative Logic of Autocratic Survival* Beatriz Magaloni. Magaloni upravuje typologii Geddes, přičemž se zaměřuje na tři institucionální odlišnosti mezi režimy: „za první, zda diktátoři vytváří politickou stranu, či vládou bez takovéto organizace; za druhé, zda je diktátorem armáda, či nikoliv; a za třetí, jaká je relativní síla diktátora tváří v tvář organizaci, která ho dostala k moci.“³⁰ Pro Magaloni je při typologizaci důležité odpovědět na otázku, jak je moc distribuována mezi klíčové hráče – diktátora, stranu a armádu.³¹

Na základě dvou os – původ diktatury a institucionalizace – stanovuje Magaloni devět typů autokracií:

- diktatura warlordů (masová základna, žádné instituce)
- jednostranická diktatura (masová základna, jedna strana)
- autokracie hegemonické strany (masová základna, více stran)
- absolutistická monarchie (téměř žádné instituce, základna širší než elitní, ale nikoliv masová)
- jednostranická monarchie (jedna strana, základna širší než elitní, ale nikoliv masová)
- vícestranická monarchie (více stran, základna širší než elitní, ale nikoliv masová)
- neinstitucionalizovaná vojenská diktatura (elitní základna, žádné instituce)
- jednostranická vojenská diktatura (elitní základna, jedna strana)
- volebně-vojenská diktatura (více stran, elitní základna)³²

Jak je patrné z této typologie – Magaloni zahrnuje nejen základní tři typy vlády (osobní, vojenská, jednostranická), s nimiž pracuje Geddes, ale i jejich hybridní podoby, které jsou velmi časté. Geddes samozřejmě také hovořila o hybridech, ale zdaleka se jim nevěnovala do takové míry a tak propracovaně, jak to činí Magaloni.

V rámci této typologie by Jordánsku nejlépe odpovídala škatulka absolutistická monarchie. Ovšem pouze za předpokladu, že instituce rovná se politické strany, což je velmi zjednodušený zúžený pohled. Důraz na politické strany, který se u této typologii objevuje, je

³⁰ Magaloni, Beatriz: *Comparative Autocracy*. c.d., s. 11.

³¹ Magaloni, Beatriz: *Comparative Autocracy*. c.d., s. 11.

³² Magaloni, Beatriz: *The Comparative Logic of Autocratic Survival*. 2007, s. 24, graf 1. Map of Autocratic Types.

do značné míry problematický a není při analyzování Jordánska příliš nápomocný. InSTITUTE tu totiž jsou, režim je využívá ve svůj prospěch, ale nejsou to politické strany. Mnohem větší roli hraje následnictví, královský dvůr nebo volby do personalizovaného parlamentu.

Mnohem vhodnější se proto zdá být klasifikace J. Gandhi a A. Przeworského z článku *Authoritarian Institutions and the Survival of Autocrats*, kteří poupravují typologii Geddes tím, že rozlišují tři typy autoritářských vůdců³³: monarchii, armádu a civilisty. Každý z těchto typů má k dispozici určitou organizaci (či chcete-li instituci), skrz níž organizuje vládu. Monarchové mají královský dvůr, vojenští vůdci ozbrojené složky a civilisté si musí vytvořit politickou stranu.³⁴

Podobně jako Geddes Gandhi s Przeworským tvrdí, že každý typ se potýká s jinými problémy a hrozbami. Obecně lze říci, že jsou zde hrozby vnější a vnitřní. Jejich charakter se ale pro jednotlivé typy liší. Tomu, s čím se potýkají monarchové, se budeme podrobněji věnovat ve čtvrté kapitole.

Někteří autoři jdou dále a místo autoritářství hovoří o adjektivní demokracii. Například A. Finer řadí jordánský režim mezi fasádové demokracie (*façade democracy*). Takový režim definuje jako typ režimu, kde „...*historické oligarchie původu a bohatství vládnou za fasádou liberálně-demokratické formy, která slouží jako plášť či zástěna jejich vlády.*“³⁵ Takových režimů dle Finera mnoho není, jejich životnost je krátkodobá. Finer odlišuje státy třetího světa, kam tento typ režimu spadá, od liberálních demokracií a totalitárních států. Pokud se zaměříme pouze na jeho typologii režimů třetího světa, nejedná se o formalistický přístup, ale spíše institucionální. Kromě fasádové demokracie Finer pracuje s dynastickými režimy, kvazidemokracií, která by šla ztotožnit s vládou jedné strany, a vojenskou vládou, kde je v čele armáda. Rozdíl mezi jednotlivými typy spočívá ve struktuře režimu, v sociálním charakteru vládnoucí elity a v jejím vztahu s ovládanými. Ve fasádové demokracii je to právě tradiční historická oligarchie, která vládne bez politických stran. Režim je strukturován klientelisticky. Není to nutně vláda jedné osoby, ale určité sociální skupiny. A nemusí to být nutně ani

³³ Przeworski a Gandhi používají ve svém článku *Authoritarian Institutions and the Survival of Autocrats* (*Comparative Political Studies*. 2007) také jako synonymum označení „autokrat“ či „diktátor“. Gandhi v knize *Political Institutions Under Dictatorship* definuje diktaturu minimalisticky skrz procedurální charakteristiky jako režim, v němž vládci získávají moc jinými prostředky, než jsou soutěživé volby. Viz Gandhi, Jennifer: *Political Institutions Under Dictatorship*. 2008, s. 7.

³⁴ Gandhi, Jennifer; Przeworski, Adam: *Authoritarian Institutions and the Survival of Autocrats*. *Comparative Political Studies*. 2007, s. 1284-1285.

³⁵ Finer, Samuel Edward: *Comparative Government*. 1974, s. 124.

monarchie, byť veškeré případy³⁶ v době vzniku Finerovy knihy byly. Nevýhodou Finerova přístupu je označení těchto režimů za demokracie. Ty se možná snaží napodobovat, ale jinak s nimi nemají nic společného.

Jak je vidět z výše uvedeného, můžeme rozlišit základní tři typy nedemokratické vlády. Nejlépe to vystihuje klasifikace zmíněná jako předposlední, neboť neztotožňuje civilní režimy pouze s režimy jedné strany, jak činí Geddes, čímž se rozlišení Przeworského a Gandhi příliš nerozchází ani s přístupem B. Magaloni. Pokud vezmeme v potaz její osu původu diktatury, je zde patrné rozlišení mezi vojenskou, monarchistickou a civilní režimy. Strana, jak je patrné z klasifikace B. Magaloni, může být přítomna ve všech těchto typech. Je tedy nevhodné použít ji pro základní obecnou typologizaci. Je to pouze jeden z prvků, který nám umožňuje další členění těchto tří základních typů na podtypy. Zároveň je u typologie Gandhi a Przeworského již ze samotného rozlišení patrné na rozdíl od Finerovy typologie, co jednotlivé typy režimu odlišuje. Byť Finerova typologie má nespornou výhodu v tom, že odlišuje dynastickou monarchii a nedynastickou monarchii, čímž předjímá to, s čím později přichází M. Herb.

Jordánský režim lze jednoznačně zařadit mezi monarchistické režimy. Jordánsko má vysoce personalizovaný systém vlády, jak podotkl kdysi bývalý premiér Zajd Rifái.³⁷ Hlavní slovo má panovník, jeho poradci a občas i vláda. Jedná se o království v čele s monarchou, byť s velmi krátkou historií, kde se moc předává na základě následnické linie. Následnictví probíhá v rámci jedné rodiny zpravidla dle zákonného ustanovení, byť jsme v minulosti byli svědky i jistých výjimek (rezignace, rodinný převrat, svévolné změny v pořadí). Důležité ale je, že panovník i korunní princ byli vždy z rodu Hášimovců a to konkrétně z jordánské větve rodu, nikoliv té syrské.

Někteří autoři jdou v typologizaci dále a nespokojí se s odlišením monarchií/tradičních oligarchií od stranických a vojenských režimů. Náznak toho jsme mohli vidět už u Finera. Samotné monarchie lze ještě dále rozčlenit. Asi nejprůlomovější prací v tomto ohledu sepsal M. Herb. V knize *All in the Family* se zabývá otázkou, jak je možné, že monarchistické režimy Blízkého východu jsou tak stabilní v jinak velmi nestabilním regionu. Herb rozlišuje mezi dynastickými monarchiemi (kde vládne a rozhoduje rodina) a monarchiemi, kde panovník

³⁶ Finer, Samuel Edward: *c.d.*, s. 461. V době, kdy to psal, označil Finer za fasádové demokracie Afghánistán, Kambodžu, Etiopii, Írán, Jordánsko, Maroko a Nepál.

³⁷ Lust-Okar, Ellen: *Structuring Conflict in the Arab World. Incumbents, Opponents, and Institutions*. 2005, s. 14.

vládne sám tzv. *linchpin monarchies*. Dynastické monarchie jsou typicky ty, kde je premiérské křeslo a většina vládních pozic obsazena členy vládnoucí rodiny. V nedynastických monarchiích panovník stojí jako základní pilíř (*linchpin*) politického systému nad stranami, kmeny a dalšími štěpeními společnosti.³⁸ Monarcha je jednotícím symbolem. Tuto skupinu monarchií bychom mohli ještě rozdělit na ty, kde členové rodiny mohou být členy kabinetu, a ty, kde členové rodiny nejsou členy vlády.³⁹

Nikoliv náhodou monarchie, kde rodinní příslušníci nejsou členy vlády, jsou monarchie, které smetla revoluce. V nedynastických monarchiích sice panovníci mají větší pravomoci, ale paradoxně „...jejich režimy vykazují mnohem méně stability.“⁴⁰ Ty nedynastické monarchie, které přežily, přežily jen díky tomu, že umožňují členům vládnoucí rodiny okupovat nejvyšší posty, ale nemonopolizují je.

Za zmínku stojí také typologie monarchií, s níž přichází Linz, Stepan a Minoves. Ti rozlišují tři ideální typy – vládnoucí (*ruling monarchy*), konstituční a demokratické parlamentní monarchie. Jelikož se bavíme o nedemokratických režimech, jsou pro nás relevantní první dva zmíněné typy monarchií. Ostatně sami autoři jedním dechem dodávají, že Jordánsko má do demokratické parlamentní demokracie velmi daleko.⁴¹ V demokratické parlamentní monarchii totiž funguje svobodně zvolený parlament, který určuje podobu vlády. Naproti tomu konstituční monarchie má tendenci k duální legitimitě (král a parlament) a ve vládnoucí monarchii rozhoduje o vládě panovník.⁴² V Jordánsku je to i po arabském jaru stále jen a pouze král, kdo jmenuje a odvolává premiéra i vládu bez ohledu na výsledky voleb. Může také rozpustit parlament. Pravdou sice je, že král přislíbil, že jmenování vlády bude konzultovat s parlamentem, ale to na jeho pravomocech nic nemění. „*Krátce řečeno, monarchie (jako instituce) a král (jako vůdce) vytváří nejdůležitější politickou základnu státu.; ve výsledku průměrný jordánský občan má jen velmi málo možností ovlivnit či změnit vládu.*“⁴³ To nám dokonce Jordánsko staví do škatulky vládnoucích monarchií.⁴⁴ A pravdou

³⁸ Lucas, R.: Monarchical Authoritarianism. Survival and Political Liberalization in a Middle Eastern Regime Type. *International Journal of Middle East Studies*. 2004, s. 107.

³⁹ Viz tabulka 1.1. In Herb, Michael: *All in the Family. Absolutism, Revolution, and Democracy in the Middle Eastern Monarchies*. 1999, s. 8.

⁴⁰ Herb, Michael: *All in the family*. c.d., s. 9.

⁴¹ Linz, Juan; Stepan, Alfred; Minoves, Juli F.: Democratic Parliamentary Monarchies. *Journal of Democracy*. 2014, s. 40.

⁴² Linz, Juan; Stepan, Alfred; Minoves, Juli F.: c.d., s. 36.

⁴³ Petrov, Marcus A.: *Jordan. Background and Issues*. 2010, s. 77.

⁴⁴ Viz tabulka Three Ideal Types of Monarchies in Modern Territorial States In Linz, Juan; Stepan, Alfred; Minoves, Juli F.: c.d., s. 37.

je, že jordánský král má určitě větší moc, než panovníci Zálivu, kteří jsou díky dynastickému charakteru tamních monarchií omezeni rodinnými příslušníky.

Již v šedesátých letech minulého století přišel s typologií monarchií také Samuel Huntington. Ani on podobně jako Linz, Stepan a Minoves nedokáže zachytit složité případy jako Lichtenštejnsko a oddělit jasně demokracie od nedemokratických monarchií. Huntington rozlišuje mezi vládnoucí, oligarchickou (obě tradiční formy) a parlamentní (moderní forma) monarchií.⁴⁵ V této typologii by Jordánsko jednoznačně spadalo mezi tradiční monarchie. Konkrétně by to byla jako v případě předchozí typologie vládnoucí monarchie vzhledem k tomu, že královský dvůr a panovník jsou hlavními zdroji moci a legitimacy. Král panuje i vládne. Nicméně označení vládnoucího typu jako „tradiční monarchie“ není úplně šťastné, jak si ještě ukážeme v dalších částech této práce. Jordánský režim pracuje s moderními nástroji k udržení u moci jako jsou nominálně demokratické instituce. Tradiční jordánské království není ani historicky. Ve zbytku této práce se proto budeme přidržovat Herbova dělení monarchií, které jsme zmínili jako první. Další dvě typologie nám nicméně poukazují na to, jak velké pravomoci jordánský král ve skutečnosti má.

2.2 Formalistická perspektiva

Tato perspektiva se zaměřuje na to, jakým způsobem vládce či skupina vládne. Velmi zjednodušeně řečeno bychom sem mohli zařadit všechny možné -ismy. Regionální specialisté zaměřující se na Blízký východ pracují s pojmem monarchismus.⁴⁶ V případě blízkovýchodních monarchií se také často používá pojem sultanismus či personalismus. Jak bylo naznačeno již v mojí bakalářské práci, nemyslím si, že by pojem sultanismus, tak jak ho definovali Linz s Chehabim,⁴⁷ byl vhodný pro práci s monarchiemi. Následnictví v rámci jedné rodiny se nutně nerovná sultanistický režim. Stejně tak nelze jako kult osobnosti automaticky označit určité projevy typické pro monarchie včetně těch západních.

Panovníci, ačkoliv panují i vládou, jsou v mnohém omezeni. Jejich kroky jsou předvídatelné, stejně jako limity jejich moci. Jedním z mnoha argumentů proti zařazení mezi sultanismy by dále byl fakt, že ačkoliv režim a stát nemají úplně jasné hranice, není to proto, že by monarchové dekonstruovali již existující státní zřízení. Oni okolo sebe ten stát

⁴⁵ Huntington, Samuel P.: *Political Order in Changing Societies*. 1974, s. 151.

⁴⁶ Yom, Sean L.; Gause III, Gregory: Resilient Royals. How Arab Monarchies Hang On. *Journal of Democracy*. 2012, s. 77.

⁴⁷ Viz Chehabi, H.; Linz, Juan J. *Sultanistic Regimes*. 1998, kapitola 1 a 2.

vybudovali. A to je podstatný rozdíl, jak podotýká R. Lucas.⁴⁸ Ostatně ani Linz se Stepanem si nemyslí, že by v arabském světě nějaké sultanistické režimy byly.⁴⁹ Současné blízkovýchodní monarchie včetně Jordánska nejlépe charakterizujeme jako podtyp autoritářského režimu.

S dnes již klasickou definicí autoritářského režimu přišel v minulém století španělský politolog Juan Linz. Autoritářský režim, tak jak on ho definuje, není kompatibilní jen s jedním ekonomickým či sociálním systémem. Může se objevit v různých kontextech. Linz pro svou definici používá čtyři dimenze – pluralismus, ideologii, mobilizaci a vůdcovství.⁵⁰ Autoritářské režimy pak na základě toho definuje: „...jako politické systémy povolující vyjadřování omezeného, a nikoli odpovědného pluralismu; postrádající vypracovanou a vůdčí ideologii (ale založenou na odlišném typu mentality); nepraktikující intenzivní nebo extenzivní politickou mobilizaci (s výjimkou určitých fází svého vývoje); a v nichž vůdce nebo případně úzká skupina vykonává moc ve špatně definovaných, ale přesto rozeznatelných hranicích.“⁵¹

Linzova typologie, jejíž součástí autoritářské režimy jsou, je dnes již do značné míry zastaralá a vyčerpaná. Nejlépe sedí na režimy, které existovaly ve dvacátém století. Od té doby nedemokratičtí vládci inovovali způsoby své vlády. Pro bližší popis jordánského případu je proto nutné podívat se na některé aktuálnější koncepty, které s pojmem autoritářství pracují, ale rozlišují různé typy autoritářství.⁵²

Andreas Schedler přichází s konceptem volebního autoritářství. Jedná se o moderní koncept, který odlišuje od liberální demokracie, volební demokracie a uzavřeného autoritářství.⁵³ Využití voleb autoritářským režimem sice není nic nového, ale nová je míra volební manipulace.⁵⁴ Volební autoritářství Schedler definuje jako takový režim, kde se

⁴⁸ Lucas, R.: *c.d.*, s. 106-108.

⁴⁹ Linz, Juan; Stepan, Alfred: Democratization Theory and the “Arab Spring”. *Journal of Democracy*. 2013, s. 27.

⁵⁰ Viz Linz, Juan J.: *Totalitarian And Authoritarian Regimes*. 2000.

⁵¹ Linz, Juan: An Authoritarian Regime. The Case of Spain. In Allard E., Littunen, Y. (eds.). *Cleavages, Ideologies and Party Systems*. 1964. Reprinted In Allan, E.; Rokkan, S. (eds.). *Mass Politics: Studies in Political Sociology*. 1970. Citováno dle překladu Dvořáková, Vladimíra; Kunc, Jiří: *O přechodech k demokracii*. 1994, s. 49.

⁵² V potaz není vzata celá kategorie hybridních režimů. Je to z několika důvodů. Jednak jordánský režim nepoužívá demokratické instituce k demokratizaci, ale právě naopak. Má tedy mnohem blíže k autoritářství. Označit ho za hybridní režim by nebylo tak výstižné. Za druhé, hranice mezi hybridními režimy a nedemokratickými režimy není úplně jasná. Sami odborníci věnují se primárně teorii se neshodnou, co ještě je a co již není hybrid. I z toho důvodu, bylo rozhodnuto pracovat s Jordánskem jako s autoritářským režimem, který se zdá být přesnějším označením skutečného stavu.

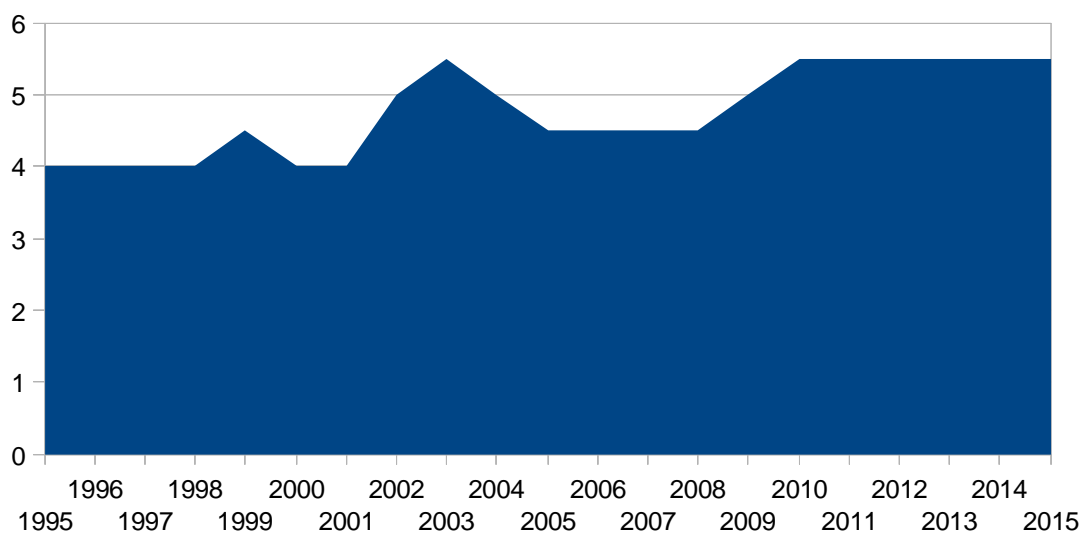
⁵³ Schedler, Andreas: The Menu of Manipulation. *Journal of Democracy*. 2002, s. 37.

⁵⁴ Schedler, Andreas: The Menu of Manipulation. *c.d.*, s. 36.

konají regulérní vícestranické volby, které ovšem nejsou v souladu s liberálně demokratickými principy. Volby sice jsou inklusivní, minimálně pluralistické, minimálně soutěživé a minimálně otevřené, nicméně dochází k rozsáhlým a závažným státním manipulacím.⁵⁵

Manipulace mohou mít různé podoby. V případě Jordánska je to patrné především na samotných volebních pravidlech, která tím, jak jsou navržena, diskriminují určité části společnosti. Zvýhodnění jsou obyvatelé vesnic na Východním břehu tedy klany. Naopak těžce znevýhodněna jsou města obývaná převážně Palestinci. Situaci nerovnosti kromě disproportionality volebních obvodů zvětšuje ještě volební systém. Systém jednoho nepřenosného hlasu (dále jen SNTV), který byl dříve používán a který dodnes je klíčovou složkou systému smíšeného, jen dále posiluje kmenové a klanové vazby a znemožňuje vytvoření plnohodnotných politických stran na nějaké ideologické bázi.

Našli bychom samozřejmě i nesčetné příklady dalších možností manipulace, které se v Jordánsku objevují. Samotný volební proces donedávna nebyl příliš transparentní, možnosti prezentace v médiích také nejsou úplně rovné, dochází k podplácení voličů a stejně tak může dojít k vyloučení některých kandidátů z kandidátních listin volební komisí. Nemluvě o tom, že mnohé důležité pozice jsou nevolené (senát, královský dvůr).

GRAF č.1: Hodnocení míry svobody v Jordánsku v letech 1995-2015 podle Freedom House (1 – nejsvobodnější, 7- nejméně svobody)⁵⁶

⁵⁵ Schedler, Andreas: The Logic of Electoral Authoritarianism. In Schedler, Andreas (eds.): *Electoral Authoritarianism*. 2006, s. 3.

⁵⁶ Viz <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2015#.VSO2ufmsXfg>

Podle Schedlera je jedním ze způsobů, jak zhruba určit volební autoritářské režimy v praxi, podívat se na to, zda režim „...*(1) pořádá vícestranické volby k výběru šéfa exekutivy a do zákonodárného shromáždění a (2) získává v průměru v hodnocení Freedom House čtyři až šest.*“⁵⁷ Podíváme-li se na výsledky Jordánska v posledních dvaceti letech, pohybuje se nám mezi 4 a 5,5 body, přičemž situace se zhoršila po nástupu Abdalláha II. a s příchodem arabského jara. To nám jen potvrzuje, že naše milníky ve vývoji, které jsme si vytyčili v úvodu, jsou oprávněné.

S neférovými volbami souvisí také rozhodování opozice, zda se na všem podílet, nebo volby bojkotovat. Dilema, před kterým při každých volbách stojí Fronta islámské akce (dále jen IAF), lze přesně vystihnout volbou mezi těmito dvěma strategiemi. A jak je patrné z několika posledních voleb, strategie bojkotu většinou převládne. Například v roce 2007, kdy se islamisté voleb nezúčastnili, 104 ze 110 zvolených poslanců podporovalo vládu.⁵⁸ Dále samozřejmě fungování autoritářského režimu závisí na chování vládnoucí skupiny (např. využívání voleb k rozdělování benefitů) a občanů (např. míra protestů).⁵⁹ Kombinace všech faktorů pak pomáhá v jordánském případě udržovat režim.

Larry Diamond ve své typologii řadí Jordánsko v roce 2001 do škatulky hegemonické volební autoritářství.⁶⁰ Také on pracuje s daty Freedom House, byť si je vědom jejich nedokonalosti. Pro hegemonické volební autoritářství je typické, že sice dochází k volbám, ale ty nejsou příliš soutěživé. Míra soutěživosti jordánských voleb je něco, o čem můžeme vést dlouhé polemiky. Jak ale ukazují třeba hned první volby v námi zkoumaném období, šance, že vyhraje opozice, tu teoreticky je. I z toho důvodu je otázka, zda by nebylo lepší přiklonit se v termínu kompetitivní autoritářství, s nímž pracují kromě Diamonda také Levitsky a Way.⁶¹ Otázkou ovšem zůstává, zda jsou soutěživé jordánské volby i dnes. Vzhledem k častému bojkotu voleb opozicí to lze jen těžko posoudit. Levitsky a Way poukazují na to, že kompetitivní autoritářství je takový režim, kde „...*opoziční strany používají demokratické*

⁵⁷ Schedler, Andreas: *The Logic of Electoral Authoritarianism. c.d.*, s. 11.

⁵⁸ Khouri, Rami G.: *Jordan's Benign, Stable Authoritarianism. The Daily Star Lebanon* [online]. 12. prosince 2007. Dostupné z: <http://www.dailystar.com.lb/Opinion/Commentary/2007/Dec-12/115658-jordans-benign-stable-authoritarianism.ashx>

⁵⁹ Viz Schedler, Andreas: *The Logic of Electoral Authoritarianism. c.d.*, s. 12-15.

⁶⁰ Viz tabulka č. 2 In Diamond, Larry Jay: *Thinking About Hybrid Regimes. Journal of Democracy.* 2002, s. 30-31.

⁶¹ Viz Levitsky, Steven; Way Lucan: *Competitive Authoritarianism. Hybrid Regimes After the Cold War.* 2010.

*instituce k opravdovému boji o moc...*⁶² Je patrné, že pokud opozice bojkotuje volby, pak Jordánsko jako soutěživý režim chápat v současné době nemůžeme.

Pokud tedy chceme typologizovat Jordánsko v celé naší zkoumané éře na základě způsobu vlády, musíme se spokojit s pojmem autoritářství popř. volební autoritářství. Reálnou míru soutěživosti určit jednoznačně nelze. Nejpřesnější by byla formulace, že režim se pohybuje od devadesátých let mezi soutěživým a hegemonním autoritářstvím, přičemž existuje reálná pravděpodobnost, že při účasti opozice by volby mohly být omezeně soutěživé. Můžeme tedy uzavřít, že jordánský režim balancuje někde na pomezí dvou Diamondových typů. V určitých obdobích má blíže k soutěživému typu, v poslední době (a v době krizí) se posouvá více do hegemonického volebního autoritářství.

Mohlo by být samozřejmě namítnuto, že Jordánsko je monarchie a tudíž by mělo být popsáno spíše jako tradiční monarchie. Na nějakou tradiční legitimitu se sice jordánský král odvolává, ale hovořit v případě Jordánska a dalších zemí v oblasti o tradiční monarchii není úplně přesné⁶³. Lepší by bylo hovořit o tradicionalistické mentalitě – tedy takové, která se na tradici odvolává, ale v jádru se jedná o moderní fenomén.⁶⁴ „*Narozdíl od obecného přesvědčení, tyto monarchie nejsou kulturně na Blízkém východě více zakořeněné, než jiné typy režimů a politických systémů,*“⁶⁵ podotýká Curtis R. Ryan. Hášimovské království vzniklo v moderní době, královský rod byť starobylého původu tam byl dosazen zvenčí. Jsou to právě moderní způsoby (demokratické instituce), které režim udržují primárně při životě.

2.3 Legitimizační perspektiva

V této části textu se zaměříme na to, jaká jsou nároky režimu na legitimitu. Jinými slovy budeme hledat odpověď na otázku, proč vládne v Jordánsku nedemokratická vláda z jejího vlastního pohledu? Čím odůvodňuje svůj nárok?

Vyjdeme-li z knihy *Non-Democratic Regimes*, lze vysledovat tři způsoby legitimizace režimu: 1) výkonnostní legitimitu (*performance legitimacy*), 2) volební prostředky

⁶² Levitsky, Steven; Way Lucan: *c.d.*, s. 5.

⁶³ Za jedinou výjimku lze považovat Maroko a Omán.

⁶⁴ Lucas, R.: *c.d.*, s. 105.

⁶⁵ Ryan, Curtis R.: *Jordan in Transition. From Hussein to Abdullah*. 2002, s. 4.

legitimizace (*electoral means of legitimation*) a 3) ideologickou legitimizaci režimu (*ideological legitimation*).⁶⁶

Volby v arabských zemích nemají za cíl zajistit vládnoucím elitám primárně legitimitu. To ovšem nutně neznamená, že by dané režimy nebyly legitimní. Mají několik způsobů, jak si zajistit legitimitu. Navíc není potřeba, aby celá populace vnímala režim jako legitimní. Stačí podpora klíčových skupin ve společnosti.⁶⁷

Jordánští Hášimovci vyvozují svou legitimitu především skrz svůj původ a symboliku. Jsou to potomci proroka Muhammada. Svůj původ odvozují od nejstaršího vnuka proroka Hasana. Název dynastie „Hášimovci“ pochází od prorokova pradědečka Hášima. Po staletí vládli Hášimovci v Hidžázu a střežili Mekku a Medínu, až dokud je z míst nevyhnal zakladatel Saúdské Arábie Ibn Saúd. „*Od roku 965 až do roku 1925 Hášimovci vládli v Hidžázu v západní Arábii a strážili svatá města Mekku a Medínu, to nás činí druhou nejstarší vládnoucí dynastií na světě po japonské císařské rodině.*“⁶⁸

Jak vidno, nejedná se o rod, který by byl historicky jakkoliv spjat s územím dnešního Jordánského království. To ale vůbec nevadí, protože nad teritoriálním převažuje mnohem silnější náboženský prvek. Kdo může být pro muslimy lepším panovníkem než samotný dědic proroka. To je přesně ten moment, který snižuje podporu Muslimskému bratrstvu oproti například Egyptu. Víra v životech prostých lidí stále hraje velmi důležitou roli. Podobně jako kmenová a klanová příslušnost je jakýmsi vodítkem, jak se chovat a co je správné.

Jordánský král tak využívá pro stabilizaci režimu náboženský a symbolický apel na svůj původ a rodinné dědictví. Jordánští králové přitom nikdy přespříliš nezdůrazňovali své nároky na pozici náboženského vůdcovství muslimské komunity jako takové. To, na co především dávají důraz, je historické postavení chalífy Hidžázu.⁶⁹ Titul chalífa (náměstka posla božího) odkazuje k aristokratickému původu rodu, který spravoval svatá města Mekku a Medínu.

⁶⁶ Brooker, Paul: *c.d.*, kapitola 5.

⁶⁷ Schlumberger, Oliver: Arab Authoritarianism. Debating the Dynamics and Durability of Nondemocratic Regimes. In Schlumberger, Oliver (ed.): *Debating Arab Authoritarianism. Dynamics and Durability in Nondemocratic Regimes*. 2007, s. 15.

⁶⁸ Abdullah II.: *Our Last Best Chance. The Pursuit of Peace in a Time of Peril*. 2011, s. 20.

⁶⁹ Arroub, Hind; Yom, Sean L.: *Autocracy Ten Years On: Change and Continuity in Morocco and Jordan*. 2010, s. 11.

Král Husajn respektive jeho životopisci k posílení rodinného dědictví používali také historiku z roku 1951. Tehdy došlo k atentátu na krále Abdalláha I., při němž byl zraněn i mladý Husajn. Přežil, což bylo později interpretováno jako symbolický moment a stalo se to legendou.⁷⁰

V případě palestinské složky obyvatelstva, která tvoří v současnosti více než polovinu obyvatelstva⁷¹, je možné apelovat ještě na tradiční pozici strážce Jeruzaléma a ochránce palestinského lidu. Neznamená to ovšem, že by se režim chtěl dělit o moc s Palestinci. Jordánsko mohou řídit jen „praví Jordánci“.⁷² Palestincům nicméně je dáváno na vědomí, že jsou vítáni a v bezpečí. Alespoň formálně a rétoricky.

Symbolika a náboženství – to samo o sobě by ale k zajištění legitimacy asi nestačilo. S výkonností jordánského režimu především co se ekonomických politik týče, to není zrovna nejlepší. Nicméně v oblasti výkonnosti legitimacy hraje roli hlavně to, že režim dokáže zajišťovat relativní stabilitu a bezpečí v neklidném regionu. Gradující nespokojenost s ekonomickou situací zůstává ovšem do budoucna potenciální rozbuškou krize režimu.

Jordánský režim samozřejmě využívá také represivní složku – reprezentovanou především tajnou policií tzv. muchábarát - a klade důraz na volební legitimitu, respektive na legitimitu nominálně demokratických institucí. Strategicky vedle sebe tak staví modernitu a tradici.⁷³ Příčinu této koexistence tradice a modernity lze jistě hledat i v dalších faktorech např. v mezinárodní situaci. Celosvětově existuje větší tlak na demokratizaci a volný přístup k internetu a médiím, což nutí režimy hledat i jiné způsoby legitimizace.

*„Pouze ty režimy, které stále požívají historickou prestiž tradiční autority, dokázaly dosud přestát útoky na legitimitu jejich vlády. Ale i zde se ‘obvyklé zaměření na přizpůsobení se’ postupně vytrácí.“*⁷⁴ Jordánská symbolická a politická legitimita je velmi podobná té

⁷⁰ Ryan, Curtis R.: *Jordan in Transition* . c.d., s. 7.

⁷¹ Petrov, Marcus A.: c.d., s. 15. Odhady se různí, většinou se palestinská složka odhaduje na 55% až 70% z celkového obyvatelstva království.

⁷² Arroub, Hind; Yom, Sean L.: c.d., s. 13.

⁷³ Arroub, Hind; Yom, Sean L.: c.d., s. 4.

⁷⁴ Boukhars, Anouar: The Lesson from Morocco and Jordan. Reform or Perish. *Middle East Institute* [online]. 2011. Dostupné z: <http://www.mei.edu/content/lesson-morocco-and-jordan-reform-or-perish>

marocké.⁷⁵ V jednom důležitém bodě se ale liší. Vládnoucí jordánská hášimovská dynastie je celkem moderní záležitost, na rozdíl od té marocké alawitské.⁷⁶

⁷⁵ Csicsmann, László: *The Interplay of Regime Survival Strategy and Political Reform in Jordan and Morocco after the Arab Spring*. 2012, s. 6.

⁷⁶ Soudan, François: Mohammed VI et Abdallah II. Deux rois dans la révolution. *Jeune Afrique* [online]. 4. července 2011. Dostupné z: <http://www.jeuneafrique.com/Article/ARTJAJA2633p042-045.xml0/jordanie-facebook-manifestation-islam-maroc-jordanie-mohammed-vi-et-abdallah-ii-deux-rois-dans-la-revolution.html>

3. Co zapříčiňuje stabilitu jordánského režimu?

3.1 Modernizační přístupy

Monarchie jsou dodnes velmi přehlíženým tématem studia. Tradiční dělení na konstituční a absolutistické monarchie je přežitě a naprosto nepoužitelné. Podle Linze, Stepana a Minovese je tomu tak především proto, že režim může být zároveň konstituční monarchií a nedemokracií.⁷⁷ Málokdo se ovšem v minulosti věnoval tomu, co s tím.

Monarchiím a jejich přežívání se prvně odborná literatura začíná systematicky věnovat v padesátých letech. Tehdy ve společenských vědách převažovaly modernizační teorie. Monarchie proto sloužily jako jedna strana spektra mezi tradicí a modernitou. Byly chápány jako něco, co se nedokáže přizpůsobit modernitě, jako klasická forma vlády.⁷⁸ Logický předpoklad modernizačních teorií proto byl, že tradiční monarchie nahradí republiky. Nejlépe tento přístup vystihuje Huntingtonovo „královo dilema“.

Jedná se o dilema mezi úspěchem a přežitím. Centralizace moci je potřeba pro podporu reform. Na druhé straně ovšem tato centralizace zároveň znemožňuje začlenění nových skupin, které vyprodukovala modernizace. Jinak řečeno, participace nových společenských skupin je možná pouze na úkor monarchie.⁷⁹ Modernizace a monarchie, kde král vládne, nejde dohromady. Pokud král otevře parlament a umožní existenci politických stran, tak se to stane nástrojem nové střední třídy. „*Budoucnost existujících tradičních monarchií je pochmurná,*“⁸⁰ napsal již v roce 1968 Samuel Huntington. O téměř padesát let později musíme konstatovat, že jeho pesimistické vize se nenaplnily. Monarchie nejsou minulost. Naopak, bývají zpravidla velmi stabilní, jak ukazují statistiky, s nimiž pracuje například Magaloni.⁸¹ Otázkou je proč.

Málokdo si ovšem otázku, proč monarchie přežívají, klade. Na to upozorňuje Lisa Anderson. Jednou z příčin nezájmu je právě to, že existuje „...*nevyřčený konsenzus mezi*

⁷⁷ Linz, Juan; Stepan, Alfred; Minoves, Juli F.: *c.d.*, s. 36. Autoři se to snaží vyřešit zavedením třetí kategorie „demokratická parlamentní monarchie“, nicméně podstata problému zůstává stejná jako před zavedením kategorie. Nedokáží postihnout celou škálu monarchií. Jejich typologie totiž nepodchycuje případy jako Lichtenštejnsko, které jsou podle většiny odborníků demokratické, ale zároveň mají velmi daleko k označení za parlamentní režim. Jinými slovy, kategorie konstituční monarchie může obsahovat demokratické i nedemokratické režimy, čemuž se ale autoři přesně chtěli vyhnout.

⁷⁸ Bank, André; Richter, Thomas; Sunik, Anna: *Long-Term Monarchical Survival. c.d.*, s. 7.

⁷⁹ Huntington, Samuel P.: *Political Order in Changing Societies*. 1974, s. 177.

⁸⁰ Huntington, Samuel P.: *Political Order c.d.*, s. 191.

⁸¹ Statisticky vychází podle dat Magaloni nejlépe monarchie a demokracie. Monarchie zůstávají stabilní v 97% případech. Viz Magaloni, Beatriz: *The Comparative Logic. c.d.*, s. 34.

*politology, že monarchie je pasé.*⁸² Většinou proto bývají přeživší monarchie arabského světa vysvětlovány s odkazem na regionální a kulturní specifika. Anderson ovšem velmi správně poukazuje na to, že se v případě Blízkého východu o žádné tradiční formy vlády nejedná a tamní monarchie jsou schopné se vyrovnávat s politickými a sociálními změnami.⁸³ Za stabilitou blízkovýchodních monarchií podle Anderson může propojení a slučitelnost s budováním národa a formováním státu.⁸⁴ Monarchie jako taková je totiž ideální pro budování státu. Pomáhá udržet vliv historické oligarchie a zároveň umožňuje postupné modernizační změny. Výhodou monarchů také je, že jsou schopni apelovat na tradice, i když ty jsou vymyšlené.

Jakkoliv mohou modernizační přístupy (především ten symbolizovaný Huntingtonem) přispět k vysvětlení pádu některých monarchií, nedokáží se vypořádat s tím, že některé jako Jordánsko přežily dodnes. A nejen, že přežily, ale dokázaly se adaptovat na současné podmínky. Prokázaly tedy jistou schopnost institucionální flexibility. Monarchie poskytují podle Michaela Herba institucionální základnu pro postupné objevení se demokratických institucí.⁸⁵ Například volby do parlamentu přináší demokratický prvek, ale zároveň nijak nutně neohrožují panovníka, který je nevolený. To samozřejmě neznamená, že by se měly všechny monarchie přirozeně demokratizovat. To, co se Herb snaží naznačit (a co je patrné i u Lisy Anderson) je, že není třeba být tak pesimistický ohledně životaschopnosti monarchií jako Huntington.

Od devadesátých let 20. století se otázka stability monarchií stává opět zajímavou. Monarchie nevyšly z módy, nepřežily se. Objevují se čtyři hlavní perspektivy studia blízkovýchodních monarchií: 1) geostrategická, 2) politicko-ekonomická a rentiérská, 3) institucionální a dynastická a 4) legitimizační. Většina autorů se dnes shoduje, že stabilitu arabských monarchií nelze vysvětlit plně jednou jedinou příčinou.

3.2 Geostrategická perspektiva

Geostrategická perspektiva staví do centra zájmu vnější vojenskou a finanční podporu především od Spojených států amerických (popř. historicky Spojeného království) a od

⁸² Anderson, Lisa: Absolutism and the Resilience of Monarchy in the Middle East. *Political Science Quarterly*. 1991, s. 1.

⁸³ S výjimkou Maroka a Ománu si žádná dynastie na Blízkém východě nemůže nárokovat, že byla se jednalo o tradiční vládu. Všechny rody jsou u moci až od 20. století. V případě Maroka a Ománu se navíc jedná o západní tradici, kterou reflektují, jak poznačuje Anderson. Anderson, Lisa: *c.d.*, 1991, s. 2-4.

⁸⁴ Více viz Anderson, Lisa: *c.d.*, 1991, s. 4, 13-15.

⁸⁵ Herb, Michael: *All in the Family*. *c.d.*, s. 15.

regionálních mocností.⁸⁶ Mezi autory, kteří se tomuto tématu věnují nejvíc s ohledem na naši oblast zájmu patří Sean L. Yom.⁸⁷ Ten je zástupce názorové skupiny, že externí aktéři nemají zájem na demokratizaci arabského světa, neboť by to mohlo vést k nastolení méně přátelských vlád.

Ve svém článku s Mohammadem H. Al-Momanim Yom tvrdí, že mezinárodní faktory jsou klíčové pro porozumění přežívání arabských autoritářských režimů v době po konci studené války.⁸⁸ Mezi zahraničními vazbami a domácí stabilitou je podle obou autorů vysvětlující vztah.

Jordánsko je dlouhodobě spojencem Západu. Jeho pozice se ještě více utužila po teroristických útocích v USA v září 2001. Jordánská neúnavná podpora následných politik proti terorismu přinesla své ovoce: „...*diplomatické uznání, ekonomickou pomoc a vojenskou podporu od západních mocností.*“⁸⁹ Vliv Spojených států v Jordánsku je obrovský. Země je „dobrým žákem“ jak to nazval Henry Laurens.⁹⁰ „*Ani Spojené státy, ani Saúdská Arábie nechtějí ztratit jordánský režim jako stabilního a cenného spojence.*“⁹¹

Jordánsko je spolu s Marokem dlouhodobě vychvalováno jako „vzorová“ země Blízkého východu. Země, která je umírněná a vlastně velmi demokratická. Ve skutečnosti ale jordánský režim nebyl a není o mnoho demokratičtější, než mnozí „radikálové“ jako Sýrie za Bašára Asada, jak poznamenává S.L Yom a H. Arroub.⁹² Přístup Západu tak i po pětadvaceti letech od konce studené války připomíná to, co inspirování Jean Kirkpatrick můžeme nazvat

⁸⁶ Rolí Rady pro spolupráci arabských států v Zálivu (dále jen GCC) v době arabského jara se více zabývá například Mehran Kamrava. Poukazuje na to, že události otevřely cestu přijetí zemí, které o vstup do organizace dlouho usilovaly, přičemž záměrem států GCC bylo rozšířit takto svůj regionální i globální vliv. Viz Kamrava, Mehran: *The Arab Spring and the Saudi-Led Counterrevolution*. *Orbis*. 2012, s. 96-104.; Vlivem GCC (především Saúdské Arábie) a dalších mezinárodních faktorů v jordánském případě se ve stejném časopise zabývají také Samuel a Tally Helfont. Helfont, Samuel; Helfont, Tally: *Jordan. Between the Arab Spring and the Gulf Cooperation Council*. *Orbis*. 2012, s. 82-95.; Za zmínku stojí ještě Luciani, Giacomo: *Linking Economic and Political Reform in the Middle East. The Role of the Bourgeoisie*. In Schlumberger, Oliver (ed.): *Debating Arab Authoritarianism. Dynamics and Durability in Nondemocratic Regimes*. 2007, s. 161-176. Luciani poukazuje na význam GCC pro udržení autoritářských režimů. V jeho díle se nám propojuje vliv geopolitických a ekonomických faktorů.

⁸⁷ Viz Arroub, Hind; Yom, Sean L.: *c.d.*; Yom, Sean L.; Al-Momani, Mohammad H.: *The International Dimensions of Authoritarian Regime Stability: Jordan in the Post-Cold War Era*. *Arab Studies Quarterly*. 2008.; Yom, Sean L.; Gause III, Gregory: *Resilient Royals*. *c.d.*

⁸⁸ Viz Yom, Sean L.; Al-Momani, Mohammad H.: *The International Dimensions*. *c.d.*

⁸⁹ Arroub, Hind; Yom, Sean L.: *c.d.*, s. 3.

⁹⁰ Laurens, Henry: *Arabský Orient za časů Ameriky. Od války v Zálivu k válce v Iráku*. 2013, s. 318-321.

⁹¹ Helfont, Samuel; Helfont, Tally: *c.d.*, s. 85.

⁹² Arroub, Hind; Yom, Sean L.: *c.d.*, s. 3.

„dvojím metrem vůči diktaturám“⁹³ nebo konkrétněji „dvojím metrem vůči arabskému světu“,⁹⁴ jak to označují Yom a al-Momani.

Jinými slovy Yom a al-Momani tvrdí, že existuje negativní korelace mezi mírou podpory západního světa a trajektorií politické liberalizace. Jak si ale ukážeme, byť může přispět k porozumění jordánského případu a režimem volených strategií, rozhodně není mezinárodní vliv nezbytný, ani postačující pro přežití režimu. Kdyby byl jedinou klíčovou proměnnou, tak by režim musel padnout na přelomu osmdesátých a devadesátých let, kdy se dostal do mezinárodní izolace. Ostatně sám Yom ve všech svých textech uznává i roli jiných faktorů na stabilitu arabského světa (politické ústupky, kooptace, renta).

Na druhé straně, existují autoři, kteří by argumentovali přesně opačně. Jedním z nich je Samuel Huntington. Huntington tvrdí, že za stabilitu nedemokratických režimů může nikoliv americký vliv, ale nedostatek tohoto vlivu „první demokracie světa“.⁹⁵ Jedině pokračování americké přítomnosti v oblasti Blízkého východu podle něj může vést k liberalizaci potažmo demokratizaci. Jak ale ukazuje třeba příklad Jordánska, proces podobný liberalizaci na začátku devadesátých let zde probíhal v době, kdy došlo ke zhoršení vztahů se Spojenými státy. Opětovné navázání vztahů naopak koresponduje se zvrácením liberalizačních trendů.

Podobně neobstojí ani argument Samuela a Tally Helfontových, že cílem Spojených států v Jordánsku je postupná politická reforma.⁹⁶ Naopak, cílem je aby Jordánsko zůstalo oním dobrým poslušným žákem, což současný režim dobře zajišťuje. V rámci prezentace proamerického postoje král jezdí velmi často na pracovní návštěvy Spojených států. Korunní princ zde studuje na univerzitě. Změny v režimu by mohly vést i ke změnám jeho postoje ke Spojeným státům a potažmo situace v regionu. A existuje mnoho takových (ať už v Ammánu či ve Washingtonu), kteří neustále prohlašují, že Jordánsko je na pokraji zhroucení a že hrozí vláda islamistů, čím se snaží udržet status quo. „...*prakticky žádná skupina kromě domácích oponentů a mezinárodních lidskoprávních organizací soustavně netlačí na demokratizaci*

⁹³ Kirkpatrick ve své slavné esaji *Dictatorship and Double Standard* z roku 1979 kritizuje zahraniční politiku Carterovy administrativy. Podle Kirkpatrickové je třeba příliš netlačit na “reformovatelné” nedemokratické režimy a tvrdě bojovat proti těm “totalitární” alias nereformovatelným. Je patrné, že tento přístup si zachovala americká zahraniční politika v podstatě dodnes. Více viz Kirkpatrick, J.: *Dictatorship and Double Standard. Commentary Magazine. 1979.*

⁹⁴ Yom, Sean L.; Al-Momani, Mohammad H.: *The International Dimensions. c.d., s. 42.*

⁹⁵ Huntington, Samuel P: *The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century.* 1991, s. 285.

⁹⁶ Helfont, Samuel; Helfont, Tally: *c.d., s. 85.*

království.“⁹⁷ Reformy jsou z pohledu Spojených států nežádoucí, byť hrozba islamismu v Jordánsku je spíše dobře živený mýtus, než realita.

Do skupiny autorů, kteří zastávají názor, že Západ usiluje o demokratizaci Blízkého východu patří také Mustapha K. Sayyid, byť uznává nedůvěryhodnost amerického prodemokratického úsilí. Podle Sayyida západní prodemokratické úsilí může být úspěšné pouze v případě, že je podpořeno domácími prodemokratickými skupinami.⁹⁸ K tomu je navíc potřeba, aby tyto skupiny byly vnímány pozitivně na Západě.

3.3 Rentiérská perspektiva

Ropa a další nerostné suroviny jsou prokletím, nikoliv požehnáním. I tak by se ve zkratce dala shrnout základní rentiérská teze. Neplatilo to podle M. Rosse vždy. Do sedmdesátých let byla těžba ropy záležitostí velkých firem a státy to nijak neobohacovalo, pak ale přišla změna.⁹⁹ S tím nesouhlasí Sarah M. Brooks a Marcus J. Kurtz. Ti tvrdí, že ropa může být kletbou, ale i požehnáním. Jinými slovy ropa je jen podmíněnou kletbou. To zda, bude ropa působit negativně na demokracii, závisí podle nich na okolnostech. Navíc podle Kurtze a Brooks není jasné, jaký je mezi politickým režimem a dostatkem nerostných zdrojů přesně kauzální vztah. Rozvinutí se kletby závisí na regionálním vlivu a industriálním rozvoji.¹⁰⁰ Kurtz a Brooks tak představují jednu z mnoha kritik rentiérské teorie v její mainstreamové podobě.

Mnoho autorů také poukazuje na to, že negativní vliv ropy je spojen s problematikou budování státu a státní kapacitou.¹⁰¹ Země, kde vznikly silné instituce, centralizovaná autorita, vláda práva a systém pro výběr daní před objevením ropy, jsou lépe vybaveny pro přežití

⁹⁷ Yom, Sean: Jordan. The Ruse of Reform. *Journal of Democracy*. 2013, s. 129.

⁹⁸ Sayyid, Mustapha K.: International Dimensions of Middle Eastern Authoritarianism. The G8 and External Efforts at Political Reform. In Schlumberger, Oliver (ed.): *Debating Arab Authoritarianism. Dynamics and Durability in Nondemocratic Regimes*. 2007, s. 215-230.

⁹⁹ Ross, Michael L.: Will Oil Drown the Arab Spring? *Foreign Affairs* [online]. září/říjen 2011. Dostupné z: <https://www.foreignaffairs.com/articles/68200/michael-l-ross/will-oil-drown-the-arab-spring>

¹⁰⁰ Brooks, Sarah M.; Kurtz, Marcus J.: *Oil and Democracy. Endogenous Natural Resources and the Political Resource Curse*. 2013.

¹⁰¹ Např. Schubert, Samuel R.: *Revisiting the Oil Curse. Are Oil Rich Nations Really Doomed to Autocracy and Inequality? 2008.*; Kurtz, Marcus J.: The Social Foundations of Institutional Order. Reconsidering War and the “Resource Curse” in Third World State Building. *Politics & Society*. 2009.

ropné kletby. Další poukazují na blahodárny vliv diverzifikace ekonomiky v boji s ropným prokletím.¹⁰² K tomu jsou potřeba nejen domácí rozhodnutí, ale i mezinárodní spolupráce.

Klasické tvrzení o rentiérském státě mívá dvě základní podoby. Za prvé, ropné zdroje mohou za to, že jsou státy nedemokratické. Ropa totiž koncentruje moc do rukou úzké elity, která rentu využívá k uplácení a manipulaci. Vzniká „bludný kruh korupce a patronáže,“ jak to výstižně pojmenoval Samuel Schubert.¹⁰³ Za druhé, ropné bohatství vede k tomu, že státy mají horší výsledky v ekonomickém rozvoji.¹⁰⁴ Obě dvě tvrzení se mohou samozřejmě vzájemně prolínat a doplňovat. Pro naše potřeby se zaměříme pouze na první argument o protidemokratičnosti ropy.

Koncept rentiérského státu se kromě výše zmíněných dvou verzí ještě různě natahuje. Někteří se ho snaží aplikovat také na jiné komodity, než jen renta pocházející z ropy. Argumentují třeba, že těžba různých nerostů má stejný efekt jako ropa.

Klasická modernizační teorie tvrdí, že růst příjmů vyvolává kulturní a sociální změny, což v konečném důsledku vede k demokratizaci. Existuje ovšem jedna výjimka a to, pokud příjmy pochází z jednoho zdroje, především z ropy. Vše bývá dokazováno právě na příkladě arabského světa, což není podle Michaela Rosse úplně empiricky šťastné řešení. Arabské státy totiž nenabízí příliš pestrou škálu politických režimů.¹⁰⁵ Jsou autoritářské již od svého počátku. Hypotéza o protidemokratičnosti ropy se v takovém případě stává sebenaplňující. Přesto Ross zastává názor, že ropa a další nerostné zdroje mají skutečně protidemokratický efekt. Ten totiž není omezen pouze na Blízký východ. Jedná se o mnohem širší fenomén¹⁰⁶

„Rentiérismus je forma politiky, skrz níž vláda využívá externě získané zdroje, spíše než na domácím trhu vytvořené zdroje (daň z příjmu), k posílení státní autonomie.“¹⁰⁷ Stát si udržuje kontrolu nad obyvatelstvem nikoliv represí, ale politická legitimita je koupěna skrz ekonomické odměny. Příjmy z renty jsou distribuovány mezi klíčové sociální skupiny ve společnosti tak, aby byla zajištěna stabilita. Státy nepotřebují daně a vynakládají velké částky pocházející z renty na patronáž a klientelismus. Patronáž pak v konečném důsledku snižuje tlak na demokratizaci, protože existují vlivné a mocné loajální skupiny, kterým vyhovuje

¹⁰² Schubert, Samuel R.: *c.d.*

¹⁰³ Schubert, Samuel R.: *c.d.*, s. 1.

¹⁰⁴ Ross, Michael L.: Does Oil Hinder Democracy? *World Politics*. 2001, s. 330.

¹⁰⁵ Ross, Michael L.: Does Oil Hinder Democracy? *c.d.*, s. 326.

¹⁰⁶ Viz Ross, Michael L.: Does Oil Hinder Democracy? *c.d.*

¹⁰⁷ Rowland, Jennifer: *Democracy and the Tribal System in Jordan: Tribalism as a Vehicle for Social Change*. 2009, s. 15.

status quo. Navíc finance umožňují vládě zabránit zformování jiných nezávislých sociálních skupin. Daně, výdaje na patronáž a formování skupin – to vše dohromady tvoří podle Rosse rentiérský efekt.¹⁰⁸

Užší pojetí rentiérského státu, které kritizuje Michael Herb, říká, že ty státy, které mají rentu, jsou schopny udržet svou moc pouze skrz distribuci renty. Širší pojetí zastávané např. Lucianim neklade mezi přežití nedemokratického režimu a ropné bohatství tak silnou vazbu. Jinými slovy, užší pojetí tvrdí, že ropné státy se nebudou demokratizovat a že budou odolné proti změnám. Podle Herba k demokratizaci nedojde, ale to neznamená, že ropné státy a monarchie konkrétně budou odolné vůči všem výzvám.

Luciani tvrdí, že za trvanlivostí nedemokratických režimů v blízkovýchodních monarchiích musíme hledat neustálý vysoký přísun renty.¹⁰⁹ Ta způsobuje, že nedochází k demokratizaci. To podle něj platí i pro Jordánsko, které sice nemá vlastní domácí zdroje renty, ale využívá externí zdroje. Někteří autoři hovoří v případě Jordánska o semirentiérském státě.¹¹⁰ Renta není jedinou proměnou, která by ovlivňovala kauzálně stabilitu nedemokratického režimu. Nutně se ale nabízí otázka, co je skutečně za stabilitou Jordánska – zahraniční vazby nebo přísun renty? Otázka, kterou nelze jednoznačně zodpovědět, pokud bychom hledali nějaké kauzální vztahy a chtěli vyjít z této či předchozí teorie. Pravdou je, že v tomto ohledu se v jordánském případě musí geostrategický přístup nutně prolínat s tím rentiérským. Argumentovat totiž pouze ropou v případě země bez surovin by byl holý nesmysl, jak poukazuje ve své kritice rentiérské teorie Michael Herb.¹¹¹

Renta sama o sobě nedokáže zajistit odolnost nedemokratického režimu, proto je třeba upustit od úzkého pojetí rentiérského státu. Jak si všímá na mnoha empirických příkladech Gandhi, „...rentiérské státy, které potřebují málo či žádnou kooperaci k vygenerování renty, činí značné politické koncese, kdykoliv je moc diktátora ohrožena.“¹¹² Nikdo se nespolehá čistě jen na rentu, byť pro mnohé může být důležitou strategií. Ropa sama o sobě nemůže zajistit stabilitu a přežití.

¹⁰⁸ Ross, Michael L.: Does Oil Hinder Democracy? *c.d.*, s. 335.

¹⁰⁹ Luciani, Giacomo: Oil and Political Economy in the International Relations of the Middle East. In Fawcett, Louise L'Estrange (ed.): *International Relations of the Middle East*. 2005, s. 81-103.

¹¹⁰ Viz Milton-Edwards, Beverley; Hinchcliffe, Peter: *Jordan. A Hashemite legacy*. 2009, kapitola věnovaná ekonomice; Muasher, Marwan: *A Decade of Struggling Reform Efforts in Jordan. The Resilience of the Rentier System*. 2011.; Rowland, Jennifer: *Democracy and the Tribal System in Jordan: Tribalism as a Vehicle for Social Change*. 2009; Ryan, Curtis R.: *Jordan in Transition . c.d.*, kapitola 3.

¹¹¹ Herb, Michael: Monarchism Matters. *Foreign Policy* [online]. 26. listopadu 2012. Dostupné z:

<http://foreignpolicy.com/2012/11/26/monarchism-matters/>

¹¹² Gandhi, Jennifer: *Political Institutions, c.d.*, s. 89.

3.4 Legitimizační perspektiva

Jakými způsoby se režim snaží legitimizovat svou vládu, jsme nastínili již v předchozí kapitole. V této části se zaměříme především na to, jak vnitřní dimenze legitimacy pomáhá k přežití režimu. Podle Schlumbergera a Albrechta zatímco všechny ostatní typy legitimacy erodují, tradiční a náboženská zůstávají v podstatě nedotčené.¹¹³ Jordánský panovník nejen, že využívá odkaz na tradici, ale úspěšně ho kombinuje i s modernitou.

Tradice a náboženství mohou hrát svou úlohu v přežití diktátorů především v případě monarchů. Odvolávání se na islám a tradici je často uváděno jako důvod přežití blízkovýchodních monarchií. Je to ale skutečně nejlepší vysvětlení jejich přežití? Jak poukazuje Gandhi, takováto legitimizace režimu sama o sobě zárukou přežití není.¹¹⁴ Vezměme si například Irák. V čele stál král z Hášimovského rodu. Zatímco jordánští Hášimovci se drží dál, jejich irácká větev se u moci nedokázala udržet. Rozdíl mezi Irákem a Jordánskem skrz způsob legitimizace nevysvětlíme. Přílišný důraz na toto kulturní vysvětlení, který dodnes ve studiu blízkovýchodních monarchií převládá, není na místě.¹¹⁵ Jak je vidět právě na rozdíl mezi Irákem a Jordánskem, legitimita byla v minulosti často ztracena. Monarchie byly svrženy. To ovšem neříká, že legitimita nehraje vůbec žádnou podpůrnou roli.

Někteří panovníci sice mohou mít charisma, nicméně vysvětlovat stabilitu monarchií Blízkého východu skrz legitimitu plynoucí z osoby monarchy či z dynastie by bylo zavádějící. March Lynch, ředitel organizace The Project on Middle East Political Science (POMEPS), poukazuje na to, že kdyby monarchistické režimy tuto legitimitu měly, pak by nemusely mít tak tvrdý zákon lèse-majesté tj. zákon kriminalizující útok na panovníka.¹¹⁶ Monarchové se prezentují jako symbolické postavy stojící nad politikou. Je to mýtus, který se skrz kontrolu médií daří udržovat. To je jejich nesporná výhoda oproti stranickým prezidentům, kteří mohou být činěni přímo odpovědnými za situaci v zemi.¹¹⁷

¹¹³ Albrecht, Holger; Schlumberger, Oliver: "Waiting for Godot". Regime Change Without Democratization in the Middle East. *International Political Science Review*. 2004, s. 377-378.

¹¹⁴ Více viz Gandhi, Jennifer: *Political Institutions, c.d.*, s. 163.

¹¹⁵ Viz Yom, Sean L.; Gause III, Gregory: *Resilient Royals, c.d.*, s. 77-79.

¹¹⁶ Lynch, Marc: Does Arab monarchy matter? *Foreign Policy* [online]. 31. srpna 2012. Dostupné z: <http://foreignpolicy.com/2012/08/31/does-arab-monarchy-matter/>

¹¹⁷ Brumberg, Daniel: Sustaining mechanics of Arab Autocracies. *Foreign Policy* [online]. 19. prosince 2011. Dostupné z: <http://foreignpolicy.com/2011/12/19/sustaining-mechanics-of-arab-autocracies/>

3.5 Institucionální perspektiva

Námitky, že strategii „rozděluj a panuj“ používaly také režimy, které padly v arabském jaru, jsou správné.¹¹⁸ Nicméně vyvozovat z toho, že nelze skrz instituce vysvětlit stabilitu režimu, není tak úplně na místě. Rozdíl je v adekvátnosti zvolené strategie. Institucionální řešení krize, k němuž se režim uchýlí, musí odpovídat okolním podmínkám. Pokud nikoliv, nemůžeme se divit, že režim nepřežil, jak si ukážeme v další části na argumentech Jennifer Gandhi.

Ellen Lust-Okar poukazuje na to, že instituce v arabském světě bývají akademiky často přehlíženy. To je ale chyba. Bližší pohled nám totiž ukazuje, že politické elity v regionu je berou velmi vážně. Instituce jsou důležité i tam, kde došlo ke zvrácení liberalizace.¹¹⁹

Ačkoliv je patrné, že samy instituce nejsou dostačující pro vysvětlení jordánské stability, jsou při pohledu na dosavadní jordánský vývoj nezbytné, zatímco ostatní faktory se zdají být podpůrné, ale nikoliv nepostradatelné. Právě proto je tato práce zaměřena především na roli institucí. To, že se primárně soustředíme na instituce, ovšem neznamená, že bychom popírali roli dalších faktorů. Cílem práce je spíše ukázat, jak klíčové pro pochopení jordánskému případu zrovna instituce jsou.

Podle Ellen Lust-Okar mohou držitelé moci vytvořit buď takové instituce, které zahrnují/vylučují celou opozici, nebo instituce, které zahrnují/vylučují jen část opozice.¹²⁰ Do konce osmdesátých let by Jordánsko spadalo do první strategie, což podle Lust-Okar vysvětluje, proč došlo k tak vážnému otřesu režimu v souvislosti s ekonomickou krizí.¹²¹ Nebylo to tím, že by ekonomická krize byla diametrálně jiná, než v Maroku a Egyptě. Příčinou byla jiná struktura soutěže.¹²² Opozice neměla, co ztratit. Režim zareagoval liberalizací, která opět udržovala opozici jednotnou. Prakticky všichni aktéři měli možnost vstoupit do politické arény. V takové situaci bylo nejlepší pro režim zvolit strategii kooptace umírněné části opozice, což bylo doprovázeno umocněním štěpení mezi Palestinci a obyvateli

¹¹⁸ Viz např. Lynch, Marc: Does Arab monarchy matter? *Foreign Policy* [online]. 31. srpna 2012. Dostupné z: <http://foreignpolicy.com/2012/08/31/does-arab-monarchy-matter/>

¹¹⁹ Lust-Okar, Ellen: *Structuring Conflict in the Arab World. c.d.*, s. 169-170.

¹²⁰ Lust-Okar, Ellen: The Management of Opposition. Formal Structures of Contestation and Informal Political Manipulation in Egypt, Jordan and Morocco. In Schlumberger, Oliver (ed.): *Debating Arab Authoritarianism. Dynamics and Durability in Nondemocratic Regimes*. 2007, s. 40.; Více viz Lust-Okar, Ellen: *Structuring Conflict in the Arab World. c.d.*

¹²¹ Lust-Okar, Ellen: The Management of Opposition. *c.d.*, s. 44.

¹²² Lust-Okar, Ellen: *Structuring Conflict in the Arab World. c.d.*, s. 11.

Východního břehu.¹²³ Jinými slovy, cílem bylo fragmentovat opozici tak, aby část přijala režim a status quo jako něco, co je dobré si udržet. Na to, jak režim koptoval různé složky společnosti a jak využívá instituce v době krizí, se podíváme v dalších částech této práce.

...

Jak je patrné ze stručného přehledu jednotlivých přístupů, nelze je od sebe jednoznačně oddělit. Tvrzení, že stabilitu jordánské režimu lze vysvětlit pouze jednou z daných čtyř současných perspektiv, tak neobstojí. Je třeba kombinovat, což mnoho autorů nedělá. Alespoň ne vědomě. Můžeme se pokusit rozlišit mezi nezbytnými či postačujícími podmínkami pro přežití a podmínkami, které ke stabilitě a přežití sice přispívají, ale nejsou nezbytné, ani postačující. A to právě s ohledem na to, jak režim v jednotlivých krizích reaguje na nastalou situaci. Z toho důvodů (a vycházejíc ze zjištění badatelů z German Institute of Global and Area Studies¹²⁴) se budeme dále snažit podepřít tezi, že vnější faktory (tzn. zahraniční vliv a renta) pomáhají jordánskému režimu se udržet, ale nejsou pro jeho přežití dostačující. Naopak to, jakým způsobem režim pracuje s institucemi, jaký je jeho vnitřní kontext a jak se legitimizuje, nabízí vhodnější klíč k pochopení jeho dosavadní stability v nestabilním regionu. Teprve v kombinaci s domácími podmínkami, může být renta a zahraniční vliv nástrojem pro přežití režimu.¹²⁵

To ovšem neznamená, že příčiny jordánské stability a přežívání režimu by bylo možné generalizovat a použít pro jinou zemi. Nejblíže k Jordánsku má na základě institucionálních i materiálních podmínek Maroko. Komparace obou zemí by byla bezpochyby přínosná. S ostatními monarchiemi bychom ovšem hledali podobnosti jen stěží. Přínosný by byl také historický exkurz a komparace odlišného vývoje Jordánska a Iráku. Dvou zemí, které měly v mnohém podobné výchozí podmínky, ale vyvíjely se jinak.

V další části této práce se zaměříme na vnitřní kontext jordánskému režimu. Pozornost bude věnována tomu, jakým způsobem režim využívá instituce ke svému přežití. Klíčovým teoretickým dílem, z něhož budeme vycházet, je kniha Jennifer Gandhi *Political Institutions Under Dictatorship*. Zmíněn bude také způsob, jakým vysvětluje stabilitu blízkovýchodních monarchií Michael Herb.

¹²³ Lust-Okar, Ellen: *The Management of Opposition. c.d.*, s. 54-55.

¹²⁴ Více viz Bank, André; Richter, Thomas; Sunik, Anna: *Long-Term Monarchical Survival. c.d.*. Podle autorů není možné vysvětlit stabilitu blízkovýchodních monarchií jednou jedinou příčinou. Jde o velmi komplexní záležitost. Stabilita Jordánska a Maroka podle nich závisí na legitimitě a vnitřní kontextu. Ostatní proměnné nejsou nezbytné či postačující.

¹²⁵ Bank, André; Richter, Thomas; Sunik, Anna: *Long-Term Monarchical Survival. c.d.*, s. 26.

4. Role institucí

R. Lucas si všímá toho, že vysvětlení stability nedemokratických blízkovýchodních režimů skrz tradiční islám má své trhliny. Zmiňuje několik autorů z přelomu tisíciletí, kteří nejen že nepovažují monarchii za bizarní přežitek minulých dob, ale spojuje je ještě vysvětlení přežití těchto monarchií – instituce.¹²⁶ Mezi těmito autory se nachází i asi vůbec nejvlivnější kniha k tématu – *All in the Family* od Michaela Herba.

Herbovo vysvětlení stability blízkovýchodních monarchií je vysoce institucionální. Není to osoba vládce, ale celá rodina, kdo vládne a tahá za nitky. Rodina, která vytvořila vládnoucí instituci jako nové mocenské centrum. Herb jako příčinu stability monarchií na Blízkém východě vidí roli dynastických rodin v jednotlivých zemích, čímž se vymezuje proti rentiérské teorii. Rentiérská teorie dle něj říká jen, že režimy budou autoritářské, ale nikoliv jak autoritářské.¹²⁷ Tím tedy Herb nepopírá úplně rentiérskou teorii, spíše jen její velmi zúženou verzi.

Monarchie jsou stabilnější, pokud mají rentu.¹²⁸ Stejně tak jsou ale stabilnější, pokud rekrutují armádu z jedné skupiny, mají podporu beduinů nebo nejsou pod mezinárodním tlakem. To vše a mnoho dalšího podle Herba může přispívat ke stabilitě jednotlivých monarchií.¹²⁹ Nic z toho, ale nezajistí imunitu vůči revoluci. Jinak řečeno, renta a další faktory umožňují vládnout autoritářsky, ale nezajišťují trvanlivost takové vlády. Dnešní rentiérské státy jsou možná stabilnější než ty bez renty, nicméně při pohledu do historie je patrné, že některé státy s rentou nebyly ušetřeny revolucí.¹³⁰ Byly to právě ty, kde nevládla rodina, ale osoba.

Monarchie podle Herba nabízí lepší způsob, jak provést demokratizaci, než jiné autoritářské režimy. Otázkou totiž není zrušení jejich samotné podstaty, ale postupné předávání moci parlamentu. Monarchie tak nabízí větší možnosti pro kompromis, než republikánské autoritářské režimy.¹³¹

¹²⁶ Viz Lucas, R.: *c.d.*, s. 103-119.

¹²⁷ Herb, Michael: *All in the Family. c.d.*, s. 3.

¹²⁸ Herb, Michael: *All in the Family. c.d.*, s. 6.

¹²⁹ Herb, Michael: *All in the Family. c.d.*, s. 6-7.

¹³⁰ Viz tabulka 1.2. In Herb, Michael: *All in the Family. c.d.*, s. 11.

¹³¹ Herb, Michael: *All in the Family. c.d.*, s. 4.

Herb trefně poznamenává, že to, zda monarchie započnou liberalizaci, je otázka toho, zda to potřebují či nikoliv.¹³² Liberalizace nastane, pokud je to otázka přežití režimu. Pokud je režim schopen fungovat i bez toho, tak není třeba vytvářet parlament, dávat mu nějaké pravomoci, povolovat politické strany apod.

Rodina v případě Hášimovců nehraje takovou roli jako třeba v případě Saúdů či Al-Thání. I tak ovšem monarchie zůstává nejmocnější institucí v politickém životě. Hášimovci neovládají vládní funkce, ale členové rodiny hrají klíčovou roli skrz patronáž různých institutů, nadací a společností.¹³³ Jordánsko sice nespadá do Herbova modelu dynastické monarchie, ale podobně jako tyto monarchie staví své přežití na ustavené vládnoucí koalici. „Hášimovci postavili své přežití nejen na podpoře beduínských kmenů Jordánska, ale také na křesťanech, Čechencích, Čerkesech a dalších menšinách v království, jakož i na segmentech rozsáhlé palestinské populace království.“¹³⁴ Nutno podotknout, že ani beduíni nejsou příliš početnou složkou. Na konci 70. letech tvořili zhruba 3% obyvatelstva. Jejich vliv politický a kulturní vliv tomu ovšem naprosto neodpovídá. Dále Hášimovci se mohou spolehnout na loajalitu armády, což je také nesmírně důležité, pro stabilitu režimu. Výhodou současného krále pak je, že sám kdysi býval aktivním vojákem. Dodnes je v armádě nesmírně oblíben.

Politologové se v pohledu na roli demokratických institucí v nedemokratických režimech neshodnou. Můžeme rozlišit zhruba tři skupiny názorů. Podle jedné jsou instituce pouhou zástěrkou, falší. Druhá skupina zastává názor, že instituce a jejich budování prosazují v nedemokratických režimech demokracii.¹³⁵ Se třetím pohledem na problematiku přichází Jennifer Gandhi – nedemokratičtí vládcí používají demokratické instituce k udržení se u moci. Jinými slovy, demokratické instituce v nedemokratickém režimu mají stabilizační funkci. Na tento argument se v této části podíváme blíže.

Základní argument Gandhi spočívá v tvrzení, že „...diktátoři čelí dvěma základním problémům vládnutí: za prvé, potřebě navázat spolupráci s některými segmenty společnosti a za druhé, potřebě neutralizovat možnou opozici. Diktátoři mohou tyto problémy vyřešit využitím nominálně demokratických institucí ke sdílení mocenské kořisti a k provádění politických ústupků.“¹³⁶ V první fázi diktátoři vytváří menší instituce, které je mají pojistit

¹³² Herb, Michael: *All in the Family*. c.d., s. 5.

¹³³ Ryan, Curtis R.: *Jordan in Transition*. c.d., s. 88.

¹³⁴ Ryan, Curtis R.: *Jordan in Transition*. c.d., s. 89.

¹³⁵ Gandhi, Jennifer: *Political Institutions*, c.d., s. xv.

¹³⁶ Gandhi, Jennifer: *Political Institutions*, c.d., s. xxii.

proti mocenským hrozbám od vládnoucí skupiny.¹³⁷ Jedná se o různé poradní sbory, junty či v případě monarchií královský dvůr. Pokud je hrozba širší, zavádí diktátoři následně na první pohled demokratické instituce jako jsou parlament a politické strany.

Úroveň institucionalizace jednotlivých nedemokratických režimů se liší podle toho, jak moc diktátoři potřebují kooperaci a jak moc je opozice silná.¹³⁸ To nám také zároveň říká, že potřeba kooperace není ve všech režimech stejná. Nemůžeme tedy čekat, „...že *institucionalizovaní vládcí vydrží u moci mnohem déle, než jejich neinstitutionalizované protějšky*.“¹³⁹ Jde o to, že v obou případech (institucionalizovaný či neinstitutionalizovaný) se může i nemusí jednat o adekvátní reakci na situaci. To odlišuje úspěšné přeživší od poražených. Ty režimy, které mají zdroj renty ve formě nerostného bohatství, nemusí tolik spoléhat na parlament. Nicméně, jak ukazuje Gandhi, představa že v rentiérských státech nedochází vůbec k žádným politickým ústupkům, dokud není vyčerpána renta, je velmi scestná.¹⁴⁰ I diktátoři v takových zemích v případě potřeby přistupují k rozsáhlé kooperaci, mohou se ale mnohem více spolehnout i na jiné zdroje. Dostupnost renty snižuje potřebu institucí. Renta a politické koncese jsou v takových režimech vzájemně zaměnitelné.

Diktátoři samozřejmě používají i různá represivní opatření. Jejich rozsah závisí do značné míry opět na dostupnosti renty a také na velikosti a síle opozice. Neexistuje vyloučení a represe jedněch, bez kooptace druhých. Legislativní orgány jsou jako nástroj ke kooptaci ideální. Poskytují totiž prostředí, kde je možné kontrolovat vyjednávání stran.¹⁴¹ Zároveň je to zdroj informací a způsob, jak zjišťovat preference. Podobně může ke kooptaci různých opozičních názorů sloužit i prorežimní strana. Obě dvě tyto instituce slouží opozici k artikulaci požadavků a jednak nabízí způsob, jak se s takovými požadavky vypořádat.¹⁴² Krotí určité opoziční skupiny a zároveň umožňují kooperaci režimu a těchto skupin.

Můžeme samozřejmě namítnout, že instituce úplně neřeší problém nejistoty opozice a diktátora. To je sice pravda, ale minimálně nejistotu snižují. Zrušit parlament a podobné kroky jsou totiž nesmírně nákladné. Jakmile jsou jednou instituce nastaveny, dá se očekávat, že přetrvávají. Výsledkem toho je, že pokud se diktátor dostane do ohrožení, bude usilovat o

¹³⁷ Gandhi, Jennifer: *Political Institutions, c.d.*, s. 164.

¹³⁸ Gandhi, Jennifer: *Political Institutions, c.d.*, s. xxiv.

¹³⁹ Gandhi, Jennifer: *Political Institutions, c.d.*, s. 164.

¹⁴⁰ Gandhi, Jennifer: *Political Institutions, c.d.*, s. 89.

¹⁴¹ Gandhi, Jennifer: *Political Institutions, c.d.*, s. 78.

¹⁴² Gandhi, Jennifer: *Political Institutions, c.d.*, s. 79.

nějaké koncese ve formě politik. A k tomu nutně potřebuje právě institucionální rámec.¹⁴³ Platí to i naopak. Kooptace opozice skrz instituce dává opozici vliv alespoň v nějakých otázkách. Uchýlení se k rebelii, protestům by mohlo ohrozit získanou pozici a vliv. Proto je strategické spolupracovat s režimem i do budoucna a nesnažit se ho podrýt.

Politicky zahrnuté skupiny a strany mají prostředky k mobilizaci obyvatelstva. To bylo dobře vidět i v Jordánsku. V době ekonomické krize na přelomu osmdesátých a devadesátých let k nim ale nesáhly. Důvodem podle Lust-Okar byl strach z toho, že by přišly o svá privilegia.¹⁴⁴ Parlament a strany jsou totiž „...*bezpečnostním ventilem pro vyjádření domácích požadavků*.“¹⁴⁵ Elity, které jsou u moci, tvorbou institucí a institucionálních pobídek ovlivňují rozhodnutí opozice. Instituce determinují vztah mezi elitou a opozicí. Represe a kooptace jsou důležité faktory, na nichž do velké míry závisí reakce jednotlivých společenských skupin.¹⁴⁶

Jak již bylo zmíněno v druhé kapitole, Gandhi rozlišuje tři typy diktátorů – monarchy, vojenské vládcy a civilní diktátory, což je základní rozdělení, které používáme i zde v této práci. Těž jsme již zmínili, že každý typ diktátorů čelí jiným hrozbám respektive hrozbám, které přichází od jiných skupin. Jelikož jsme Jordánsko klasifikovali jako monarchii, zaměříme se pouze na to, co je typické pro monarchistické nedemokratické režimy.

Monarchové se při svém vládnutí spoléhají především na své rodiny a sítě příbuzných spolu s konzultativními radami.¹⁴⁷ Právě od rodiny hrozí první vlna nebezpečí.¹⁴⁸ Proto si panovníci zakládají královský dvůr či sahají k institucím jako rodinná rada apod. Tyto instituce mají zabránit palácovému převratu. Monarchové spoléhají na své blízké, omezují jejich individuální mocenské pokusy a tím jim na druhé straně dávají velkou rozhodovací pravomoc. Neutralizace a kooperace jsou hlavním heslem takových monarchií. V některých zemích je to právě dynastie, jak jsme viděli u M. Herba, kdo rozhoduje, kdo se stane příštím panovníkem. Klíčoví členové rodiny rozhodují o tom, jak bude vypadat následnická linie. Jak můžeme vidět v monarchiích na Blízkém východě, monarchové zde ustavili také ústavy, parlamenty a politické strany. Jejich cílem není vzdát se moci a autority ve prospěch těchto institucí a potažmo širší skupiny obyvatelstva. Je to reakce na rozsáhlejší hrozby, které přichází od dalších skupin stojících mimo rodinu.

¹⁴³ Gandhi, Jennifer: *Political Institutions, c.d.*, s. 81.

¹⁴⁴ Lust-Okar, Ellen: *Structuring Conflict in the Arab World. c.d.*, s. 89. a 165-168.

¹⁴⁵ Gandhi, Jennifer: *Political Institutions, c.d.*, s. 143.

¹⁴⁶ Lust-Okar, Ellen: *Structuring Conflict in the Arab World. c.d.*, s. 31.

¹⁴⁷ Gandhi, Jennifer: *Political Institutions, c.d.*, s. 20.

¹⁴⁸ Viz Gandhi, Jennifer: *Political Institutions, c.d.*, s. 23 a 164-165.

Gandhi ve své knize *Political Institutions Under Dictatorship* podrobněji rozebírá dva případy monarchií, který by pro nás mohly být zajímavé: Kuvajt a Maroko. Tyto země odlišuje jedna zásadní věc: ropa. Zatímco v Kuvajtu objevení ropných nalezišť umožnilo zmírnit potřebu politických ústupků skrz instituce, Maroko si vytvořilo celou škálu nominálně demokratických institucí, aby mohl režim přežít.¹⁴⁹ Jordánsko podobně jako Maroko nemá ropu a ani žádné jiné suroviny. Na druhou stranu si mnozí autoři všimají, že přesto v Jordánsku funguje rentiérský efekt známý z ropných monarchií. To je v Jordánsku zapříčiněno zahraničními vazbami na ropné monarchie, kde pracuje mnoho Jordánců a odkud plyne finanční pomoc a levná ropa, a finanční pomocí od Spojených států amerických. Jordánsko tak bývá velmi často nazýváno jako semirentiérský stát.

Z toho bychom si mohli odvodit, že jordánský král a jeho okolí se na instituce bude spoléhat hlavně v době krize (ekonomické, regionální, nástupnické...), kdy oslabují vazby na zahraniční donory a je potřeba uspokojit opozici jinými způsoby, než skrz externí rentu. Právě z toho důvodu se tato práce zaměřuje na tři krizové okamžiky Jordánského hášimovského království – ekonomickou a zahraniční krizi na přelomu 80./90. let, změnu na trůně v roce 1999 a na tzv. arabské jaro v roce 2011. Pokud je možné institucionální vysvětlení použít na Jordánsko, měli bychom spatřovat zvýšené využití politických ústupků a zakládání institucí doprovázené navýšením renty a benefitů právě v těchto okamžicích. Především u přelomu let osmdesátých a devadesátých, kdy se Jordánsko dostalo do mezinárodní izolaci bude patrné, jak v té době režim stabilizoval situaci liberalizací. Po navázání kontaktů na své „dodavatele renty“, jordánský režim liberalizaci nejen ukončuje, ale dochází ke zvrácení trendu. Arabské jaro a změna na trůnu zas byly zvládnuty především díky zahraničním vazbám a v případě arabského jara zvýšenému přísunu finanční pomoci od Spojených států. Svou roli samozřejmě ale sehrály i politické a institucionální ústupky vůči opozici.

Než se ovšem dostaneme k tomu, jak současný režim pracuje s institucemi při zvládnání krizí, musíme se zaměřit na dobu, která ovlivnila vznik těchto institucí. To nám pomůže pochopit, s jakým úmyslem král zavedl královských dvůr, což je po panovníkovi nejlivnější subjekt, který se skládá s blízkých, loajálních a často rodinných příslušníků.

¹⁴⁹ Gandhi, Jennifer: *Political Institutions, c.d.*, s. 45.

4.1 Ustavování jordánského režimu v padesátých letech

Svou roli při budování Jordánska sehrála koloniální politika. Jordánsko se zrodilo z trosek osmanské říše, podobně jako další nové státy. „A přestože s jejich vytvořením vznikly i instituce moderního státu, jako jsou centralizovaná vzdělávací soustava, administrativa, ústava, vlajka, hymna a občanství, ve skutečnosti došlo jen k lehkému přelakování existujících sektářských, etnických, kmenových a náboženských rozdílů.“¹⁵⁰

V roce 1953 v den svých 18. narozenin nastupuje na jordánský trůn král Husajn. Zahajuje se tím 46 let dlouhé období jeho vlády. Když zemřel, málokterý Jordánec si pamatoval jiného panovníka. Formálně se Husajn králem stal už o několik měsíců dříve v roce 1952, neboť předchozí panovník Talál trpěl schizofrenií a nebyl schopen vykonávat královskou funkci. Mladý král rozhodně nezdědil bezproblémovou zemi. Schopnost Hášimovců vládnout a jejich legitimita byla zpochybňována. Svým dílem k tomu přispělo jednak krátké intermezzo s Találem, jednak nečekaná smrt Abdalláha I. z rukou atentáčníka. Jordánskem otřásala krize důvěry v monarchii.

Mnozí viděli okno příležitosti. S tragickou smrtí krále se objevila šance protlačit radikální změny. Nový panovník byl mladý a nezkušený. Předpokládali, že nebude schopen se vypořádat s množstvím výzev: požadavky jordánské levice počínaje, arabským nacionalismem v podání egyptského prezidenta Násira konče. Vše gradovalo až do protivládních protestů, demonstrací a povstání. Pozadu nezůstávaly ani dosud loajální složky společnosti.¹⁵¹

Husajn se sice na situaci snažil reagovat, ale ta se zpočátku ještě více zhoršovala a vyhrocovala. Přelomem se stal rok 1957, který vyznačil budoucí cestu jordánského vývoje na několik desetiletí. „Krise v dubnu 1957 představuje Husajnovu dosažení politické zletilosti.“¹⁵² Po pokusu o převrat v Jordánsku a po vyvraždění irácké (a na první pohled mocnější) větve Hášimovců, jordánský režim neměl důvod tolerovat opozici a jakýkoliv politický pluralismus.

¹⁵⁰ Shanaáh, Š.: Islámská zima, nebo soumrak islamistů? In Beránek, Ondřej (ed.): *Arabské revoluce. Demokratické výzvy, politický islám a geopolitické dopady*. 2013, s. 97.

¹⁵¹ Milton-Edwards, Beverley; Hinchcliffe, Peter: *Jordan. A Hashemite legacy*. 2009, s. 35.

¹⁵² Ashton, Nigel John: *King Hussein of Jordan: A Political Life*. 2008. S. 66.

Počáteční padesátá léta Husajnova panování byla v mnohém formativní. Nastavila instituce, které přežívají i za krále Abdalláha II. a pomáhají udržet režim při životě. Ať už se jedná o některé instituce definované ústavou z roku 1952, jež de facto ožily až v devadesátých letech, nebo o faktické změny, které přinesl rok 1957. „...*stabilita mohla být zajištěna jen skrz donucení, značná omezení demokratického života v zemi a loajalitu skrz tradiční primordiální odvolání se na náboženství, kmen, klan a rodinu.*“¹⁵³ Král se vypořádal s domácí opozicí a jeho kroky byly vítány i v zahraničí: „...*královo rozhodnutí zvolit téměř nemaskované formy palácové vlády přivítali jak v Británii, tak ve Spojených státech.*“¹⁵⁴

Jednou z mnoha institucí, která byla v padesátých letech zakotvena je následnictví. To se řídí mužskou primogeniturou respektive salickým právem.¹⁵⁵ Na trůn mohou nastoupit pouze muži z rodu Hášimovců a přednost má vždy nejstarší syn panovníka, potažmo nejbližší mužský příbuzný, pokud nejsou potomci. Ženy a jejich (byť i mužští) potomci jsou z následnictví úplně vyloučeni. A to i v případě, kdy by trůn neměl už žádného mužského následníka.

Následnické pravidlo se ovšem prakticky od počátku nedodržovalo. Důvod? Ochrana monarchie a vysoká pravděpodobnost atentátu.¹⁵⁶ Padesátá a šedesátá léta byla plná turbulencí a nestability. V roce 1965 proto odejmul král titul korunního prince tehdy tříletému Abdalláhovi a svým nástupcem jmenoval svého bratra Hasana.¹⁵⁷ Podle Nigela Ashtona ale pragmatické uvažování ohledně věku malého Abdalláha samo o sobě nevysvětluje tento krok. Král Husajn totiž následnictví nepřesunul na svého nejstaršího bratra Muhammada, jak by bylo logické. Motivací se zdají být především Hasanovy osobní kvality – bystrý úsudek, přemýšlivá povaha a vůdcovské schopnosti.¹⁵⁸

Husajn ke konci padesátých let rázně utnul veškeré snahy o ústavní vládu a demokracii. Politické svobody byly potlačeny za cenu stability. Politické strany byly zakázány, stejně tak došlo k pozastavení fungování parlamentu. Političtí oponenti byli zavíráni. Král koncentroval moc do svých rukou. Moc se stala výsadou nemnohých – krále, královského dvora a určitých rodin. Ti všichni jsou dodnes klíčovými pilíři moci.

¹⁵³ Milton-Edwards, Beverley; Hinchcliffe, Peter: *c.d.*, s. 38.

¹⁵⁴ Ashton, Nigel John: *c.d.*, s. 66.

¹⁵⁵ Salické právo kromě Jordánska dodnes využívají Japonsko, Lichtenštejnsko a Maroko. V Japonsku už několik let probíhají občasně debaty nad změnou následnictví, neboť celému rodu hrozí vymření po meči, pokud nedojde k zmírnění pravidel toho, kdo je členem královské rodiny.

¹⁵⁶ Abdullah II.: *Our Last Best Chance*, *c.d.*, s. 23.

¹⁵⁷ V současném následnictví, které sleduje literu zákona, je Hasan až na 15. pozici.

¹⁵⁸ Ashton, Nigel John: *c.d.*, s. 103.

Politická moc má v Jordánsku podle Yoma a Arrouby neopatrimoniální charakter. „*To znamená, že monarchie je v čele vysoce centralizovaného a vysoce personalizovaného režimu, ve kterém elitní oligarchie ovládá státní mašinérii pro potěšení krále.*“¹⁵⁹ Hlavní roli nehrají formální instituce a politické strany a hnutí, ale úzká skupina králových mužů, jež pochází především z tradičních transjordánských rodin a kmenů. Palestinskou složku obyvatelstva zastupuje ve vládnoucí mocenské skupině pouze hrstka mužů. Jedná se především o bohaté Palestince, často křesťanského vyznání, kteří mají pramálo společného s většinou palestinského obyvatelstva. To vše vedlo k tomu, že zatímco veřejné instituce včetně parlamentu jsou dnes doménou Jordánců pocházejících z Východního břehu, soukromý sektor patří Palestincům. A toto štěpení je režimem neustále posilováno.

Potlačení role parlamentu vyneslo na piedestal novou mocenskou instituci – královský dvůr známý též jako *díwán*. Ten stojí mimo klasickou parlamentní strukturu moci. Jak jsme uvedli výše, právě *díwán* je podle Jennifer Gandhi jednou z hlavních institucí, na níž monarchové spoléhají při vypořádávání se s vnitřní opozicí, při rozdělování cukru a biče. Členy královského dvora jsou členové hášimovské rodiny, významných rodin a kmenoví/klanoví vůdci. V posledních letech Husajnovy vlády se *díwán* do značné míry stal zrcadlem jeho osobní autority a omezil roli jednotlivců.¹⁶⁰ Často to byl ale právě *díwán* (a lokální elity), nikoliv vláda, kdo stál v pozadí důležitých rozhodnutí.

V rámci královského dvora byla vytvořena velmi důležitá instituce – Kmenová rada.¹⁶¹ Ta sloužila k projednávání a konzultování záležitostí s představiteli jordánských kmenů. Nejloajálnější kmenoví vůdci navíc získávali různá privilegia. Právě vazba na lokální kmenové elity, kterou si král skrz *díwán* vytvořil, sehrála významnou stabilizační roli. Skrz královský dvůr si král zajistil podporu beduínů a legitimizoval tak svůj režim. Loajalita regionálních zástupců byla vykoupena různými benefity: od finančních a materiálních až po lepší sociální status.¹⁶² Dodnes je patrné, že zahrnutí kmenových vůdců jde ještě o stupeň dál. Král rozděljuje benefity a úřady, tak aby vyvažoval mezi různými kmeny, které často nemají mezi sebou úplně nejlepší vztahy.¹⁶³ Loajalita znamená osobní audience u dvora, osobní benefity nebo třeba kompenzace v určitých oblastech. Na oplátku král získává již zmíněnou legitimitu, což umožňuje kmenová sociální struktura jordánské společnosti.

¹⁵⁹ Arroub, Hind; Yom, Sean L.: *c.d.*, s. 14.

¹⁶⁰ Milton-Edwards, Beverley; Hinchcliffe, Peter: *c.d.*, s. 36.

¹⁶¹ Arroub, Hind; Yom, Sean L.: *c.d.*, s. 12.

¹⁶² Milton-Edwards, Beverley; Hinchcliffe, Peter: *c.d.*, s. 36.

¹⁶³ Lust-Okar, Ellen: *Structuring Conflict in the Arab World. c.d.*, s. 70.

Vazba na mocné kmenové vůdce rovná se vazba na sektory společnosti, které podléhají vlivu těchto vůdců. Aby panovník ještě více zdůraznil svou sounáležitost s beduíny, začal veřejně vykazovat svou podporu při různých akcích. Tato praxe je běžná dodnes. Nemá-li král na sobě vojenskou uniformu, aby vyjádřil solidaritu s armádou, pak bude s největší pravděpodobností mít alespoň keffiju, což je tradiční beduínská pokrývka hlavy.

Královský dvůr vykonává v Jordánsku hned několik funkcí. Pomineme-li již výše zmíněné zajištění legitimacy a loajality, pak se jedná především o zprostředkující orgán mezi lidem a králem. I v tom se skýtá obrovská moc členů královského dvora. Lidé mohou ke královskému dvoru podávat stížnosti různého charakteru. I proto má *díwán* svou trefnou přezdívku „Sněmovna všech Jordánců“.¹⁶⁴ Petice vyřizuje šéf *díwánu* a následně informace předává králi. Alespoň tak tomu bylo dříve, dnes je to při širším počtu obyvatelstva nemožné. Proto vznikly různé odbory královského dvora, které se zabývají různými problematikami. Ti nejdůležitější ovšem stále komunikují přímo s šéfem královského dvora.¹⁶⁵ Je proto nesmírně důležité, kdo je v čele této instituce. Nutno podotknout, že šéf *díwánu* se mění podle situace v zemi. Často vyvažuje osobu premiéra. Podstatné je, že funkce rotuje, aby nedošlo k vytvoření mocenského centra, které by se obrátilo proti králi.

Další důležitou institucí se po roce 1957 stala armáda. Armáda se dostala plně pod královu kontrolu. To je jedna z důležitých příčin jordánské stability. Armádu se podařilo po pokusu o puč naprosto vytlačit z politiky. Podřídil ji králi a plně s osobou panovníka propojit. „*Ke konci července [1958, M.D.] král začal vystupovat ze své ulity a podnikl kolečko úspěšných návštěv armádních oddílů, které velmi pomohly při opětovném budování jeho osobní prestiže.*“¹⁶⁶ Tyto návštěvy podnikal bez ochranky, čímž vojákům dával najevo svou kuráž. Nikdy příště nezasáhli vojáci proti režimu. Husajn požíval u armády velké obliby. Podle Finera je důvodem to, že armáda „...*je pozitivně nakloněna osobě panovníka a druhu režimu, který řídí.*“¹⁶⁷ Nicméně Finer byl k postoji jordánské armády dost skeptický a prorokoval, že uzavření mírové dohody s Izraelem by vedlo k jejímu návratu do politiky.¹⁶⁸ V tom se ale mýlil.

Na osazenstvu armády a jejích nejvyšších příček je opět krásně vidět, jak si Husajn zajišťoval moc. Rodinní příslušníci měli v armádě významné postavení. Typické se to stalo

¹⁶⁴ V angličtině „House for all Jordanians“ viz Abdullah II.: *Our Last Best Chance*, c.d., s. 135.

¹⁶⁵ Abdullah II.: *Our Last Best Chance*, c.d., s. 135.

¹⁶⁶ Ashton, Nigel John: c.d., s. 77.

¹⁶⁷ Finer, Samuel Edward: c.d., s. 569.

¹⁶⁸ Finer, Samuel Edward: c.d., s. 569.

především poté, co Husajnovy děti dospěly.¹⁶⁹ Nicméně již v padesátých letech stál v čele beduínské královské gardy králův strýc, Šaríf Násir.¹⁷⁰ Samotná armáda se pak skládá z drtivé většiny z loajálních beduínů. To bylo ještě více umocněno po roce 1992, kdy došlo pravděpodobně i s ohledem na demografický vývoj ke zrušení branné povinnosti.¹⁷¹ Funguje to obou straně – kdo chce k armádě, musí být loajální, a kdo je loajální, může mít dobrou mocenskou pozici v některé z důležitých institucí.

Armáda je nesmírně důležitou institucí. Pomohla vybudovat národní cítění. Uvědomme si, že Jordánsko bylo naprosto uměle vytvořený stát v čele s dynastií, která pocházela z Hidžázu (oblast v dnešní Saúdské Arábii). Přesto se této dynastii podařilo legitimizovat svou moc a prosadit svou autoritu. „*Král získává svou legitimitu od proroka, svou autoritu od armády ... a své přežití z Washingtonu.*“¹⁷² Takto jednoduše a zároveň relativně výstižně shrnul fakta jeden postarší Jordánec. Beverley Milton-Edwards a Peter Hinchcliffe si ovšem myslí, že „...*Husajnovy přežití po tak dlouho dobu navzdory nepřízní osudu je skutečnou základnou jeho legitimacy.*“¹⁷³

Instituce nastavené v padesátých letech se v následujících desetiletích příliš neměnily. Rostla role armády, upozadovala se ústava. Příčinou byla rostoucí radikalizace Palestinců. Na potlačení občanské války, ke které to vedlo, měla armáda začátkem sedmdesátých let lví podíl. Tehdy si také režim uvědomuje, že jeho největším nepřítelem jsou právě Palestinci. Ohrožovali přežití režimu a nebáli se zpochybnit jeho samotnou legitimitu. To také ukončilo na několik dalších let jakékoliv naděje o uvolnění autoritářské vlády. Král pokračoval v dobrých vztazích se svými loajálními podporovateli z Východního břehu. Na druhé straně se zhoršovaly vztahy s Palestinci. Oficiálně to byl pořád jeden národ, v praxi začali být Palestinci diskriminováni. Dědictví občanské války se táhne dodnes.

4.2 Krize na přelomu 80. a 90. let

Počátek osmdesátých let byl dobou relativní stability. Brzy se ale začala stupňovat nespokojenost s ekonomickou situací. Na stavu ekonomiky se podílelo mimo jiné královo rozhodnutí vzdát se nároku na Západní břeh Jordánu a s tím spojené uznání Organizace pro

¹⁶⁹ Milton-Edwards, Beverley; Hinchcliffe, Peter: *c.d.*, s. 37.

¹⁷⁰ Ashton, Nigel John: *c.d.*, s. 68.

¹⁷¹ Ryan, Curtis R.: *Identity Politics, Reform. c.d.*, s. 567.

¹⁷² Milton-Edwards, Beverley; Hinchcliffe, Peter: *c.d.*, s. 37-38.

¹⁷³ Milton-Edwards, Beverley; Hinchcliffe, Peter: *c.d.*, s. 38.

osvobození Palestiny jako zástupce palestinského lidu.¹⁷⁴ Tradičně je ze špatné ekonomické situace viněna také korupce. Hlavní problém byl ovšem strukturální. Jordánsko je závislé na transferech peněz ze zahraničí. Mnoho Jordánců pracuje v zemi Zálivu a odtud financují své rozsáhlé příbuzenstvo. Krom toho království dostává dotace přímo od arabských sousedů. Jinými slovy, jordánská ekonomika je nesmírně náchylná při jakékoliv regionální krizi. A na konci osmdesátých let došlo k čerpání rezerv, dalším půjčkám a velkému nárůstu dluhu. Rostla nezaměstnanost, stoupala inflace. Jordánsko se muselo obrátit na Mezinárodní měnový fond (dále jen MMF) s žádostí o záchranný balíček.

Jordánská vláda musela MMF přislíbit snížení deficitu svého rozpočtu. Podmínky mezinárodní organizace se ovšem nesetkaly s přílišným pochopením veřejnosti. Řešení ekonomické krizi vyvolalo krizi politickou. Protesty rozpoutávají taxikáři v Ma'anu a rychle se šíří po celé zemi. Na severu vypukají studentské nepokoje na univerzitě Jarmúk. V sázce je nyní nejen ekonomika, ale samotné základy hášimovského režimu. „*Jaro 1989 představuje pravděpodobně nejnižší bod Husajnovy vlády z hlediska domácí politiky...*“¹⁷⁵ míní autor králova politického životopisu Nigel Ashton.

Situace byla vážná. Tím, kdo byl při protestech totiž nejvíc slyšet, nebyla dlouhodobá palestinská opozice vůči režimu, ale lojalisté. Nejvíce situace gradovala v oblastech tradiční podpory jako jsou Ma'an, Karak nebo Tafila.¹⁷⁶ Ozývaly se hlasy, které chtěly politické reformy a větší demokratizaci. Tyto názory rezonovaly mezi původními Jordánci tzv. obyvateli Východního břehu. To odlišovalo protesty od všech předchozích. Režim ztrácel svou tradiční základnu na jihu země. Z ekonomické krize se rázem stala i krize politická. Proto nemohla být reakce vlažná. Tyhle požadavky nešlo přejít mávnutím ruky. Kdyby centrum protestů bylo v palestinských oblastech, odpověď režimu by byla s největší pravděpodobností jiná.¹⁷⁷

Kritickou situaci navíc přiživují ještě další faktory. Především irácká invaze do Kuvajtu. Jordánska se velice dotýkaly sankce směřující proti Saddámově režimu, neboť ekonomiky obou zemí byly velmi propojené a vzájemně závislé. Jordánsko získávalo z Iráku především ropu. Nemohlo na Irák uvalit embargo, jak to vyžadovala Organizace spojených

¹⁷⁴ Ashton, Nigel John: *c.d.*, s. 253.

¹⁷⁵ Ashton, Nigel John: *c.d.*, s. 260.

¹⁷⁶ Milton-Edwards, Beverley; Hinchcliffe, Peter: *c.d.*, s. 48.

¹⁷⁷ Milton-Edwards, Beverley; Hinchcliffe, Peter: *c.d.*, s. 48.

národů. Aby toho nebylo málo, přichází do království asi půl milionu iráckých a kuvajtských uprchlíků, kteří jsou další ekonomickou (ale i politickou) zátěží.¹⁷⁸

Situace se ještě více vyhrocuje po americkém útoku na Irák. Král z mnoha pragmatických důvodů zůstává formálně neutrální.¹⁷⁹ To mu získává body doma a mezi občany dalších arabských zemí. Západní spojenci a státy Zálivu si to ovšem vykládají jako neodpuštělné přiklonění se na stranu Saddáma Husajna. Obzvláště po Husajnových vášnivých slovech o nespravedlivé válce proti všem Arabům a muslimům.¹⁸⁰ Jeho projev z 6. února 1991, v němž král odsoudil americký útok na Irák, znamenal začátek roztržky se Spojenými státy. Ta ve svém důsledku znamenala zmrazení finanční pomoci království. Jordánsko se tak dostává do mezinárodní a regionální izolace, která je problémem především proto, že země je ekonomicky závislá na přísunu financí ze zahraničí. Vrcholem všeho je kolaps vztahů se Saúdskou Arábií ke konci roku 1990.¹⁸¹ Z přátel se stali nepřátelé.

Král na vzniklou nepříznivou situaci reaguje po svém. Již v červnu 1989 se vydává na cestu do různých měst a obcí mezi lid a osobně mu dopřává sluchu.¹⁸² Kromě toho přichází i s formálními ústupky, které mají pomoci ventilovat lidovou nespokojenost. Začíná liberalizace shora, což byl podle Curtise R. Ryana politickou-ekonomický kalkul, jak zajistit přežití režimu.¹⁸³ Po 22 letech jsou vyhlášeny volby. Král o tomto kroku později prohlásil, že měl upustit páru a snížit politický tlak.¹⁸⁴ Bezpochyby se jednalo o nejvíce viditelný důkaz, že nadešel čas změn.

¹⁷⁸ Na druhou stranu iráckí uprchlíci byli i požehnáním. Přinesli s sebou do Jordánska totiž své úspory a investovali. To pomohlo nakopnout ekonomiku. Veřejný diskurz ovšem upozorňoval především na stinné stránky uprchlické vlny. Více viz Milton-Edwards, Beverley; Hinchcliffe, Peter: *c.d.*, s. 50.

¹⁷⁹ Jordánsko a Irák pojila až do převratu v padesátých letech a vyvraždění irácké větve Hášimovců dynastická vazba. Po pádu irácké monarchie se proto objevily myšlenky na spojené království v čele s jordánským králem. Vztahy se Saddámem Husajnem nebyly dobré. Postupně ale došlo k jejich zlepšení především z ekonomických důvodů. Během irácko-iránské války se Jordánsko stalo důležité pro Irák a jeho zásobování. Na začátku 90. let byl Irák největším zdrojem jordánského importu, hlavní destinace exportu a hlavní zdroj ropy, která byl království prodávána pod cenou. Jordánská veřejnost navíc byla velmi nakloněna Saddámovi. Ostatně dodnes je možné ve vedlejších uličkách Ammánu narazit na obrazy Saddáma Husajna. Vztahy s Irákem ovšem Jordánsku ztrácely podporu ze zemí Zálivu a ze Spojených států. Král se tak ocitl mezi dvěma mlýnskými kameny. Válka v Zálivu navíc přišla v nejméně vhodnou chvíli, kdy se režim potýkal s vnitřními problémy způsobenými ekonomickou situací.

¹⁸⁰ Projev krále Husajna II. z 6. února 1991 citováno dle Ashton, Nigel John: *c.d.*, s. 279. V projevu se odráží královo rozčilení nad bombardováním, které zasahovalo legitimní dodávky ropy do Jordánska. Podle Husajna by bylo lepší použít k vyřešení situace diplomatické jednání.

¹⁸¹ Ashton, Nigel John: *c.d.*, s. 275.

¹⁸² Ashton, Nigel John: *c.d.*, s. 254; Milton-Edwards, Beverley; Hinchcliffe, Peter: *c.d.*, s. 48.

¹⁸³ Viz Ryan, Curtis R.: *Jordan in Transition*. *c.d.*, s. 15-16.

¹⁸⁴ Ashton, Nigel John: *c.d.*, s. 254.

Vyhlášení voleb úzce souviselo s okolnostmi. Především, jak ve svém projevu v předvečer voleb neopomněl král zdůraznit, se vzdáním se Západního břehu Jordánu.¹⁸⁵ Ten byl do té doby okupován Izraelem, ale Jordánsko si na něj stále činilo nároky. Těch se vzdalo v roce 1988, což umožnilo opět konat plnohodnotné volby do parlamentu.

Husajn mimo jiné v reakci na narůstající politické napětí přichází s novým volební zákonem, který dává volební právo ženám. Mnozí ale smysl takového zákona zpochybňovali, neboť stále platil zákaz politických stran.¹⁸⁶ Navíc zákon byl vymyšlen velmi šikovně. Zvýhodňoval venkovské oblasti proti městským, čímž zajišťoval to, aby si tradiční oblasti podpory a jejich představitelé udrželi v parlamentu většinový vliv.¹⁸⁷ Jen vhodnou manipulací s institucemi se mohl režim udržet.

V té samé době dochází ke zmírnění napětí mezi Palestinci a komunitami Východního břehu. Palestinci jsou sice stále vyloučeni z armádních postů, někteří ale pronikají do vládních pozic. Palestince nebylo možné již déle ignorovat. Tvořili v té době polovinu populace.¹⁸⁸ Navíc v době, kdy se proti režimu obrátila jeho základna, bylo potřeba rozšířit diktaturu zahrnutím dalších složek, akomodováním jejich požadavků a zajištěním jejich podpory.

Nutno podotknout, že jordánské Muslimské bratrstvo, které mělo podporu hlavně mezi Palestinci, bylo již od padesátých let, kdy došlo k pozastavení politického života, loajální opozicí.¹⁸⁹ A taky se s Muslimskými bratry zacházelo lépe, než s jinými respektive s levicí. Pokud byl režim a hášimovská hegemonie ohroženy, pak se Muslimští bratři chovali velmi loajálně. Právě zde můžeme vidět vliv náboženské legitimacy, kterou Hášimovci požívají. Minimálně v tom, že na náboženskou kartu díky tomu nemůžou hrát islamisté, což je velmi oslabuje. Situace na počátku devadesátých let hrála islamistům do karet. Prokázali režimu svou loajalitu a ten je za to odměnil. Nejlepším způsobem pro to bylo vyhlášení voleb a později relegitimizace politických stran.

Mnoho status quo institucí zůstalo: vláda jmenovaná králem, senát jmenovaný králem a možnost rozpustit parlament, kdy se králi zachce. I tak byly volby v roce 1989 přelomové. Prošlo mnoho kandidátů islamistů a také fragmentované levice. Celkem 44 z 80 poslanců lze

¹⁸⁵ Husajn II.: *Address on the Eve of the General Elections*. 7. února 1989 Dostupné z http://www.kinghussein.gov.jo/speeches_letters.html

¹⁸⁶ Milton-Edwards, Beverley; Hinchcliffe, Peter: *c.d.*, s. 46.

¹⁸⁷ Salibi, Kamal S.: *The Modern History of Jordan*. 1998, s. 270.

¹⁸⁸ Milton-Edwards, Beverley; Hinchcliffe, Peter: *c.d.*, s. 46.

¹⁸⁹ Milton-Edwards, Beverley; Hinchcliffe, Peter: *c.d.*, s. 52.

považovat za členy opozice.¹⁹⁰ Volby byly velmi otevřené, spravedlivé. „*Spravedlnost parlamentních voleb byla uznána jak vítězi, tak i poraženými; a režim získal náležité body za iniciativu, které se chopil, aby zajistil navrácení demokracie do země.*“¹⁹¹

Parlamentní volby v roce 1989 odrážely velký počet palestinského obyvatelstva a znamenaly velký úspěch islamistů. Ti získali celkem 34 křesel u osmdesáti. A rozhodně nehodlali být v parlamentu pouze do počtu. Nově zvolený parlament byl velmi kritický k předchozím krokům vlády. Premiér Badrán proto musel přijmout za své mnohé postoje a požadavky opozice, které by za jiných okolností nepřijal. Režim v kritické situaci (ekonomika v úpadku, mezinárodní izolace, protesty loajálních oblastí) ustupoval a kooptoval tak islamistické (a to znamená především palestinské) složky společnosti. Větší transparentnost, změny či rušení zákonů – tak lze ve zkratce shrnout počáteční období nového parlamentu.

Jedním z největších témat byly zákony týkající se práv a svobod jordánského obyvatelstva. Asi největším ústupkem islamistické opozici byla legalizace politických stran. O té se velmi debatovalo v roce 1991. V platnost zákon vešel v roce 1992, kdy bylo po 25 letech zároveň ukončeno i stanné právo. Ještě složitější bylo vyjednávání o zákoně týkajícího se svobody tisku. Ten nakonec vešel v platnost rok po legalizaci politických stran. „*Finální znění zákona odráželo ze značné části jazyk vlády. Nicméně, parlament během deliberace provedl některé výrazné změny.*“¹⁹²

Snížení omezení práv občanů ovšem zároveň znamenalo větší možnost kritiky vlády. To je nevýhoda těchto politik týkajících se politických svobod. Diktátoři se snaží podobné ústupky v otázce rozšiřování svobod dělat co nejméně. Opozice naopak preferuje největší možnou liberalizaci.¹⁹³ I proto prosazení zákona trvalo v porovnání s legalizací politických stran déle. Tohle bylo závažnější. Režim si byl velmi dobře vědom toho, že to může vést až ke zpochybnění vlády potažmo celého režimu. A bylo co kritizovat, neboť v této fázi v letech 1993-1994 docházelo ke zvrácení nastolených liberalizačních a demokratizačních trendů. Je to zároveň nikoliv náhodou doba, kdy Jordánsko vystupuje ze své mezinárodní izolace.

¹⁹⁰ Ryan, Curtis R.: *Jordan in Transition . c.d.*, s. 22.

¹⁹¹ Salibi, K.: *c.d.*, s. 270.

¹⁹² Lucas, R.: *c.d.*, s. 61.

¹⁹³ Gandhi, Jennifer: *Political Institutions, c.d.*, s. 115.

Již v roce 1991 během konání madridské konference¹⁹⁴ se Jordánsku daří mírně zlepšit své postavení v očích Spojených států amerických. Ke zlepšení vztahů ovšem nedochází s arabskými státy Zálivu. Důvodem je mimo jiné to, že se v té době hodně šířily spekulace o dynastických ambicích jordánských Hášimovců. Víze spojení Jordánska a Iráku pod jednotnou hášimovskou nadvládou se nelíbila především Saúdům. Znamenalo by to konkurenční mocensky silnou dynastii. Špatné vztahy s arabskými sousedy vydržely až do Husajnovy smrti.

Otevření režimu na začátku devadesátých let vedlo k logickému posílení vlivu palestinské složky obyvatelstva. Hrozilo, že tradičně loajální skupiny přijdou zkrátka. Jejich vliv klesal. Jenže bez dostupnosti zahraniční renty v době izolace se král musel spolehnout na kooptační funkci parlamentu. „...*když diktátoři potřebují kooperaci a čelí silné potenciální opozici, kterou je potřeba kooptovat, musí vládnout s institucemi, v nichž mohou činit politické ústupky, aby rozšířili svou základnu podpory.*“¹⁹⁵ A takové ústupky jsou samozřejmě o kompromisu mezi režimem a opozicí. Nelze dosáhnout svého unilaterální akcí. Jinými slovy, výsledek není plně v souladu s ideálním stavem, jak by si ho režim představovat.

Ústupky opozici se nám mohou zdát možná malé, ale v kontextu byly obrovské a významné. Po letech, kdy v Jordánsku prakticky neexistoval politický život, tu najednou máme opoziční parlament, který mluví do chodu země. A tyhle změny přichází seshora, nikoliv z širokého masového hnutí! Toho se bojí tradiční kmenová struktura, které vyhovoval předchozí stav. Naštěstí pro ni dochází k částečné rehabilitaci království na mezinárodní scéně a znovuotevření i jiných kanálů pro řešení problémů. Politické ústupky jsou z části nahrazeny rentou.

V letech 1992-1994 dochází ke zvrácení liberalizačních trendů a utužení režimu. Potřeba institucí v této fázi klesá. Jejich role je omezena a pokroucena. Krásnou ukázkou toho je nový volební zákon z roku 1993. Výstižněji než jako „*manipulaci volebních pravidel ke znevýhodnění opozice*“¹⁹⁶ to popsat nejde. Režim si byl dobře vědom toho, že v roce 1989 se do dolní komory dostalo příliš mnoho zástupců opozice a je třeba tento trend zvrátit, protože kdyby se náboženská pravice a sekulární levice daly dohromady, bývaly mohly mít většinu. Prorežimnímu bloku ve středu se sice po celé volební období úspěšně dařilo rozehrávat

¹⁹⁴ Konference se konala pod patronací Spojených států amerických a Sovětského svazu. Cílem bylo nastartovat blízkovýchodní mírový proces. Zastoupen byl Izrael, z arabských zemí Libanon, Sýrie a Jordánsko.

Přítomni byli také zástupci palestinských Arabů.

¹⁹⁵ Gandhi, Jennifer: *Political Institutions, c.d.*, s. 106.

¹⁹⁶ Gandhi, Jennifer: *Political Institutions, c.d.*, s. 108.

pravici a levici proti sobě, nešlo na to ale do budoucna spoléhat jako na jedinou záruku udržení se u moci.

Zásadní změnou v tzv. „dočasném“ volební zákoně byla změna volebních pravidel. Zatímco ve volbách 1989 měli voliči tolik hlasů, kolik se udělovalo mandátů, nyní jim zůstal pouze jeden hlas. Došlo k zavedení systému jednoho nepřenosného hlasu. To byla reakce na vítězství islamistů v předchozích volbách, kteří těžili z původního nastavení pravidel. Spravedlivost nově zavedeného volebního zákona přezdívaného „zákon jednoho hlasu“¹⁹⁷ je diskutabilní. Kromě změny volební formule, došlo také ke změně hranic obvodů. Nové hranice volebních obvodů zvýhodňovaly tradičně provládní oblasti na venkově. Navíc zůstala zachována rezervovaná křesla pro menšiny, které jsou taktéž loajální Hášimovcům. Tzv. *mallaportionment* je dodnes oblíbená strategie režimu, když dojde na změny ve volebním zákoně. Mohli bychom nové úpravy volebního mechanismu charakterizovat slovy: všichni jsou si rovni, ale někteří jsou si rovnější.

Jak nová pravidla fungují v praxi, se ukázalo celkem záhy. Islamisté získali z 80 křesel jen 16. To byl výrazný propad oproti minulému volebnímu období. Příčinu neúspěchu islamistů je nutné hledat výhradně v nových institucionálních pravidlech. Hlasů pro ně totiž bylo odevzdáno více, než ve volbách 1989.¹⁹⁸ Ještě hůře než islamisté, dopadli zástupci levice. Ostatně nyní poprvé mohli kandidovat pod hlavičkou politické strany a ne jako jednotlivci. Různé levicové strany si navzájem braly hlasy. Legalizace politických stran ovšem v kontextu úprav volebního mechanismu naprosto ztratila význam. Nová pravidla pouze napomáhají další fragmentaci a neumožňují vznik silných politických stran, jak je známe z evropského kontextu. SNTV umocňuje personalizaci jordánské dolní komory.

Islamistům celkem záhy došlo, že je nová volební pravidla vyřadila z reálného politického procesu, proto se rozhodli další volby společně s levicí bojkotovat. Kupodivu se k bojkotu přidali i někteří představitelé prorežimního středu.¹⁹⁹ Co ale není překvapivé, je složení parlamentu po volbách 1997. Korespondovalo vesměs s loajálními kruhy panovníka: centristé, kmenoví vůdci a prorežimní konzervativci. Stejně tak do horní komory jmenované králem se nedostal nikdo z kruhů, které vyjádřily svůj nesouhlas s volebními pravidly.

¹⁹⁷ *Guide to Political Life in Jordan 2007-2011*. 2008, s. 12.

¹⁹⁸ Ryan, Curtis R.: *Jordan in Transition . c.d.*, s. 28.

¹⁹⁹ Ryan, Curtis R.: *Jordan in Transition . c.d.*, s. 32-33. Jednalo se především o Stranu budoucnosti (Hizb al-Mustaqbal) a dva bývalé premiéry Ubajdáta a Masrího. Oba dva pak sloužili jako exemplární příklad trestu. Ani jeden z nich se totiž nedostal do králem jmenované horní komory, kam normálně bývají jmenováni všichni bývalí premiéři. Benefity jsou pouze pro ty, kteří jsou loajální.

Kromě nespravedlivých volebních pravidel bojkotujícím subjektům v roce 1997 vadil především pokračující mírový proces s Izraelem a zlepšení vztahů se Spojenými státy. Režim navíc v roce 1997 přišel s novými opatřeními týkajícími se občanských a politických svobod. „Ty zahrnovaly nové omezení veřejného shromažďování, svobody slova, tisku a publikování.“²⁰⁰ Pozměňovací návrh tiskového a publikačního zákona byl takovou poslední hořkou tečkou za celým liberalizačním procesem v době vlády krále Husajna. Byl vydán dva měsíce po rozpuštění parlamentu dekretem. Soud ho sice nejprve smetl jako protiústavní, ale o rok později se režimu podařilo zákon znovu s úspěchem protlačit. V praxi ovšem zákon nebyl do detailu vynucován, protože budil velké vášně mezi obyvatelstvem a zástupci opozice.²⁰¹ To ukazuje, že i přes zvrácení liberalizačních trendů, parlament a opoziční strany mohou mít vliv na podobu politiky a zákonů.²⁰² A nejen, že mohou, ale že ho měly.

Jako souhra několika výše zmíněných strategií fungoval režim i v následujících letech. Kombinace snahy modernizovat zdroje své legitimacy (využitím procedurální legitimacy), budování a manipulace formálně demokratických institucí, přísunu geopolitické renty a rozšiřování vlastních řad kooptací středních vrstev a islamistů pomohla režimu vyrovnat se s potenciální nestabilitou. Kombinace strategií, kterou využívalo nejen Jordánsko, jak poukazují Albrecht a Schlumberger.²⁰³ Každá země nicméně všechny dané strategie kombinovala v jiném poměru s různým důrazem. V Jordánsku s hlavním důrazem na instituce.

4.3 Král zemřel, ať žije král

Změna na trůnu byla velkou proměnou. Nicméně nikoliv jedinou. Podle Ryana Curtise se jednalo již o čtvrtý mezník v jordánském transformačním procesu.²⁰⁴ Země podle něj v té době už dávno začala s kompletní transformací ekonomiky, domácí a zahraniční politiky. Všechny čtyři tranzice jsou podle Curtise provázané a nelze bez nich pochopit současné Jordánsko. Třem z nich jsme se věnovali v podstatě v předchozí části, neboť k jejich iniciaci došlo vesměs najednou. Ekonomická krize vyvolala nutnost ekonomické restrukturalizace a zároveň spustila vnitřní liberalizaci. To byl reaktivní a zároveň obranný mechanismus k zajištění přežití monarchie jako takové.²⁰⁵ Změny v ekonomice vedly také k posunu v

²⁰⁰ Ryan, Curtis R.: *Jordan in Transition . c.d.*, s. 30.

²⁰¹ Kontroverzní zákon byl pozměněn v roce 2012. Došlo k rozšíření kontroly médií a platnost zákona byla rozšířena na online média.

²⁰² Gandhi, Jennifer: *Political Institutions, c.d.*, s. 109.

²⁰³ Viz Albrecht, Holger; Schlumberger, Oliver: “Waiting for Godot”. *Regime Change Without Democratization in the Middle East. International. Political Science Review.* 2004, s. 371–392.

²⁰⁴ Ryan, Curtis R.: *Jordan in Transition . c.d.*, s. 1.

²⁰⁵ Ryan, Curtis R.: *Jordan in Transition . c.d.*, s. 2.

mezinárodní politice a nastolení míru s Izraelem v roce 1994. Obojí (ekonomické změny a změny v zahraniční politice) pak mělo vliv na zastavení politické liberalizace, která „...zůstává tou nejméně kompletní ze čtyř jordánských tranzic.“²⁰⁶

V roce 1998 začíná být patrné, že éra krále Husajna končí. Panovníkovi je opět diagnostikována rakovina. Vážnost situace je přiznána také veřejně, byť není přímo oznámeno, že královy dny jsou sečteny.²⁰⁷ Zatímco král se v zahraničí po velkou část roku léčí, v zemi vládne jako regent jeho bratr – korunní princ Hasan. O následnictví se příliš nespokulkuje, vše se zdá být jasné. Hasan je schopný a inteligentní muž vnímaný pozitivně i v zahraničí jako schopný a legitimní následník. Má politické zkušenosti a potřebné konexe. A s tím i samozřejmě řadu odpůrců. Především v armádě, kde na intelektuála, který se věnuje ekonomice a vědě, hledí s nedůvěrou. Během regentské vlády se mu navíc daří nadrobit si stále více nepřátel v paláci a mezi mladšími princů.

Stále větším bodem rozporu se stává otázka následnictví po Hasanovi. Nastoupí Husajnovi synové nebo potomci Hasana a tím se přesune vládnoucí linie na vedlejší větev? Již v roce 1992 během léčení Husajn vyjadřoval svou nespokojenost s Hasanem a obavy, že trůn přejde na Hasanovy potomky. Svolal rodinou radu, která měla řešit otázku následnictví. To velmi připomíná instituci následnictví v dynastických monarchiích. Opětovné objevení se nemoci u krále Husajna nastoluje následnickou otázku znovu. A vyřešena je velmi nečekaně.

Král pár dní před svým skolem oznamuje změnu v následnictví. Vše podává jako návrat k ústavě, neboť výjimečné okolnosti, kvůli nimž se Hasan stal následníkem pominuly.²⁰⁸ Husajna pochopitelně zajímalo další směřování následnické linie, zatímco Hasan doufal, že celou situaci si rozhodne sám – po Husajnově smrti ve prospěch svých potomků. Hasan se tak objevil jako bezprostřední mocenská hrozba, kterou bylo třeba odstranit. „*Lišili jsme se, a stále se neshodneme, v následnictví a v tom, kdo nastoupí po tobě. Byl si naprosto proti tomu, dokud neusedneš na trůn a nerozhodneš, kdo bude tvým nástupcem.*“²⁰⁹ To Husajn nebyl ochoten připustit. Chtěl, aby monarchie zůstala v jeho linii. Jenže kterého syna vybrat? Husajn údajně pod vlivem lobující královny Núr upřednostňoval nejmladšího Hamzu.²¹⁰ Ona

²⁰⁶ Ryan, Curtis R.: *Jordan in Transition* . c.d., s. 3.

²⁰⁷ Ryan, Curtis R.: *Jordan in Transition* . c.d., s. 93.

²⁰⁸ Viz Husajn II.: *Letter to HRH Prince El Hassan*. 25. ledna 1999. Dostupné z: http://www.kinghussein.gov.jo/speeches_letters.html

²⁰⁹ Husajn II.: *Letter to HRH Prince El Hassan*. 25. ledna 1999. Dostupné z: http://www.kinghussein.gov.jo/speeches_letters.html

²¹⁰ Ryan, Curtis R.: *Jordan in Transition* . c.d., s. 97.

sama to popírá jako mediální lež.²¹¹ Nakonec se ale rozhodl pro nejstaršího a naprosto politicky nezkušeného Abdalláha. Vojáka, který pořádně neuměl arabsky. Ten byl podle ústavy právoplatným následníkem. Mnozí nepřipravenému princovi předvídali, že vydrží maximálně tři měsíce.²¹² Ve vzduchu byla jedna z nejzávažnějších krizí režimu.

Hasan veřejně uznal změny a prohlásil, že je to návrat do normálu.²¹³ Problém byl, že nový král neměl naprosto žádné zkušenosti. Na trůn a politické intriky nebyl připraven. „*Můj vojenský výcvik mně připravil na to být zastřelen. Na co mě nepřipravil, byl politický život. Když na vás lidé střílejí, je evidentní, kdo je nepřítel. Není to evidentní, pokud se usmívají a skládají vám komplimenty.*“²¹⁴ Jeho pozici dále stěžoval fakt, že mnoho lidí v různých úřadech, tam bylo jmenováno jeho předchůdcem, princem Hasanem. Jednalo se například o premiéra nebo o šéfa královského dvora.²¹⁵ Jiní měli pro změnu blízko k poslední manželce zesnulého krále, Núr, jejíž syn Hamza se stal následníkem trůnu.²¹⁶ V nástup Hamzy doufali i mnozí kmenoví vůdci.²¹⁷ Jediný, kdo stál od začátku pevně za novým králem, byla armáda respektive její beduínské jednotky. Všichni ostatní čekali na jediné – až nový král klopýtne. Jeho první kroky s napětím sledovali také ostatní státníci na Blízkém východě a na Západě, především ve Spojených státech amerických.

Brzy ovšem všem včetně nového krále došlo, že Abdalláh není tak nezkušený, jak si všichni mysleli. Jako voják často doprovázel svého otce na důležitá jednání a staral se o jeho osobní bezpečnost. Jednalo se o cesty do zahraničí i o návštěvy v různých částech Jordánska. Tak či tak, Abdalláh měl jedinečnou příležitost sledovat politické umění svého otce a učit se. Okoukat, jak král Husajn vyjednává, jak se chová a o co usiluje. Po otcově smrti a jeho vlastním nástupu na trůn pro něj nebylo nic jednoduššího, než navázat na otcovu politiku.

Abdalláh se po nástupu do čela království musel vypořádat s několika zahraničními i domácími záležitostmi. Vydal se na návštěvu do sousedních zemí i do Spojených států. Bylo nutné navázat všechny vztahy se sousedy znovu. Arabové si potrpí na osobní vztahy. To, že někdo podporoval Husajna ještě neznamenal, že se vzájemné vztahy nezhorší po nástupu

²¹¹ Její Veličenstvo královna Núr: *Skok víry. Paměti jordánské panovnice*. 2005, s. 358.

²¹² Abdullah II.: *Our Last Best Chance, c.d.*, s. 130.

²¹³ Petrov, Marcus A.: *c.d.*, s. 102.

²¹⁴ Abdullah II.: *Our Last Best Chance, c.d.*, s. 107.

²¹⁵ Abdullah II.: *Our Last Best Chance, c.d.*, s. 126.

²¹⁶ Následníkem byl až do roku 2004, kdy byla tato pozice uvolněna. Oficiálně z důvodu, že to Hamzovi ztěžuje výkon dalších funkcí. Teprve v roce 2009 Abdalláh jmenoval nového následníka – svého nejstaršího syna Husajna. Hamza je v současnosti až na sedmém místě v následnictví.

²¹⁷ Petrov, Marcus A.: *c.d.*, s. 104.

Husajnova syna.²¹⁸ A naopak. Abdalláh znovu navázal vztahy s Kuvajtem, k čemuž do značné míry přispěl původ královy manželky Rániji. Podařilo se zlepšit vztahy také se Saúdskou Arábií, které byly na bodu mrazu od roku 1990.

Doma u nezkušeného krále ihned zkoušeli lobovat představitelé opozice za otevření režimu.²¹⁹ Opozice na nového krále navíc reagovala opětovnou účastí v komunálních volbách, které se konaly krátce po nástupu nového krále. Viděli optimistickou naději. Abdalláh byl příslib změn. Zatímco se tak potýkal s nepřáteli uvnitř královských kruhů, opozice vůči režimu proti němu výrazně nevystoupila.

Král v domácím prostředí usiloval o personální změny. Bylo nezbytné zbavit se lidí, kteří byli loajální jeho potenciálním nepřátelům. Šlo především o Hasanovi příznivce. Do čela královského dvora byl jmenován reformátor Abd al-Karím Kabarítí. Aby byly vlivy vyvážené, premiérem se stal konzervativce Abd al-Ra'úf Rawábda. Do dalších státních funkcí se dostávali hlavně mladí lidé.²²⁰ Důležité byly také pozitivní kroky, které by režimu získávaly nové příznivce. Král se soustředil především na zlepšování ekonomické situace, kterou dodnes považuje za prioritu před politickou liberalizací.²²¹ Spolu s Ránijou se vydal do boje proti tzv. vraždám ze cti. Jedním z mnoha jeho počátečních kroků byla rozsáhlá amnestie. Ta se netýkala vážných zločinů, přesto se ven dostala jedna osoba, která měla zůstat za mřížemi - Abú Músá Zarkáví.²²² Tehdy ale terorismus nebyl problémem na pořadu dne. Brzy se ale stal tématem číslo jedna, což se podepsalo i na vnitřní politice Jordánska.

Abdalláh se již od svého nástupu prezentuje jako reformátor. Jeho návštěvy veřejných institucí v utajení vedly na počátku jeho vlády k velkým očekáváním rozsáhlých reforem.²²³ Zatím ale nebyl schopen předvést žádné zlepšení. Spíše naopak. On sám vidí jako překážku postoje různých lidí. *„Odolnost vůči změně přišla z různých táborů z různých důvodů. Někteří se bránili změně ze strachu ze ztráty privilegií, která už dlouhou dobu požívají, zatímco jiným prostě chyběla fantazie...“*²²⁴ Ostatně neustálé pády vlády je možné vykládat i tak, že král se snaží těmito kroky dodat na důvěryhodnosti svým reformním slibům.²²⁵ Ukázat, že král stojí

²¹⁸ Abdullah II.: *Our Last Best Chance, c.d.*, s. 143.

²¹⁹ Ryan, Curtis R.: *Jordan in Transition . c.d.*, s. 98.

²²⁰ Gombár, Eduard: *Kmeny a klany v arabské politice*. 2004, s. 145.

²²¹ Abdullah II.: *Our Last Best Chance, c.d.*, s. 174.

²²² Abdullah II.: *Our Last Best Chance, c.d.*, s. 141.

²²³ Ryan, Curtis R.: *Jordan in Transition . c.d.*, s. 119.

²²⁴ Abdullah II.: *Our Last Best Chance, c.d.*, s. 174.

²²⁵ Petrov, Marcus A.: *c.d.*, s. 15.

nad všemi skupinami a bojuje proti klientelismu. Zdání, které se daří vzbuzovat částečně dodnes. Opozice nicméně s králem ztrácí stále víc trpělivost.

Podobně jako král, byť mnohem více konkrétně, argumentuje také bývalý jordánský premiér. Ten poukazuje na Abdalláhovi snahy o reformy a zároveň k tomu dodává: „*Ale všechny snahy otevřít politický systém byly zmařeny odolnou třídou politické elity a byrokratů, kteří se obávali, že by takové změny posunuly zemi daleko od desítky let starého rentiérského systému k systému založenému na zásluhách.*“²²⁶ Důvod ale bude třeba hledat také v kontextu: nová intifáda, příliv iráckých uprchlíků po pádu Saddáma Husajna a válka proti teroru.

Hind Arroub a Sean L. Yom poukazují na to, že hlavní zvrát v reformním tažení jordánského krále nastal po 11. září 2001. A nutno podotknout, že tehdy král rozhodoval bez parlamentu! Právě tehdy většina režimů v oblasti Blízkého východu utužila svou kontrolu a začala více omezovat opozici. „*Přijali politické změny k podpoře autokratické kontinuity.*“²²⁷ V případě Jordánska je ovšem potřeba upozornit, že k rozpuštění parlamentu došlo ještě před zářím 2001 v červnu. Král vládl bez zákonodárního sboru skoro dva roky. Během té doby bylo v praxi uvedeno okolo 211 zákonů. Mimo jiné došlo k omezení svobody slova a shromažďování a k úpravám volebního zákona.²²⁸ Slovo reforma ovšem zůstalo ve slovníku jordánského krále i nadále. Jeho význam ovšem není politická reforma, jako spíše ekonomická reforma. Nicméně i to je trnem v oku velké části politické elity, neboť mnozí to vnímají jako snižování svých privilegií.²²⁹ Královy postoje ohledně politických reform dle bývalého premiéra Muashera už vůbec nikdo nebere vážně.²³⁰

Důrazem na ekonomické změny se Abdalláh snaží mimo jiné rozšířit režim o podporu nových technokratických elit a střední třídy.²³¹ U těchto skupin obyvatelstva není tak silná kmenová vazba a nelze si je tak snadno získat jako chudší vrstvy, které se řídí kmenovými a klanovými afilacemi. Noví aktéři dodali režimu nový impuls a pomohli v transformaci k exportně orientované ekonomice. Došlo k posílení ekonomických vazeb na Západ a ke zlepšení situace mnohých Palestinců. Ekonomické reformy totiž znamenaly benefity pro

²²⁶ Muasher, Marwan: *c.d.*, s. 1.

²²⁷ Arroub, Hind; Yom, Sean L.: *c.d.*, s. 2.

²²⁸ Muasher, Marwan: *c.d.*, s. 6-7.

²²⁹ Muasher, Marwan: *c.d.*, s. 12.

²³⁰ Muasher, Marwan: *c.d.*, s. 6.

²³¹ Arroub, Hind; Yom, Sean L.: *c.d.*, s. 16.

soukromý a tedy palestinský sektor společnosti.²³² Nijak ale neohrozily postavení konzervativní kmenů a rodin. Vedlo to samozřejmě k některým menším nepokojům na periferii v kmenových oblastech, ale režimu se vesměs podařilo skloubit ekonomický vývoj s tradičním narativem kladoucím důraz na tradiční vazby.

Za vlády Abdalláha II. vzniklo mnoho iniciativ a programových dokumentů. Žádný z nich neimplikoval, že by se král a královský dvůr mínili vzdát moci. Většinou šlo právě o ekonomické reformy. Pozice krále je a zůstává nezpochybnitelná. Kritika ze strany opozice je možná, ale jen umírněná. Jakmile by překročila určité meze, bude umlčena. To dokazuje ještě více, než kdy dříve dění po tzv. arabském jaru. Cenzura se utužila. Novináři mají mnohem menší manévrovací prostor, než tomu bylo dříve. Roste role muchábarátu a existuje podezření, že jsou infiltrována i média.²³³

Všechny programové dokumenty, s nimiž režim v posledních letech přišel, volaly po národním dialogu, vytvářely reformní komise a slibovaly větší transparentnost a participaci. Nicméně třeba zrovna první z iniciativ v přípravné komisi nezahrnula opozici, takže se nelze divit neúspěchu. Navíc málokdo z jordánských obyvatel podle výzkumů tušil, o co se jedná.²³⁴ Další programy už ale byly širší. Například Národní agenda (*National Agenda*) z roku 2005 vycházející ze spolupráce rozsáhlé názorové a ideologické skupiny představovala změny volebního zákona.²³⁵ Všechny programové dokumenty ale skončily stejně – sliby i zásadní reformy vyšuměly potichu do ztracena. Stejný osud potkal i navrhované volební reformy po arabském jaru (více viz další část). Základní rysy režimu se nezměnily. Exekutiva respektive král má stále ve svých rukou velkou moc, zatímco parlament zůstává nepříliš důležitým hráčem. A to se bez zásadních reforem nezmění.

Volby nejsou chápány jako boj o prosazení politik, ale jako soutěž o přístup ke státním zdrojům. Volby nemají zajistit primárně procedurální legitimitu. Jejich cílem je zvolit lidi, kteří zajistí distribuci výhod pro své známé apod. Pokud se v Jordánsku zeptáte někoho na fungování voleb, jedno z prvních slov, které uslyšíte, bude *wásita* („zprostředkování“). Ellen Lust-Okar nazývá takový systém kompetitivním klientelismem.²³⁶ V Jordánsku vše ještě umocňuje volební systém. Díky jednomu hlasu, který voliči mají, se umocňuje personalizace.

²³² Arroub, Hind; Yom, Sean L.: *c.d.*, s. 17.

²³³ Ryan, Curtis R.: *Jordan in Transition*. *c.d.*, s. 121-123.

²³⁴ Muasher, Marwan: *c.d.*, s. 8.

²³⁵ Muasher, Marwan: *c.d.*, s. 1.

²³⁶ Viz Lust, Ellen: *Competitive Clientelism in the Middle East*. *Journal of Democracy*. 2009.

Všichni volí primárně podle toho, koho znají a kdo jim může poskytnout nějaké prostředky. Nejde o ideologii, nejde o legislativu. Občané Jordánska navíc klientelismus považují za hlavní funkci parlamentu.

Alex Shank ve svém článku poukazuje na zajímavý neustále se opakující vzorec, kterého jsme v Jordánsku svědky: nespokojenost a politické problémy vedou k národnímu dialogu, ten k limitované politické reformě a to k dalším nespokojenostem ohledně absence komprehensivní změny.²³⁷ Bludný kruh, který nemá konec.

Musíme si uvědomit, že volba strategie režimu je skutečně volbou. Režim sice nemá vlastní zdroje renty, ale to nutně samo o sobě neznamená, že by musel kooptovat určité složky obyvatelstva. Vždycky existuje možnost represe. Jordánský režim má kapacity k tomu, aby si poslušnost vynutil. Armáda je králi plně loajální. Představitelé režimu se ale rozhodli pro jinou strategii – kooptace, manipulace, patronáž a klientelismus. Správná práce s institucemi, budování koalic podpory má zajistit stabilitu režimu.

4.4 Arabské jaro

Série politických otřesů, která zachvátila arabský svět na sklonku roku 2010, přišla velmi nečekaně. Překvapena událostmi arabského jara byla nejen široká veřejnost, ale také odborníci specializující se na region Blízkého východu. Málokdo čekal, že muži, kteří byli u moci nějakých třicet let najednou takhle snadno padnou. Nepadli ale žádní monarchové. I proto bychom mohli mluvit o „arabském republikánském jaře“.²³⁸ Literatura cituje většinou dvě hlavní příčiny: monopolizaci ropy a americkou zahraniční politiku.²³⁹ Jak jsme si ale ukázali už u předchozích dvou jordánských krizí: oba tyto faktory hrají podpůrnou, nikoliv však klíčovou roli.

Arabské jaro opět ukázalo, že monarchie nejsou pasé. Naopak, prokázaly větší stabilitu než mnohé republikánské režimy v oblasti MENA. Přitom i tyto režimy měly ropu jako například Libye, nebo měly americkou podporu jako například Egypt. Příčiny stability monarchií je proto nutné hledat někde jinde.

²³⁷ Shank, Alex: The Politics of Royal Pluralism in Jordan. *Jadaliyya* [online]. 27. srpna 2011. Dostupné z: <http://www.jadaliyya.com/pages/index/2490/the-politics-of-royal-pluralism-in-jordan->

²³⁸ Yom, Sean L.; Gause III, Gregory: *Resilient Royals*. c.d., s. 74.

²³⁹ Beránek, Ondřej (ed.): *Arabské revoluce. Demokratické výzvy, politický islám a geopolitické dopady*. 2013, s. 11-12.

Když hovoříme o arabském jaru, nesmíme zapomínat ani na to, že katalyzátory otřesů byly v různých zemích různé. Ve většině zemí nešlo ani tak o boj o politická práva a svobody, jako spíše o ekonomickou a sociální frustraci. Důvody, průběh i výsledek byly různé.

Ani to, že se všem monarchiím podařilo vyjít z arabského jara lépe, než republikám neznamená, že by nutně všechny monarchie byly stejné. Právě v tomto bodě selhává možnost vysvětlovat stabilitu všech monarchií stejně, jak to činí třeba Lisa Anderson s odkazem na budování státu. Pomineme-li totiž fakt, že počáteční fáze budování státu již dávno proběhla, nemůžeme si nevšimnout, že mezi jednotlivými monarchiemi jsou určité rozdíly.

Herb rozlišuje dva základní typy monarchií – dynastické (a zároveň rentiérské) a nedynastické (*linchpin monarchies*). Někde mezi tím se ještě jako specifický příklad nachází Ománský sultanát. Jak jsme si ukázali již dříve, Jordánsko patří do druhé skupiny nedynastických monarchií. Monarchií, které mají externí zdroje renty a které se hodně spoléhají na institucionální změny. A právě to je opět velmi patrné v reakci na tzv. arabské jaro.

Strategie respektive kombinace strategií jednotlivých monarchií byla různá. Nás samozřejmě zajímá hlavně ta jordánská. Jak poukazuje ve svém článku André Bank a kolektiv reakce režimu na výzvu, kterou arabské jaro znamenalo, je naprosto v souladu s politikou, která předcházela protestu. „*Jinými slovy, diferenciální souhra mezi klíčovými aspekty externí podpory, renty, a kooptace, rodinné participace a nároků na legitimitu zůstává relevantní.*“²⁴⁰ Podle Banka vedlo arabské jaro k větší spolupráci mezi monarchiemi, zvýšení státních výdajů a k ústavním změnám. V každé monarchii ovšem byla souhra mezi těmito reakcemi jiná. A patrné je to právě především, pokud porovnáme dynastické monarchie Zálivu, nedynastické *linchpin* monarchie a Omán.

Zatímco rentiérské dynastické monarchie reagovaly na situaci zvýšením veřejných výdajů a dotací při zachování důrazu na příbuzenské sítě, Jordánsko se na tyto strategie spoléhalo v mnohem omezenější míře. Větší roli sehrály ústavní a volební reformy, které režim představil. Jinými slovy, monarchie, která mají vlastní zdroje renty, kladly větší důraz na tuto složku ve své strategii zvládnutí situace. Nebyla to ovšem jediná reakce. Došlo také (byť v omezenější míře) k institucionálním změnám. A naopak. Monarchie bez vlastních zdrojů renty kladly důraz spíše na institucionální faktory. Nicméně díky zahraničnímu

²⁴⁰ Bank, André; Richter, Thomas; Sunik, Anna: Durable, Yet Different: Monarchies in the Arab Spring. *Journal of Arabian Studies*. 2014, s. 164.

kapitálu se mohly částečně chovat i jako kdyby měly vlastní zdroje renty. Na tom se shoduje hned několik autorů zabývajících se arabským jarem.²⁴¹

Arabské jaro začalo v Jordánsku podobně jako krize na přelomu osmdesátých a devadesátých let. Výsledek byl ale jiný. První problémy se objevily v tradičních oblastech podpory – na venkově v oblasti Ma'an, kde dominují kmenové a klanové vazby.²⁴² Došlo k pouličním násilným střetům, které se počátkem roku 2011 rozšířily i do velkých měst – Ammánu a Zarká. Právě zde sehrálo hlavní roli Muslimské bratrstvo, které, jak jsme si ukázali, je tradiční, ale loajální opozicí vůči režimu. Nedokázalo ale získat rozhodující roli v celém procesu, protože je vnímáno jako reprezentant Palestinců, kteří jsou vyloučeni z veřejného sektoru, v němž se nacházelo další jádro protestantů.²⁴³

To, co Jordánce táhlo do ulic, nebyla nespokojenost s režimem či politickými svobodami a právy, ale spíše nespokojenost s ekonomickou situací a mírou korupce. Obojí se dotklo nejvíce obyvatel Východního břehu tedy loajální základny režimu. Země procházelo ekonomickou a finanční krizí. Rostly ceny zboží, zvyšovala se nezaměstnanost a o to více byla viditelná všudypřítomná korupce. Roznětkou pro zintenzivnění protestů se staly parlamentní volby a oznámení vlády v listopadu 2010, že dojde k nárůstu cen ropy a plynu. Tehdy poprvé se objevily hlasy volající po konci vlády.²⁴⁴ Hlavní vlna protestů přišla od ledna 2011. Mnozí západní pozorovatelé čekali, že Jordánsko bude další v řadě padlých. Nestalo se.

Nedošlo k masové mobilizaci. Po konci režimu, monarchie, krále nikdo nevolal. „Žádné politické hnutí účastníci se opozičního hnutí nechce zrušit monarchii či iniciovat změny režimu.“²⁴⁵ I proto možná David Schenker a David Pollock v počátcích celého arabského dění v Jordánsku hovoří výstižně o zvýšené nestabilitě, ale zdaleka ne o velké krizi.²⁴⁶ Otázkou bylo spíše, jak má král vládnout, nikoliv jestli má vládnout. Mnozí protestující včetně Muslimského bratrstva jedním dechem vyjadřovali nespokojenost, druhým

²⁴¹ Viz např. Yom, Sean L.; Gause III, Gregory: *Resilient Royals. c.d.*; Bank, André; Richter, Thomas; Sunik, Anna: *Durable, Yet Different. c.d.*

²⁴² Bank, André; Richter, Thomas; Sunik, Anna: *Durable, Yet Different. c.d.*, s. 168.

²⁴³ *Arab Spring Jordan Style. Political Reform and the Upcoming Parliamentary Elections.* 2012, S. 3.

²⁴⁴ *Arab Spring Jordan Style. c.d.*, S. 3.

²⁴⁵ Csicsmann, László: *c.d.*, s. 6.

²⁴⁶ Pollock, David; Schenker, David: *Jordan. Heightened Instability, But Not Yet a Major Crisis.* Policywatch 1748. *The Washington Institute* [online]. 1. února 2011. Dostupné z: <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/jordan-heightened-instability-but-not-yet-a-major-crisis>

pak loajalitu Hášimovcům. Objevily se akorát hlasy (především mezi beduíny) žádající zodpovídání se králových nejbližších včetně jeho ženy Rániji. Šestatřicet prominentních obyvatel Východního břehu dokonce podepsalo prohlášení obviňující královnu z korupce.²⁴⁷

Osoba královy manželky je pro režim velmi důležitá. Ránija je původem Palestinka, která se narodila v Kuvajtu. Režim její původ může využívat pro kooptaci palestinských kruhů a rozšiřování své základny loajalistů. Na druhé straně je ovšem aktivní Ránija velkým trnem v oku právě tradičním klanům a kmenům. Má se za to, že má na krále přílišný vliv a prosazuje palestinské kruhy. A toho se kmenoví předáci bojí. Existují také názory, že jako žena krále nemá formálně žádné pravomoci a neměla by se tudíž do politiky vůbec vměšovat. Názor, se kterým se královna aktivní na všech frontách rozhodně neztotožňuje.²⁴⁸

Režim umožnil konání demonstrací ve městech. Vše probíhalo za velmi silných bezpečnostních opatření. Všude mnoho policistů, kordony policejních aut, ozbrojenci a samozřejmě spoustu tajných agentů. Opatrnost byla na místě. Situace v okolních zemích ukazovala, že není radno podcenit byt' neškodně vypadající demonstraci. Navíc jak velmi trefně poznamenává Irena Kalhousová: „V Jordánsku existuje značný potenciál k podobnému vývoji jako v jiných zemích, ve kterých vypukly arabské revoluce.“²⁴⁹ Kromě loajálního Muslimského bratrstva se začala formovat i nová hnutí. Především Mládež 24. března, hnutí pojmenované po asi nejviditelnější demonstraci, která skončila krveprolitím a rozčarováním protestujících. Mládežnickému hnutí se ovšem nepodařilo strhnout na svou stranu masy.

Potenciál vymknout se z kontroly určitě jordánské protesty měly. Ale nedošlo k tomu. Příčinu je třeba spatřovat v tom, jak režim na situaci reagoval a jaké strategie a ústupky zvolil. Zvolený postup totiž režimu umožnil udržet protestanty rozdělené a zabránit tak vzniku širokého koherentního opozičního hnutí. Král se prezentoval jako ten, kdo rozumí lidu a jeho potřebám. Protestanti se částečně vyřachovali ze hry sami také tím, že se nedokázali shodnout na tom, jaká forma protestu a odporu je nejúčinnější. Většina nespokojených si totiž uvědomovala (a režim je v tom rád podporoval), že protesty by mohly destabilizovat situaci a

²⁴⁷ *Popular Protest in North Africa and the Middle East (IX). Dallying with Reform in a Divided Jordan.* 2012, s. 3.

²⁴⁸ Více o pozici královn viz Ryan, Curtis R.: Identity Politics, Reform, and Protest in Jordan. *Studies in Ethnicity and Nationalism.* 2011, s. 572-573.

²⁴⁹ Kalhousová, Irena: Nahý v trní aneb Pozice Izraele v proměněném arabském světě. In Beránek, O. (eds.) *c.d.*, s. 202.

přítížít ekonomice.²⁵⁰ V kombinaci s roztržštěností protestního hnutí, s obavami veřejnosti z islamistů a s absencí charismatického lídra dokázal režim situaci flexibilně zvládnout.

Jordánskému režimu chybí zdroje vlastní renty. Díky geostrategické pozici již od svého vzniku království spoléhá na externí zdroje. Ať už se jedná o zahraniční investice, remitence, různé bilaterální programy a další zdroje podpory. Ty všechny sehrály svou roli i během arabského jara. Zatímco na konci osmdesátých let bylo Jordánsko v mezinárodní izolaci a nemohlo se spolehnout na externí rentu, v roce 2011 stejně jako při problémech v roce 1996 mohlo využít i rentiérskou strategii a nespolehat se výlučně na politické ústupky. Státy G8 schválily balíček pomoci, z něž měly království plynout v letech 2011-13 zdroje, což jen podtrhlo fakt, že Jordánsko je důležitým spojencem v očích Západu. Podobně na důležitost Jordánska pro země Zálivu ukazuje pozvánka do Rady pro spolupráci arabských států v Zálivu (GCC) a finanční pomoc této v podstatě monarchistické instituce. Přísun renty pomohl hlavně umlčet potenciální kritiku ze strany tradičních kruhů podpory režimu.

Král mohl díky poskytnuté půjčce zabránit rozšíření demonstrací a důvodů k nespokojenosti. Díky zahraničním penězům Abdalláh slíbil navýšení mezd ve státním sektoru, aby uklidnil byrokracii. V reakci na znepokojivou situaci král dále odvolal rozhodnutí zvýšit cenu ropy a plynu, což jasně mířilo na chudší vrstvy společnosti. Dalším důležitým krokem byla návštěva kmenových představitelů a přísliby budoucích investic do oblastí, kde působí, včetně udržení vlivu a důležitosti i v budoucím Jordánsku. A. Boukhars poukazuje na to, že zatímco k protestům v Ammánu byl král celkem vlažný, na protesty v tradičních baštách podpory reagoval okamžitě a rozhodně.²⁵¹

Pouze přísun externí renty ovšem nebyl dostačující pro zvládnutí situace. Bylo nutné rozšířit o jednu další strategii – institucionální reformu. Jordánské reformy nebyly zdaleka tak rozsáhlé jako třeba v Maroku, kterým se Jordánsko inspirovalo při zvládnutí situace.²⁵² Král si například ponechal právo jmenovat premiéra a kabinet bez potřeby podpory v parlamenty, což je hlavním bodem kritiky islamistické opozice. Nicméně přislíbil, že dojde ke změnám i v této oblasti, aby tak umlčel opozici.²⁵³ Moc zůstala i nadále v rukou královského dvora a omezena nebyla ani tajná policie. Král své pravomoci využil také k uklidnění situace, k čemuž

²⁵⁰ Boukhars, Anouar: The Lesson from Morocco and Jordan. Reform or Perish. *Middle East Institute* [online]. 2011. Dostupné z: <http://www.mei.edu/content/lesson-morocco-and-jordan-reform-or-perish>

²⁵¹ Boukhars, Anouar: The Lesson from Morocco and Jordan. Reform or Perish. *Middle East Institute* [online]. 2011. Dostupné z: <http://www.mei.edu/content/lesson-morocco-and-jordan-reform-or-perish>

²⁵² Bank, André; Richter, Thomas; Sunik, Anna: Durable, Yet Different. *c.d.*, s. 177.

²⁵³ Csicsmann, László: *c.d.*, s. 7-8.

pomohlo odvolání nepopulárního premiéra palestinského původu Samíra Rifáí a rozpuštění celé jeho vlády. To byl ostatně jeden z požadavků protestujících, neboť Rifáí byl vnímán jako zdroj korupce. Právě korupční skandály okolo privatizace státních podniků vadily mnohým protestantům nejvíce. Především těm z okruhů obyvatel Východního břehu, protože privatizace rovná se snížení počtu dobře placených míst pro tento sektor společnosti.²⁵⁴ Svou roli bezpochyby sehrál i Rifáího palestinský původ. Stejně tak byl negativně vnímán postoj Rifáího k reformám respektive postoj jeho otce a to, že Samír Rifáí neměl politické zkušenosti.²⁵⁵

Novým premiérem, byť nikoliv na dlouho, se stal bývalý voják a premiér Marúf Bakhít z vlivného kmene Abbád, na kterého nemá dobré vzpomínky Muslimské bratrstvo.²⁵⁶ Cílem jeho vlády bylo podniknout kroky směrem k politické reformě. Možná mnohem zajímavější, než cíle vlády, je ovšem jmenovací dopis krále. Abdalláh II. v něm poprvé přiznává velké nedostatky a mezery v reformním procesu.²⁵⁷ Zároveň ale dopis působí jako jasný útok na zkorumpované elity, které brání reformě. Král se tak opět staví do pozice „já za nic nemůžu, to oni brání pokroku“.

Následný „reformní proces“ vyústil v mnoho důležitých změn, které byly na veřejnosti vnímány velmi pozitivně. Již v srpnu 2011 král vyhlásil dvaadvacet pozměňovacích návrhů k jordánské ústavě, které připravila králem jmenovaná Královská komise pro revizi ústavy. V září vše schválily obě komory parlamentu.²⁵⁸ Jednou z hlavních změn bylo ustanovení ústavního soudu. Na první pohled došlo také k částečné liberalizaci – zavedení práva na svobodu vyjadřování a příslib menších postihů opozice. Nechyběly ani změny v zákoně o politických stranách či ve volebním zákoně. Ten se stal velmi diskutovanou položkou. Ostatně jak tomu je už od roku 1989.

Nový volební zákon přinesl několik zásadních změn – zavedení nezávislé volební komise, nový systém volebních registrací a několik nástrojů, které mají snížit rozsah volebních manipulací a podvodů.²⁵⁹ Tyto pozitivní změny ovšem nebyly provázeny velkou

²⁵⁴ Kalhousová, Irena: Jordánsko. Klíčová země pro stabilitu Blízkého východu. *Natoaktual.cz* [online]. 23. července 2012. Dostupné z: http://www.natoaktual.cz/jordansko-klicova-zeme-pro-stabilitu-blizkeho-vychodu-pgp-na-analyzy.aspx?c=A120723_083807_na_analyzy_m02

²⁵⁵ Muasher, Marwan: *c.d.*, s. 17.

²⁵⁶ *Popular Protest in North Africa. c.d.*, s. 3.

²⁵⁷ Viz Abdalláh II.: *Letter of designation to Marouf Bakhit*. 1. února 2011. Dostupné z: http://kingabdullah.jo/index.php/en_US/royalLetters/view/id/264.html

²⁵⁸ Csicsmann, László: *c.d.*, s. 7.

²⁵⁹ *Arab Spring Jordan Style. c.d.*, s. 1.

změnou samotných volebních pravidel, které navrhoval Výbor pro národní dialog. Tady se ukazuje, že existují hranice, které režim nehodlá překročit. Volby se staly transparentnější, ale nikoliv férovější. Změny, které byly schváleny, byly spíše kosmetického rázu. I proto IAF volby bojkotovala. „*Tento volební zákon není dokonalý. Všichni to chápeme. Ale neexistuje konsenzus na lepší alternativě,*“²⁶⁰ prohlásil král před volbami 2013. Neopomněl také dodat, že on jako „nestranný monarcha stojící nad všemi uskupeními“ si myslí, že Muslimské bratrstvo dělá svou neúčastí velkou chybu. Volby, které proběhly v lednu 2013, byly podle Evropské unie s drobnými nedostatky transparentní. Existují zde ovšem závažné nedostatky v legislativní rámci.²⁶¹ I přesto režim prezentuje volby jako důležitý milník na cestě k demokracii.²⁶²

Opozice už léta volá po návratu k volebním pravidlům z roku 1989.²⁶³ Výbor pro národní dialog doporučoval, aby se země zbavila rozporuplného volebního systému SNTV a nahradila ho proporčním systémem. Právě SNTV totiž produkuje slabé parlamenty složené z jednotlivců, kteří se spoléhají na klientelistické vazby. Poměrný volební systém by naopak pomohl vyprofilování politických skupin. Místo nahrazení jednoho systému druhým došlo ke vzniku podivné směsice. Údajně tomu nejlepšímu, na čem se všichni dokázali shodnout. Formálně vznikl smíšený volební systém. Základ tvořený SNTV byl doplněn 15 křesly volenými proporčně na uzavřených kandidátních listinách. Došlo k navýšení rezervovaných křesel pro ženy a počtu poslanců ze 120 na 138. Změny se nijak nedotkly nerovné distribuce křesel napříč zemí, která upřednostňuje venkovské režimu loajální obvody. To je podle organizace Democracy Reporting International navíc v rozporu s mezinárodními normami, k jejichž dodržování se království zavázalo.²⁶⁴ Například obvod Ammán 2 s 187 408 voliči je reprezentován 5 křesly v parlamentu stejně jako poloviční Balká 1 s 89 972 voliči.

Jordánská strategie je velmi dobře vidět právě na změnách volebního zákona. Nejvíce kritizován byl volební systém jednoho nepřenosného hlasu. Stačilo přidat pár křesel volených proporčně a rázem se ze systému formálně stal systém jiný - smíšený. Tím režim vlastně formálně splnil požadavek většiny opozice – změnit volební systém. V létě 2012 došlo ještě k

²⁶⁰ Rozhovor s Abdalláhem II. citováno dle King: Jordan Will Have a New Parliament by the New Year. *Petra New Agency* [online]. 12. září 2012. Dostupné z: http://petra.gov.jo/Public_News/Nws_NewsDetails.aspx?Site_Id=1&lang=2&NewsID=83808

²⁶¹ Viz European Union: Election Observation Mission: *The Hashemite Kingdom of Jordan*. Final Report. Parliamentary Elections. 2013, 38 s. Dostupné na: http://www.eods.eu/library/FR%20JORDAN%2027.03.2013_en.pdf

²⁶² Yom, Sean: Jordan. *The Ruse of Reform*. c.d., s. 134.

²⁶³ Ryan, Curtis R.: *Jordan in Transition*. c.d., s. 124.

²⁶⁴ *Arab Spring Jordan Style*. c.d., s. 2.

dalším kosmetickým úpravám volebního zákona . Počet poslanců byl navýšen na 150 a proporcční složka byla rozšířena na 27 křesel.

Na druhé straně „nový“ volební zákon, který byl použit poprvé ve volbách v roce 2013, nijak neohrozil tradiční kruhy lojalistů. Jinými slovy, kruhy, na které se režim může spolehnout, se nijak významně nerozšířily, protože proklamované změny jsou pouze šidítka, ale ani se nezúžily. S tímto vysvětlením stability monarchií v arabském jaru by souhlasili i S. Yom a G. Gause. Ti poukazují na to, že za touto „výjimečností“ monarchií stojí právě široké koalice napříč spektry, na nichž režim staví.²⁶⁵ Tím se opět dostáváme k základnímu argumentu J. Gandhi, která poukazuje na úspěšnou kooptační strategii. Hášimovcům se podařilo v padesátých letech na svou stranu získat beduíny, křesťany, další menšiny a později také lépe postavené Palestince. Tato nesourodá koalice za režimem stále stojí. Režimu se daří tuto skupinu neustále přesvědčovat o tom, že má velkou moc a že se to nezmění. „*Koalice se neudrží samy. Autokraté je musí neustále přiživovat materiální patronáží.*“²⁶⁶ Pro dosud loajální skupiny je potom racionální vytrvat, protože opozice by mohla znamenat risk dobrého postavení, vlivu a mocenské pozice. „*Rentiérský systém v průběhu času a zakořenění vytvořil monstra, která se budou podvolovat pouze, dokud systém zachová starou politiku výhod.*“²⁶⁷

Racionální uvažování se projevilo i tentokrát. Protestanti z řad obyvatelstva Východního břehu si byli velmi dobře vědomi toho, že mohou požadovat změny, ale ne zas příliš velké, protože ty by je připravily o vliv. Oslabením krále by skončila jejich dominance. I proto byly požadavky takové jaké byly: odvolání vlády, nikoliv zásadní reforma režimu. Právě proto taky nemohlo dojít k propojení různých skupin protestujících. Jejich zájmy se totiž vzájemně vylučují. „*Hášimovská dynastie dokázala tohoto rozdělení vždy dobře využívat pro posílení své pozice,*“²⁶⁸ podotýká analytička Pražského institutu bezpečnostních studií Irena Kalhousová. Velké ekonomické a politické štěpení mezi Palestinci a obyvateli Východního břehu režimu pomáhá v jeho relativně stabilním fungování a přetrvávání.

Z Arabského jara jordánský režim nevyšel oslaben. Naopak. Posílil svou kontrolu a zvýšil represivní opatření. Novináři jsou fyzicky a psychicky napadáni. Svoboda médií se

²⁶⁵ Viz Yom, Sean L.; Gause III, Gregory: Resilient Royals. *c.d.*

²⁶⁶ Yom, Sean L.; Gause III, Gregory: Resilient Royals. *c.d.*, s. 82.

²⁶⁷ Muasher, Marwan: *c.d.*, s. 4.

²⁶⁸ Kalhousová, Irena: Jordánsko. Klíčová země pro stabilitu Blízkého východu. *Natoaktual.cz* [online]. 23. července 2012. Dostupné z: http://www.natoaktual.cz/jordansko-klicova-zeme-pro-stabilitu-blizkeho-vychodu-pgp-/na_analyzy.aspx?c=A120723_083807_na_analyzy_m02

velmi zhoršila, čehož si všímají nejen samotní jordánští novináři, ale i Evropská komise.²⁶⁹ Kontrola se z tištěných médií rozšířila i na internet. Došlo sice k zavedení zákazu mučení, nicméně v roce 2015 v reakci na vraždu jordánského pilota Islámským státem byl po devíti letech opět vykonán trest smrti. Ženy i po arabském jaru zůstaly před zákon i v ekonomické sféře znevýhodněné. Parlament nadále zůstává institucí bez základních pravomocí: nemůže iniciovat zákony, ani měnit rozpočet.²⁷⁰ „Může ´diskutovat´ (navrhovat, pozměňovat, přijímat a zamítat) a hlasovat o legislativě, ale ne ji iniciovat; pouze kabinet tohle může činit.“²⁷¹ Parlament je tak v reálu nadále pouze nástrojem přerozdělování benefitů a státních zdrojů. Jedinou reálnou funkcí parlamentu je *wásita*.

Celkové hodnocení arabského jara v Jordánsku vyznívá tedy jako velký neúspěch opozice a skvělá strategická hra režimu. Otázka zní, jak dlouho stabilita vydrží. André Bank tvrdí, že stabilita je krátkodobá a režim není plně konsolidovaný.²⁷² Zametl problémy pod koberec, ale opět je nevyřešil. Ekonomická situace není dobrá, pracovní možnosti pro mladé lidi jsou na tom ještě hůř. V budoucnu tak můžeme čekat další podobnou krizi. Zda ji režim zvládne, bude záviset na mnoha faktorech.

²⁶⁹ Viz European Commission: High Representative of the European Union for Foreign Affairs and Security Policy: *Implementation of the European Neighbourhood Policy in Jordan Progress in 2011 and Recommendations for Action*. Joint Staff Working Document. Brussels, 15. května 2012, 15 s. Dostupné z: http://eeas.europa.eu/enp/pdf/docs/2012_enp_pack/progress_report_jordan_en.pdf; Dále viz pravidelné každoroční zprávy organizace Center for Defending Freedom of Journalists (CDFJ) – především ty, které se zabývají situací bezprostředně v měsících po arabském jaru (*Media Freedom Status in Jordan 2011. Impunity*. 2012, 60 s. Dostupné z: <http://cdfj.org/wp-content/uploads/2014/09/Media-Freedom-Status-in-Jordan-2011-EN.pdf> a *Media Freedom Status in Jordan 2012: Repression by Force of Law*. 2013, 43 s. Dostupné z: <http://english.cdfj.org/resource/repression-by-force-of-law/>).

²⁷⁰ Yom, Sean: Jordan. The Ruse of Reform. *c.d.*, s. 136.

²⁷¹ Lust, Ellen; Hourani, Sami: Jordan Votes. Election or Selection? *Journal of Democracy*. 2011, s. 120.

²⁷² Bank, André: Jordan and Morocco. Pacification through Constitutional Reform? In Assenburg, Muriel (ed.): *Protest, Revolt and Regime Change in the Arab World. Actors, Challenges, Implications and Policy Options*. 2012, s. 31.

5. Závěr

V této práci jsme si ukázali, že jordánský politický režim je postaven na osobě panovníka. Jedná se o monarchii, konkrétně o monarchii vládnoucí a nedynastickou. Král má velké pravomoci. Veškerá relevantní moc je v jeho rukou. On sám rozhoduje o složení vlády a může kdykoliv rozpustit parlament. Parlament slouží de facto jen jako nástroj zprostředkování a klientelismu.

Okolo sebe má král královský dvůr, který je po monarchovi nejdůležitější institucí. Skrz královský dvůr se panovník vypořádává s mocenskými výzvami, které pochází od loajálních skupin. K vypořádání se s opozicí využívá režim parlament. Skrz parlament je možné akomodovat některé požadavky opozice a umírnovat její postoje. Režimu se daří rozšiřovat svou základnu o zástupce především bohatší palestinské složky obyvatelstva.

Režim používá k udržení se u moci autoritářské způsoby vládnutí. Využívá moderních způsobů jako jsou manipulace nominálně demokratických institucí k tomu, aby se udržel u moci. V rámci režimu existuje také jakási tradicionalistická mentalita, která je s odvoláním na náboženství a symboliku důležitou základnou legitimizace režimu. Volby, které v režimu probíhají, nelze označit za příliš soutěživé. Opozice je již léta vytrvale bojkotuje.

V udržení relativní stability a hlavně v přežití režimu hrají instituce sice hlavní roli, ale nikoliv jedinou. Důležitým aspektem je také externí renta ve formě remitencí, finanční a materiální podpory ze Spojených států a zemí Zálivu. Finanční podpora ze Západu je spojena s důrazem na status quo. Žádný důležitý aktér mezinárodních vztahů netlačí na jordánskou demokratizaci.

V rámci shrnutí argumentů této práce je nutné zopakovat, že závěry, k nimž jsme dospěli platí výhradně pro Jordánsko a nelze je generalizovat na jiné země. To, že v Jordánsku hrají klíčovou roli instituce a to, jak je panovníci rozehrávají, ještě nutně neznamená, že jinde není důležitější třeba externí renta. Každá země si volí vlastní strategii přežití, která různým způsobem kombinuje dostupné možnosti. Úspěch netkví v konkrétní zvolené strategii, ale v tom, nakolik zvolená alternativa odpovídá realitám a nakolik je adekvátním řešením v danou chvíli.

Máme být v případě Jordánska optimističtí, jak to činilo a činí mnoho tamní i zahraničních akademiků a politiků? Zdá se, že při pohledu na dosavadní vývoj, je důvod ke

skepsi. Instrukce, jaké v Jordánsku vznikly, nepovedou k demokratizaci. Naopak, viděli jsme, že pomáhají přežít nedemokratického režimu. Režim přežívá jen díky tomu, že sdílí moc a rozděluje šikovně zdroje renty. Demokratická tranzice není příliš pravděpodobná.

Je patrné, že při udržování jordánské stability hraje roli hned několik faktorů. Úspěch či neúspěch závisí na to, zda režim dokáže dobře posoudit situaci. Jako klíčový se v jordánském případě zdá hlavně důraz na instituce, což je patrné při porovnání jednotlivých krizí – především té ze začátku devadesátých let a arabského jara.

Krizi na přelomu osmdesátých a devadesátých let a arabské jaro se v mnohém podobají. V obou případech to začalo ekonomickými problémy, v obou případech byl tábor nespokojenců mezi loajálními přívrženci režimu. Režim ale pokaždé zareagoval jinak. Na konci osmdesátých let bylo království v mezinárodní izolaci. Nemohlo se spolehnout na externí rentu a muselo sáhnout k politickým ústupkům a liberalizaci. To bylo vyváženo externí rentou ihned, jakmile došlo ke zlepšení vztahů na mezinárodním poli. Právě tehdy dochází k omezení liberalizace. V roce 2011 mohl režim již od začátku využít i rentiérskou strategii a nespolehat se výlučně na politické ústupky. Nicméně i tak hrály instituce značnou roli, byť ne exkluzivní.

Nebýt toho, že arabské jaro se stalo regionálním fenoménem, možná by se o jordánském arabském jaru ani nemluvilo. Podobně jako o roce 1996. Tehdy režim ostře zasáhl proti demonstracím v tradičních oblastech, za nimiž stála nespokojenost s ekonomickými dopady balíčku MMF. Situace v mnohém připomínala rok 1989, režim ale stál pevně a nebál se tvrdě zasáhnout. Nepotřeboval dělat politické ústupky.

To nám ukazuje, jakou pro stabilitu režimu hrají instituce klíčovou roli. V dobách, kdy nebylo možné spolehnout se na jiné strategie, na vhodném nastavení institucí a kooptacích režim, postavil celou svou strategii přežití. Manipulace s institucemi je nesmírně důležitá i při dostupnosti jiných alternativních strategií. Ty vstupují do hry a hrají podpůrnou roli. Jak je ale patrné ze situací, kde tyto vedlejší faktory chyběly, nejsou pro udržení režimu na rozdíl od institucí nezbytně nutné. V případě dostupnosti více strategií, režim kombinuje. Jelikož lze království označit maximálně za semirentiérský stát bez vlastních domácích zdrojů renty, spoléhá se vždy v komparaci s ostatními monarchiemi v oblasti mnohem více na instituce.

Instituce pomáhají zásadním způsobem udržet hášimovský nedemokratický režim. To platí nejen pro minulost jordánského režimu, ale i pro jeho přítomnost a blízkou budoucnost.

Za krále Abdalláha rozhodně reformní proces nepokročil. Naopak. Udělal krok vzad, jak si všímá i Abdalláhův bývalý premiér.²⁷³

Ostatně Kamrava již ve svém příspěvku *The Middle East and the Question of Democracy*, který prezentoval na každoročním setkání International Studies Association v roce 2001, představuje podobně skeptický názor.²⁷⁴ Liberalizace, k níž došlo v Jordánsku na počátku 90. let nevedla a ani nemohla vést k demokratizaci. Naopak, učinila ji méně pravděpodobnou. Proč? Režim totiž dokáže sám sebe a své instituce přetvářet v reakci na situaci tak, aby se lépe vypořádal s tlakem ze společnosti. K roli institucí v možné demokratizaci je skeptický také Q. Wiktorowicz. Instituce „...jsou nástrojem státní sociálního kontroly, nikoliv mechanismem kolektivního zmocnění.“²⁷⁵ Nominálně demokratické instituce pomáhají udržet nedemokratický režim.

Co tedy může přinést změnu v Jordánsku? Na konci roku 2014 se konala na Ministerstvu zahraničních věcí České republiky konference, kde dva hosté nezávisle na sobě spekulovali, že v následujících padesáti letech dojde k velkým změnám v oblasti Blízkého východu. Rozbuškou pro destabilizaci celého regionu podle nich bude atentát na jordánského krále. Nezbyvá než sledovat, zda se jejich slova prorocky naplní, nebo zda země přežije i dalších padesát let své existence. Pointou ovšem tak či tak zůstává, že mírumilovně a záměrně k demokratizaci shora v Jordánsku nedojde. Instituce jsou nastavené k udržení nedemokratického režimu, byť se jedná o instituce nominálně demokratické. K tomu, aby došlo k poklidné změně shora, by se musel zásadně změnit volební zákon, což loajální elity nikdy nedopustí, neboť by tím ztratily vliv.

²⁷³ Muasher, Marwan: *c.d.*, s. 21.

²⁷⁴ Ryan, Curtis R.: *Jordan in Transition . c.d.*, s. 18.

²⁷⁵ Wiktorowicz, Quintan: *Civil Society as Social Control. State Power in Jordan. Comparative Politics*. 2000, s. 43.

Literatura

Knihy a kapitoly z knih

ABDULLAH II.: *Our Last Best Chance. The Pursuit of Peace in a Time of Peril*. New York: Viking, 2011, 346 s. ISBN 9780670021710.

ASHTON, Nigel John: *King Hussein of Jordan: A Political Life*. New Haven: Yale University Press, 2008, 431 s. ISBN 0300091672.

BERÁNEK, Ondřej (ed.): *Arabské revoluce. Demokratické výzvy, politický islám a geopolitické dopady*. Praha: Academia, 2013, 304 s. ISBN 978-80-200-2298-1.

BROOKER, Paul: *Non-democratic Regimes*. New York: Palgrave Macmillan, 2009, 312 s. ISBN 0230202756.

BURGOVÁ, Helena; JEŽOVÁ, Michaela (eds.): *Současný Blízký východ. Politický, ekonomický a společenský vývoj od druhé světové války do současnosti*. Brno: Barrister & Principal, 2011, 232 s. ISBN 9788087474457.

DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra; KUNC, Jiří: *O přechodech k demokracii*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1994, 156 s. ISBN 80-901424-8-6.

FINER, Samuel Edward: *Comparative Government*. Harmondsworth: Penguin Books, 1974, 615 s.

GANDHI, Jennifer: *Political Institutions Under Dictatorship*. New York: Cambridge University Press, 2008, 232 s. ISBN 9780521155717.

GEDDES, Barbara: *Paradigms and Sand Castles. Theory Building and Research Design in Comparative Politics*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2003, 314 s. ISBN 0472098357.

GOMBÁR, Eduard: *Kmeny a klany v arabské politice*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2004, 273 s. ISBN 8024608952.

Guide to Political Life in Jordan 2007-2011. Jordan: Friedrich-Ebert-Stiftung, Economic Printing Press, 2008, 390 s. ISBN 978-9957-484-06-4.

HERB, Michael: *All in the Family. Absolutism, Revolution, and Democracy in the Middle Eastern Monarchies*. Albany: State University of New York Press, 1999, 352 s. ISBN 0791441687.

HUNTINGTON, Samuel P.: *Political Order in Changing Societies*. New Haven: Yale University Press, 1974, 488 s. ISBN 0300005849.

HUNTINGTON, Samuel P.: *The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman: University of Oklahoma Press, 1991, 366 s. ISBN 9780806125169.

CHEHABI, H.; LINZ, Juan J.: *Sultanistic Regimes*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1998, 284 s. ISBN 0801856949.

JEJÍ VELIČENSTVO KRÁLOVNA NÚR: *Skok víry. Paměti jordánské panovnice*. Praha: Ikar, 2005, 380 s. ISBN 80-249-0488-8.

KALHOUSOVÁ, Irena: Nahý v trní aneb Pozice Izraele v proměněném arabském světě. In BERÁNEK, Ondřej (ed.): *Arabské revoluce. Demokratické výzvy, politický islám a geopolitické dopady*. Praha: Academia, 2013, s. 186-210. ISBN 978-80-200-2298-1.

KARL, Terry Lynn: *The Paradox of Plenty. Oil Boom and Petro-States*. Berkeley: University of California Press, 1997, 380 s.

LAURENS, Henry: *Arabský Orient za časů Ameriky. Od války v Zálivu k válce v Iráku*. Praha: Academia, 2013, 374 s. ISBN 9788020022462.

LEVITSKY, Steven; WAY Lucan: *Competitive Authoritarianism. Hybrid Regimes After the Cold War*. New York: Cambridge University Press, 2010, 517 s. ISBN 9780521709156.

LINZ, Juan J.: *Totalitarian And Authoritarian Regimes*. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, 2000, 343 s. ISBN 1555878903.

LUCIANI, Giacomo: Linking Economic and Political Reform in the Middle East. The Role of the Bourgeoisie. In SCHLUMBERGER, Oliver (ed.): *Debating Arab Authoritarianism. Dynamics and Durability in Nondemocratic Regimes*. Stanford, California: Stanford University Press, 2007, s. 161-176. ISBN 9780804763332.

LUCIANI, Giacomo: Oil and Political Economy in the International Relations of the Middle East. In FAWCETT, Louise L'Estrange (ed.): *International Relations of the Middle East*. Oxford: Oxford University Press, 2005. ISBN 0-19-926963-7. S. 81-103.

LUST-OKAR, Ellen: The Management of Opposition. Formal Structures of Contestation and Informal Political Manipulation in Egypt, Jordan and Morocco. In SCHLUMBERGER, Oliver (ed.): *Debating Arab Authoritarianism. Dynamics and Durability in Nondemocratic Regimes*. Stanford, California: Stanford University Press, 2007, s. 39-58. ISBN 9780804763332.

LUST-OKAR, Ellen: *Structuring Conflict in the Arab World. Incumbents, Opponents, and Institutions*. New York: Cambridge University Press, 2005, 279 s. ISBN 0521838185.

MILTON-EDWARDS, Beverley; HINCHCLIFFE, Peter: *Jordan. A Hashemite legacy*. New York: Routledge, 2009, 147 s. ISBN 0203879732.

PETROV, Marcus A.: *Jordan. Background and Issues*. New York: Nova Science Publisher's, 2010, 174 s. ISBN 978-161-6689-476.

RYAN, Curtis R.: *Jordan in Transition. From Hussein to Abdullah*. Boulder, Colo.: Lynne Rienner Publishers, 2002, 159 s. ISBN 15-882-6103-4.

SALIBI, Kamal S.: *The Modern History of Jordan*. London: I.B. Tauris, 1998, 298 s. ISBN 1-86064-331-0.

SAYYID, Mustapha K.: International Dimensions of Middle Eastern Authoritarianism. The G8 and External Efforts at Political Reform. In SCHLUMBERGER, Oliver (ed.): *Debating Arab Authoritarianism. Dynamics and Durability in Nondemocratic Regimes*. Stanford, California: Stanford University Press, 2007, s. 215-230. ISBN 9780804763332.

SHANAÁH, Š.: Islámská zima, nebo soumrak islamistů? In BERÁNEK, Ondřej (ed.): *Arabské revoluce. Demokratické výzvy, politický islám a geopolitické dopady*. Praha: Academia, 2013, s. 87-114. ISBN 978-80-200-2298-1.

SCHEDLER, Andreas: The Logic of Electoral Authoritarianism. In SCHEDLER, Andreas (eds.): *Electoral Authoritarianism*. Boulder, Colo.: Lynne Rienner Publishers, Inc., 2006, s.1-23. ISBN 1588264408.

SCHLUMBERGER, Oliver: Arab Authoritarianism. Debating the Dynamics and Durability of Nondemocratic Regimes. In SCHLUMBERGER, Oliver (ed.): *Debating Arab Authoritarianism. Dynamics and Durability in Nondemocratic Regimes*. Stanford, California: Stanford University Press, 2007, s. 1-18. ISBN 9780804763332.

Články a papery

ALBRECHT, Holger; SCHLUMBERGER, Oliver: "Waiting for Godot". Regime Change Without Democratization in the Middle East. *International Political Science Review*. Vol. 25 (2004), No. 4, s. 371–392.

ANDERSON, Lisa: Absolutism and the Resilience of Monarchy in the Middle East. *Political Science Quarterly*. Vol. 106 (1991), No. 1, s. 1-15.

Arab Spring Jordan Style. Political Reform and the Upcoming Parliamentary Elections. Briefing paper No. 30. Amman: Democracy Reporting International, 2012, 10 s. Dostupné z: http://democracy-reporting.org/files/briefing_paper_33_arab_spring_jordan_style_19_december_2012.pdf [cit. 2015-05-05].

ARROUB, Hind; YOM, Sean L.: *Autocracy Ten Years On: Change and Continuity in Morocco and Jordan*. Working Paper. Stanford University, 2010, 29 s. Dostupné z: http://www.ihare.net/art_pdf/Autocracy_Ten_Years.pdf [cit. 2015-05-05].

BANK, André: Jordan and Morocco. Pacification through Constitutional Reform? In ASSENBURG, Muriel (ed.): *Protest, Revolt and Regime Change in the Arab World. Actors, Challenges, Implications and Policy Options*. SWP Research Paper. Berlin: German Institute for International and Security Affairs, 2012, s. 31-33.

BANK, André; RICHTER, Thomas; SUNIK, Anna: Durable, Yet Different: Monarchies in the Arab Spring. *Journal of Arabian Studies*. Vol. 4 (2014), No. 2, s. 163-179.

BANK, André; RICHTER, Thomas; SUNIK, Anna: *Long-Term Monarchical Survival in the Middle East: A Configurational Comparison, 1945-2012*. Working paper 215. Hamburg: German Institute of Global and Area Studies, 2013, 34 s. Dostupné z: http://www.giga-hamburg.de/en/system/files/publications/wp215_bank-richter-sunik.pdf [cit. 2015-05-05].

BOUKHARS, Anouar: The Lesson from Morocco and Jordan. Reform or Perish. *Middle East Institute* [online]. 1. září 2011. Dostupné z: <http://www.mei.edu/content/lesson-morocco-and-jordan-reform-or-perish> [cit. 2015-05-05].

BROOKS, Sarah M.; KURTZ, Marcus J: *Oil and Democracy. Endogenous Natural Resources and the Political Resource Curse*. Příspěvek na každoročním setkání American Political Science Association. New Orleans: Department of Political Science Ohio State University, 2013, 33 s.

BRUMBERG, Daniel: Sustaining mechanics of Arab Autocracies. *Foreign Policy* [online]. 19. prosince 2011. Dostupné z: <http://foreignpolicy.com/2011/12/19/sustaining-mechanics-of-arab-autocracies/> [cit. 2015-05-05].

CSICSMANN, László: *The Interplay of Regime Survival Strategy and Political Reform in Jordan and Morocco after the Arab Spring*. Příspěvek prezentovaný na konferenci DGAP EU Middle East Forum. Berlín: 16. listopadu 2012, 13 s. Dostupné z: http://www.grotius.hu/doc/pub/ILNIMG/2014-08-04_csicsman_the-interplay-of-regime-survival-strategy-and-political-reform-in-jordan-and-marocco.pdf [cit. 2015-05-05].

DIAMOND, Larry Jay: Thinking About Hybrid Regimes. *Journal of Democracy*. Vol. 13 (2002), No. 2, s. 21-35.

FISHMAN, R.: Rethinking State and Regime. Southern Europe's Transition to Democracy. *World Politics*. Vol. 42 (1990), No. 3, s. 422-440.

GANDHI, Jennifer; PRZEWORSKI, Adam: Authoritarian Institutions and the Survival of Autocrats. *Comparative Political Studies*. Vol. 40 (2007), No. 11, s. 1279-1301.

HELFONT, Samuel; HELFONT, Tally: Jordan. Between the Arab Spring and the Gulf Cooperation Council. *Orbis*. Vol. 56 (2012), No.1, s. 82-95.

HERB, Michael: Monarchism Matters. *Foreign Policy* [online]. 26. listopadu 2012. Dostupné z: <http://foreignpolicy.com/2012/11/26/monarchism-matters/> [cit. 2015-05-05].

KALHOUSOVÁ, Irena: Jordánsko. Klíčová země pro stabilitu Blízkého východu. *Natoaktual.cz* [online]. 23. července 2012. Dostupné z: http://www.natoaktual.cz/jordansko-klucova-zeme-pro-stabilitu-blizkeho-vychodu-pgp-na-analyzy.aspx?c=A120723_083807_na_analyzy_m02 [cit. 2015-05-05].

KAMRAVA, Mehran: The Arab Spring and the Saudi-Led Counterrevolution. *Orbis*. Vol. 56 (2012), No. 1, s. 96-104.

KHOURI, Rami G.: Jordan's Benign, Stable Authoritarianism. *The Daily Star Lebanon* [online]. 12. prosince 2007. Dostupné z: <http://www.dailystar.com.lb/Opinion/Commentary/2007/Dec-12/115658-jordans-benign-stable-authoritarianism.ashx> [cit. 2015-05-05].

King: Jordan Will Have a New Parliament by the New Year. *Petra New Agency* [online]. 12. září 2012. Dostupné z: http://petra.gov.jo/Public_News/Nws_NewsDetails.aspx?Site_Id=1&lang=2&NewsID=83808 [cit. 2015-05-05].

KIRKPATRICK, J.: Dictatorship and Double Standard. *Commentary Magazine*. Vol. 68 (1979), No. 5, s. 34-45.

- KURTZ, Marcus J.: The Social Foundations of Institutional Order. Reconsidering War and the “Resource Curse” in Third World State Building. *Politics & Society*. Vol. 37 (2009), No. 4, s. 479– 520.
- LINZ, Juan; STEPAN, Alfred: Democratization Theory and the “Arab Spring”. *Journal of Democracy*. Vol. 24 (2013), No. 2, s. 15-30.
- LINZ, Juan; STEPAN, Alfred; MINOVES, Juli F.: Democratic Parliamentary Monarchies. *Journal of Democracy*. Vol. 25 (2014), No. 2, s. 35-51.
- LUCAS, R.: Monarchical Authoritarianism. Survival and Political Liberalization in a Middle Eastern Regime Type. *International Journal of Middle East Studies*. Vol. 36 (2004), No. 1, s. 103-119.
- LUST, Ellen: Competitive Clientelism in the Middle East. *Journal of Democracy*. Vol. 20 (2009), No. 3, s. 122-135.
- LUST, Ellen; HOURANI, Sami: Jordan Votes. Election or Selection? *Journal of Democracy*. Vol. 22 (2011) , No. 2, s.119-129.
- LYNCH, Marc: Does Arab monarchy matter? *Foreign Policy* [online]. 31. srpna 2012. Dostupné z: <http://foreignpolicy.com/2012/08/31/does-arab-monarchy-matter/> [cit. 2015-05-05].
- MAGALONI, Beatriz: *Comparative Autocracy*. Příspěvek přednesený na konferenci Research Frontiers in Comparative Politics, Duke University: 27-28. dubna 2007, 48 s. Dostupné z: <http://www.stanford.edu/~magaloni/magalonifrontiersduke.vfin.pdf> [cit. 2015-05-05].
- MAGALONI, Beatriz: *The Comparative Logic of Autocratic Survival*. Working paper. Stanford University: 2007, 42 s. Dostupné z <http://www.stanford.edu/~magaloni/magaloniauxocraticsurvival.pdf> [cit. 2015-05-05].
- MORLINO, Leonardo: Are There Hybrid Regimes? Or Are They Just an Optical Illusion? *European Political Science Review*. Vol. 1 (2009), No. 2, s. 273-296.
- MUASHER, Marwan: *A Decade of Struggling Reform Efforts in Jordan. The Resilience of the Rentier System*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 2011, 32 s. Dostupné z: http://carnegieendowment.org/files/jordan_reform.pdf [cit. 2015-05-05].
- POLLOCK, David; SCHENKER, David: Jordan. Heightened Instability, But Not Yet a Major Crisis. Policywatch 1748. *The Washington Institute* [online]. 1. února 2011. Dostupné z: <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/jordan-heightened-instability-but-not-yet-a-major-crisis> [cit. 2015-05-05].
- Popular Protest in North Africa and the Middle East (IX). Dallying with Reform in a Divided Jordan*. Middle East/North Africa Report N°118. Amman/Brussels: International Crisis Group Working to Prevent Conflict Worldwide, 12. března 2012, 32 s. Dostupné z: <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/Middle%20East%20North%20Africa/Iran%20Gulf/Jordan/118-popular-protest-in-north-africa-and-the-middle-east-ix-dallying-with-reform-in-a-divided-jordan.pdf> [cit. 2015-05-05].

ROSS, Michael L.: Does Oil Hinder Democracy? *World Politics*. Vol 53 (2001), s. 325-361.

ROSS, Michael L.: Will Oil Drown the Arab Spring? *Foreign Affairs* [online]. září/říjen 2011. Dostupné z: <https://www.foreignaffairs.com/articles/68200/michael-l-ross/will-oil-drown-the-arab-spring> [cit. 2015-05-05].

ROWLAND, Jennifer: *Democracy and the Tribal System in Jordan: Tribalism as a Vehicle for Social Change*. Paper 749. Independent Study Project (ISP) Collection, 10. ledna 2009, 46 s. Dostupné z: http://digitalcollections.sit.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1740&context=isp_collection [cit. 2015-05-05].

RYAN, Curtis R.: Identity Politics, Reform, and Protest in Jordan. *Studies in Ethnicity and Nationalism*. Vol. 11 (2011), No. 3., s. 564-578.

SHANK, Alex: The Politics of Royal Pluralism in Jordan. *Jadaliyya* [online]. 27. srpna 2011. Dostupné z: <http://www.jadaliyya.com/pages/index/2490/the-politics-of-royal-pluralism-in-jordan-> [cit. 2015-05-05].

SCHEDLER, Andreas: The Menu of Manipulation. *Journal of Democracy*. Vol. 13 (2002), No. 2, s. 36-50.

SCHUBERT, Samuel R.. *Revisiting the Oil Curse. Are Oil Rich Nations Really Doomed to Autocracy and Inequality?* MPRA Paper No. 10109. Webster University, 2008, 16 s. Dostupné z: http://mpra.ub.uni-muenchen.de/10109/1/MPRA_paper_10109.pdf [cit. 2015-05-05].

SOUDAN, François: Mohammed VI et Abdallah II. Deux rois dans la révolution. *Jeune Afrique* [online]. 4. července 2011. Dostupné z: <http://www.jeuneafrique.com/Article/ARTJAJA2633p042-045.xml0/jordanie-facebook-manifestation-islam-maroc-jordanie-mohammed-vi-et-abdallah-ii-deux-rois-dans-la-revolution.html> [cit. 2015-05-05].

WIKTOROWICZ, Quintan: Civil Society as Social Control. State Power in Jordan. *Comparative Politics*. Vol. 33 (2000), No. 1, s. 43-61.

YOM, Sean: Jordan. The Ruse of Reform. *Journal of Democracy*. Vol. 24 (2013), No. 3, s. 127-139.

YOM, Sean L.; GAUSE III, Gregory: Resilient Royals. How Arab Monarchies Hang On. *Journal of Democracy*. Vol. 23 (2012), No. 4, s. 74-88.

YOM, Sean L.; AL-MOMANI, Mohammad H.: The International Dimensions of Authoritarian Regime Stability: Jordan in the Post-Cold War Era. *Arab Studies Quarterly*. Vol. 30 (2008), No. 1, s. 39-60.

Dokumenty

ABDALLÁH II.: *Letter of designation to Marouf Bakhit*. 1. února 2011. Dostupné z: http://kingabdullah.jo/index.php/en_US/royalLetters/view/id/264.html [cit. 2015-05-05]

EUROPEAN COMMISSION: HIGH REPRESENTATIVE OF THE EUROPEAN UNION FOR FOREIGN AFFAIRS AND SECURITY POLICY: *Implementation of the European Neighbourhood Policy in Jordan Progress in 2011 and Recommendations for Action*. Joint Staff Working Document. Brussels, 15. května 2012, 15 s. Dostupné z: http://eeas.europa.eu/enp/pdf/docs/2012_enp_pack/progress_report_jordan_en.pdf [cit. 2015-05-05]

EUROPEAN UNION: ELECTION OBSERVATION MISSION: *The Hashemite Kingdom of Jordan*. Final Report. Parliamentary Elections. 2013, 38 s. Dostupné na: http://www.eods.eu/library/FR%20JORDAN%2027.03.2013_en.pdf [cit. 2015-05-05]

HUSAJN II.: *Address on the Eve of the General Elections*. 7. února 1989 Dostupné z http://www.kinghussein.gov.jo/speeches_letters.html [cit. 2015-05-05]

HUSAJN II.: *Letter to HRH Prince El Hassan*. 25. ledna 1999. Dostupné z: http://www.kinghussein.gov.jo/speeches_letters.html [cit. 2015-05-05]

Media Freedom Status in Jordan 2011. Impunity. Annual Report: Executive Summary. Center for Defending Freedom of Journalists. Amman, 2012, 60 s. Dostupné z: <http://cdfj.org/wp-content/uploads/2014/09/Media-Freedom-Status-in-Jordan-2011-EN.pdf> [cit. 2015-05-05]

Media Freedom Status in Jordan 2012: Repression by Force of Law. Center for Defending Freedom of Journalists. Amman, 2013. 43 s. Dostupné z: <http://english.cdfj.org/resource/repression-by-force-of-law/> [cit. 2015-05-05]

Internetové zdroje

Freedom House [online]. Dostupné z: <https://freedomhouse.org/> [cit. 2015-05-05].